

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

Államalapító Szent István királyunk ünnepe, augusztus 20-a
alkalmából Hiller István oktatási és kulturális miniszter

SZINNYEI JÓZSEF-díjat adományozott

Bakos Klárának,
az MKE elnökének, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
Központi Könyvtára igazgatójának,
Bartos Évának,
a Könyvtári Intézet igazgatójának,
Karbach Erikának,
a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár osztályvezetőjének,
Krasznahorkai Géának,
a gyulai Mogyoróssy János Városi Könyvtár igazgatójának,
Orosz Ágnesnek,
a Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatás-tudományi Kara
Szakkönyvtára vezetőjének,
Oroszlánné Mészáros Ágnesnek,
a balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár igazgatójának.

SZÉCHÉNYI FERENC-díjjal tüntette ki

Dörnyei Sándort,
az OSZK Könyvtörténeti Osztálya ny. főmunkatársát,
Tóth Gyulát,
a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola ny. tanszékvezető tanárát.

WLASSICS GYULA-díjat adományozott

Kállainé Vereb Máriának,
a kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár igazgatójának,
Kércsi Tibornak,
az encsi Városi Művelődési Központ és Könyvtár igazgatójának.

TREFORT ÁGOSTON-díjat adományozott

Bakonyi Géának,
a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára
főigazgató-helyettesének.

A kitüntetetteknek szívből gratulálunk,
és további sikereket kívánunk!

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

15. évfolyam 9. szám

2006. szeptember

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Sólyom László:** Köszöntő a Nemzetközi Olvasástársaság budapesti világkongresszusának megnyitó ünnepségén 3
- Korzenszky Richárd OSB:** Monostor, könyv, szerzetesség. Tűnődések a 950 éves Tihanyi Bencés Apátságban 5
- Az MKE 38. Vándorgyűlése 9
- Balogh András:** Könyvtár-filozófiai kézirat a (piac)gazdaság, a (köz)könyvtárpolitika és a kultúra viszonyának újraértelmezéséhez 13

Műhelykérdések

- Pegán Anita:** Zalaegerszegen júliusban 24
- Szilágyi Irén:** A szakfelügyeleti vizsgálatokról 31
- Pákozdi Éva Szilvia:** A Veszprém Megyei Levéltár Szakkönyvtára 38
- Az Országgyűlési Könyvtár európai uniós letéti gyűjteménye 44
- Gracza Tünde–Somoskövi Istvánné:** A Hirsch-indexről 47
- Sonnevend Péter:** IBM PC – 25. Kommunikációs mérőöldkő – avagy hogyan tovább? 50
- Ádám Ágnes:** Váratlan események egy könyvtár életében. Veszélyhelyzetek, gyors megoldások 52

Könyv

- Bényei Miklós:** Debreceni cívis szótár 57

From the contents

László Solyom: Words of welcome at the opening of the World Congress of the International Reading Association (3);
Richárd Korzenszky: Monasteries, books, monastic life. Considerations in the Tihany Benedictine Abbey (5);
The 38th Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians (9)

Cikkeink szerzői

Ádám Ágnes, az OSZK munkatársa; *Balogh András*, a FSZEK munkatársa; *Bényei Miklós*, a Debreceni Egyetem tanára; *Gracza Tünde*, a Pécsi Tudományegyetem Orvostudományi és Egészségtudományi Centrum Könyvtárának igazgatója; *Korzenszky Richárd OSB*, a Tihanyi Bencés Apátság perjele; *Pákozdi Éva Szilvia*, a Veszprém Megyei Levéltár Szakkönyvtára vezetője; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Solyom László*, a Magyar Köztársaság elnöke; *Somoskövi Istvánné*, a Pécsi Tudományegyetem Orvostudományi és Egészségtudományi Centrum Könyvtárának munkatársa; *Sonnevend Péter*, főiskolai tanár, a Kaposvári Egyetem Könyvtárának igazgatója; *Szilágyi Irén*, a debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyánné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós és Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k
Közreadja: a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az
Oktatási és Kulturális Minisztérium
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4440 forint. Egy szám ára 370 forint
HU-ISSN 1216-6804

Köszöntő a Nemzetközi Olvasástársaság budapesti világkongresszusának megnyitó ünnepségén*

Tisztelt Konferencia!

Ezen a konferencián egyszerű résztvevőként otthon érezhetném magam. Kisdiákként megismertem az olvasás gyönyörűségét, s azt máig megőriztem. Életemet könyvek közt töltöttem – mint fiatal könyvtáros a pult egyik oldalán, majd mint a jog egyetemi tanára az olvasóasztal mellett. Unokáim most vannak abban a korban, amikor eldől a könyvekhez és az olvasáshoz való viszonyuk. Immár a második generációnál éljük át, hogy – azonos kulturális háttér mellett is – milyen jelentősége van az olvasástanítási módszereknek, a tankönyv- és könyvkínálatnak, az iskolák légkörének, a tanítók személyiségének. Ám már az is látszik, hogy a gyerekek egyéniségétől függően is mennyire különböző lesz ez a viszony. S végül, de nem utolsósorban államfőként minden eszközzel támogatni kívánom, hogy az országban mindenki minél tovább jusson az olvasásban, túl a pusztán technikai olvasnitudáson, a komplex szövegek megértéséig, és kritikai reflexió képességéig. Ez az alapja nemcsak egy versenyképes társadalomnak, hanem a nemzeti kultúra fennmaradásának is.

Így hát teljes empátiával köszöntöm a konferencia minden résztvevőjét és a szervezőket, a Nemzetközi Olvasástársaság, valamint a Magyar Olvasástársaság tisztviselőit.

A konferencia méretei lenyűgözők. Három napot teljesen kitölt a több mint 500 előadás, szimpózium, kerekasztal, workshop. Külön magyar nyelvű szekciók működnek; szintén gazdag programmal. Ezek előadásai beleillenek, s bátran bemutathatók és érdekesek lennének az angol nyelvű főprogramban is. Így viszont illusztrációként szolgálhatnak a többnyelvűség problematikájához, amelyet a konferencia is sok szempontból tárgyal. A magyar szekciók szervezése azonban dicséretes és hasznos, hiszen szélesebb itthoni érdeklődői kört von be a konferenciába.

Bár harminckilenc országból lépnek fel előadók, szembevetendő az amerikai túlsúly. Ez nemcsak abból a láthatóan rendkívül széles körű kutatómunkából adódik, ami az USA számos egyetemén folyik. Az is indokolja, hogy Amerikában megoldandó problémaként jelen van mindaz, ami az olvasással kapcsolatban az egész világ kultúrájában égető kérdés. Ezt ez a konferencia a kulturális sokféleségre adott

* Elhangzott angol nyelven 2006. augusztus 8-án az ELTE Kongresszusi Központjában a „Betűhidak – a műveltség összekötő” („Building Literacy Bridges”) címmel megrendezett 21. Olvasás Világkongresszus megnyitóján, továbbá közöljük Korzenszky Richárd előadását.

válasz témájában fogja össze. Maga Amerika ebből a szempontból láthatóan egyre kevésbé „olvasztó tégely”. Viszont a kisebbségek, a migráció, a nyelvi és kulturális különbözőség kihívásai az olvasás tanításában és gyakorlásában természetesen, és az előadások szerint is, a Távol-Kelettől kezdve mindenhol másutt is hasonlóan jelen vannak. Kár, hogy Európa a konferencián alig hallatja hangját, pedig van mivel megküzdenie. A magyar nyelvű szekció szolgálhatna példákkal, ha az ott elhangzottak éppen nyelvi okból nem maradnának rejtve a világ előtt. A magyar előadásokban ugyanis szó van egyrészt a Magyarország határain kívül, a szomszédos országokban élő több milliós magyar kisebbség problémáiról, másrészt a Magyarországon belül a cigányok (romák) olvasási és megértési nehézségeiről a magyar nyelvű iskolákban. Éppen e hátrányos helyzetű közösségek számára volna fontos a könyvtárak mint egyben kulturális központok segítsége is. S ez a téma is mutatja, milyen rövid az út az olvasástól a társadalmi integráció problematikájáig.

A kultúrák sokfélesége persze nem csak a nyelvi vagy etnikai különbözőséget jelentheti. Az ilyen szempontból homogén közösségen belül is alapvetően befolyásolja az olvasni tudást a gazdasági és szociális helyzet különbözősége – s különösen a szövegmegértés képességét –, valamint azt, hogy kinek válik élete részévé a könyvolvasás. Az ilyen olvasásszociológiai kérdések megtárgyalását a konferencia említett témameghatározása némileg háttérbe szorította. Természetesen ez a társadalmi háttér közvetve mégis jelen van. Ugyanis a kisebbségi lét, az idegenség még inkább kiélezi az olvasástanítás és -tanulás összefüggését az anyanyelv állapotával, a kényszerű kétnyelvűséggel, az iskolák színvonalával és önállóságával, a kultúra közösségi tereinek – és speciálisan a könyvtáraknak – a létevel és állapotával.

Az Európai Unió a maga programjaiban az egyetemek és a kutatás fejlesztésére, és a felnőttek folyamatos tanulásának követelményére koncentrál. Ehhez azonban nélkülözhetetlenek az alapok: az írni- és olvasni tudás. A PISA-vizsgálatok rossz eredményei sok országot riasztottak. Ismét előtérben vannak a viták az olvasástanítás módszereiről. A konferencia bőségesen tárgyalja az olvasástanítás módszereit és a reformmozgalmakat. Magyarországon ismét változások várhatók, s a kérdés az, hogy a vita csupán technikai-módszertani szinten marad-e, vagy tekintetbe veszi a szélesebb társadalmi összefüggéseket is. Erre nyomós ok lenne. Magyarország diákjai a vizsgálatban az olvasott szöveg megértésében kissé az átlag alatti teljesítményt nyújtottak. De mint Nagy Attila (a konferencia házigazdája) felhívja rá a figyelmet, az átlag a magas társadalmi státusú gimnáziumok maximális, és a szakmunkásképzők minimális teljesítményéből jött ki. A magyar kormány – nagyon helyesen – kiemelten támogatja a „digitális írás-olvasás” elsajátítását, vagyis a számítógép és az internet használatának tanítását és terjesztését. Ez azonban ismét csak feltételezi a hagyományos írni-olvasni tudást. Vagyis ide is a jó tanárképzésen és jó általános iskolákon át vezet az út. Szükség lenne az olvasás olyan intézményes támogatására is, mint amit nem egy ország a PISA-eredmények korrigálására megszervezett (mint például a német Stiftung Lesen).

Végül szeretném kifejezni örömet afölött, hogy a konferencia milyen mélyrehatóan foglalkozik a gyerekkönyvekkel és a gyerekkönyvtárakkal. Magyarországon nagyon jó gyermekkönyveket lehet kapni. Újra és újra kiadják a klasszikus mesekönyveket, a népmese gyűjteményeket, és sok új mesekönyv is születik, amelyeket a gyerekek nagyon megszerettek, s gyerekeiknek is tovább fogják adni. Mi is szerettük annak idején egy-egy könyv szép illusztrációit. Az azonban kár, ha a

mesekönyvből olyan, a rajzfilmek stílusában megrajzolt képeskönyv lesz, amely csak a történet vázát tartalmazza. Sajnálom azokat a gyerekeket, akiknek a szülők az ilyen lerövidített történetet mesélik el este. Hiszen ezzel az vesz el, ami majd minden olvasás lényege lesz: a nyelv gazdagsága, az elmélyedés, a történet részleteiből kiinduló átélése a ki nem mondott tartalmaknak. Mindaz, ami miatt az olvasásra épülhet a kultúra.

Kíváncok a konferenciának jó munkát, s azt, hogy erőfeszítéseik megteremjék gyümölcseiket!

Sólyom László

Monostor, könyv, szerzetesség

Tűnődések a 950 éves Tihanyi Bencés Apátságban

A Tihanyi alapítólevél tanúsága szerint a „Balaton fölött a Tichon nevű helyen” 1055-ben Szűz Mária és Szent Ányos püspök tiszteletére szentegyház – templom – és monostor, szerzetesi közösség alapított. „Az istentisztelet serény és fáradhatatlan végzésére, de a szentek dicsőítésére s tiszteletére is szerzetesek seregét gyűjtöttük oda, s királyi bőkezűséggel gondoskodtunk számukra mindenről, ami ételükhöz, italukhoz vagy ruházatukhoz szükséges, hogy Isten szolgálatában ne lanyhuljanak vagy ne legyen okuk az ebben való restségre.”

Ebben az időben a nyugati egyházban – hasonlóan a keleti egyházhoz – nincsenek különböző „szerzetesrendek”.

Három évszázad alatt Szent Benedek 529 táján íródott Regulája a nyugati monostorok életének, spiritualitásának egyetlen irányadója lett, s ezt 817-ben az aachen-i zsinaton határozatba is foglalták. Amikor I. András király „szerzetesek seregét” gyűjti Tihanyba, a szerzetesi életet meghatározó Regula a nyugati egyházban Szent Benedek Regulája.

Ahol megjelenik a szerzetesség, természetes velejárója, hogy megjelenik egy jól körvonalazható spirituális, szellemi és gazdasági kultúra. Szokták mondani, hogy a benedeki szerzetességnek a jelszava: „ora et labora”. Ez a kijelentés nem található meg Szent Benedek Regulájában. Érdemes azonban odafigyelni a Regula központi gondolatára: „Keressd a békét és járj utána!” A Pax – a béke – meghatározó eleme a bencés szerzetességnek. Egy régi meghatározás szerint a béke az a nyugalom, ami a rendezettségéből származik. „tranquillitas ordinis”.

Kell, hogy rendje legyen az életnek, az élet minden területének: különböző emberekből szerveződik a közösség, s a különbözőség figyelembe vétele lényeges feladata a közösség vezetőjének, elöljárójának az apátnak.

Könyv nélkül elképzelhetetlen a szerzetesi élet. A tihanyi apátság története ugyanolyan viharos, mint a magyar történelem. Többször megszűnik ezen a helyen a szerzetesi élet, pusztítások, pusztulások sorozatát láthatjuk, ugyanakkor az újrakezdés kihívásait is. Ami a könyveket illeti: II. József 1786-ban feloszlatja a tihanyi apátságot is, és az összeírásban („Conscriptio bonorum aboliti monasterii abba-

tieaque Sancti Aniani Episcopi et Confessoris de Tihan. Ordinis Sancti Benedicti” – OL. C 103. 14. cs.) gondosan felsoroltatnak az egyes szerzetesek szobáiban található könyvek. Az apátság könyvei a pesti egyetemi könyvtárba jutottak. 1802-ben újraindulhatott Tihanyban is az élet. 1803. március 20-án értesítette a helytartótanács a pannonthalmi főapátot, hogy a még meglévő, Tihanyt illető könyveket az apátságba vigye. 131 műről volt szó, 237 kötetben. (Vö. Báthory Orsolya Benigna: A Tihanyi Bencés Apátság könyvtárának rövid története 1802-ig, Tihanyi Kalendárium, 2001. 41. p.) – Az 1950-ben történt felosztást követően 1952-ben készült a következő jegyzőkönyv:

„Készült Tihanyban, 1951. augusztus 17-én, a volt bencés apátság könyvtárának szétválogatása ügyében. Jelen vannak: Borsa Gedeon, Dörnyei Sándor, Reményi Andrásné, Wix Györgyné az Országos Könyvtári Központ megbízottjai, valamint Vas Alberik (sic!) az Egyházi Szociális Bizottság megbízottja.

Az Országos Könyvtári Központ megbízottai a tihanyi volt bencés apátság könyvtárát szétválogatták és az OKK és az Egyházi Szociális Bizottság között 1951. január 4-én létrejött megállapodás értelmében az egyházat illető valamennyi könyvet átadták az egyházi megbízottnak. Az egyházi megbízott a fenti könyvanyagot átvette.

Az egyházi megbízott átadta a külön őrzött és nyilvántartott Tihanyi Kódexet (1532-ben készült, 400 oldalas, későbbi bőrkötéses egyházi beszéd-kézirat.) A kódexet a VKM küldöttei 1949. november 17-én vették nyilvántartásba.

Az OKK megbízottai a Tihanyi Kódexet átvették.

K.m.f.”

A „szétválogatott” könyvanyag sorsa ettől kezdve követhetetlen. Az elmúlt évtizedben a felszámolt szerzetesi könyvtárak anyagából előkerülő könyveket igyekeztek visszajuttatni az eredeti tulajdonosoknak. Tihanyt érintő könyv csak néhány került elő, azok is mind a II. József idején megszüntetett könyvtár anyagából.

1994 októberében kerültem Tihanyba. Üres könyvtárszobát vettem át, a sekrestyében volt néhány XVII–XVIII. századi Missale: talán azok voltak, amelyeket mint „egyházat illető” könyveket az egyházi megbízottnak átadtak.

Miért elképzelhetetlen a szerzetesi közösség élete könyvek nélkül?

Szent Benedek előírja fiainak a Regulában, hogy naponta több órát töltsenek tanulmányokkal, a „lectio divina”-val. Ez napi kb. négy órás tevékenységet jelentett. A tanulmányozandó könyvek körébe a Biblia, az egyházatyák írásai, a nagy egyházi szerzők tartoznak. Az egyéni tanulmányok mellett számos olvasmányt is hallanak a szerzetesek: a zsoltosma idején a kóruson, az étkezés idején az ebédelőben (a refektóriumban), az esti megbeszélés (kolláció) idején a káptalanon. A szerzetesek a szellemi élet minden területén tevékenyvé váltak. Iskolákat alapítottak, kéziratokat másoltak, könyvtárakat létesítettek, a klasszikusok írásainak épségét őrizték, és maguk is értekezéseket írtak a tudományok minden lehetséges területén.

Az apátságoknak a kezdetektől fogva voltak iskoláik. Szent Benedek Regulája és Vitája (legendás életrajza), valamint azok az információk, amelyek a bencés élet

kezdeteiről rendelkezésünkre állnak, világossá teszik, hogy már a VI. és VII. századtól kezdve vettek fel gyermekeket a kolostorokba. Ezeket a gyermekeket nevelni és tanítani kellett. Meg kellett tanulniuk olvasni: a Regula szerint a szerzeteseknek naponta több órát kell tölteni olvasással és a zsoltosma éneklésével. Meg kellett tanulniuk írni is, hogy kódexeket másolhassanak. Valamilyen fokon meg kellett ismerkedniük a nyelvtan elemeivel is. A szerzetesek egyre több lelkipásztori, papi tevékenységet végeztek: foglalkozni kellett retorikával is. Ezek az „iskolák” eleinte csak a monostor közössége számára léteztek. (A témához nagyon hasznos anyag Philibert Schmitz OSB A bencések civilizációs tevékenysége a kezdetektől a XII. századig című munkája. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2006.)

A tihanyi monostor, bár királyi alapítású, nem tartozott a nagy létszámú közösségek közé. Mégis ami az életformát illeti, ugyanabban a szellemiségben éltek itt is a szerzetesek, mint bárhol Európában. Számomra érdekes jelképes értéke van a Tihanyi alapítólevélnek: európaiságot jelent a latin alapszöveg: a latinitás biztosítja a közös szellemiséget. Ebben az oklevélben találjuk első írott szavainkat: megjelenik benne az identitás, a helyi jellegzetesség, a magyarság. S mindez a kereszténység eszméinek megjelenítése érdekében történik.

Szent Benedek Regulájában a 11. fejezet arról rendelkezik, hogy a zsoltosmán „olvassanak a könyvből, mint főntebb mondottuk, négy olvasmányt...” Van büntetés is a rendetlenkedőkkel kapcsolatban, s az egyik büntetés: „az imateremben sem szoltárt, sem antifónát nem énekelhet, sem olvasmányt nem olvashat, míg csak eleget nem tesz.” Tehát a közösség előtt való felolvasásnak „rangja” van: büntetés, ha valaki ezt nem végezheti. (24. fejezet) A szerzeteseknek közös mindenségük. A 33. fejezetben olvassuk: „Senki se merészljen az apát rendelése nélkül bármit is adni vagy elfogadni, vagy bármit is sajátjaként birni; egyáltalán semmit sem: se könyvet, se írótaqlát, se íróvesszöt, tehát igazán semmit sem. (...) Mindenségük legyen közös...” A könyv tehát a „kívánatos” dolgok sorába tartozik!

„A testvérek étkezésénél nem szabad hiányoznia a felolvasásnak. De ne ragadja senki csak úgy alkalmoszerűen kezébe a könyvet...” – olvassuk a 38. fejezetben. A 42. fejezetben találjuk a következőt: „Ha kétszeri étkezés van, ahogy felkeltek a vacsorától, üljenek le mindnyájan együtt, és az egyik olvasson föl a 'beszélgetések'-ből vagy 'Az atyák életé'-ből vagy esetleg valami mást, amin épülnek a hallgatók.” „Énekelni, felolvasni ne merjen senki, csak az, aki teljesíteni tudja ezt a feladatot úgy, hogy a hallgatók épüljenek.” (47. fejezet) A felolvasásnak rangja van, látjuk ismét: mások épülésére kell hogy szolgáljon. A 48. fejezet a mindennapi testi munkáról rendelkezik, de úgy, hogy közben jelzi: „más órákban pedig szent olvasmányokkal” foglalkozzanak. A délutáni pihenőidőben is van lehetőség az olvasásra: ekkor „ha valaki olvasni akar, akként olvasson magában, hogy mást ne zavarjon.” Ugyanebben a fejezetben találunk egy nagyon figyelemre méltó megjegyzést: „A negyvennap böjtje mindenki kapjon egy könyvet a könyvtárból, amelyet elejétől végig olvasson el. Ezeket a könyveket a negyvennap böjt elején adják ki. Mindenesetre azonban rendeljenek ki egy vagy két szeniort (idősebb testvért), hogy a monostorban abban az időben, amikor a testvérek olvasással foglalkoznak, körüljárjanak, és megnézzék, nem találnak-e hanyag testvért, aki henyél vagy beszélget, és nem törődik az olvasással, és így nemcsak magának van kárára, hanem másokat is zavar.” A nagyböjti idő különösen fontos a szerzetesek életében: mintegy az egész életnek nagyböjti figyelemben kellene tennie. Hozzá tartozik ehhez az időhöz a

könyv: mindenki kapjon egy könyvet a könyvtárból. Tehát van könyvtár minden monostorban a Regula megírásának idején, vagyis az V–VI. század fordulóján! S a könyvtárban legalább annyi kötet kell hogy legyen – az istentisztelethez és a közös felolvasásokhoz szükséges könyveken kívül –, amennyi a szerzetesi közösség létszáma. (Csak zárójeles, nagyon szubjektív megjegyzés: a könyvet „elejétől végig” el kell olvasni! Okulhatnánk belőle ma is mindannyian.)

A bencés szerzetes élete könyvek nélkül elképzelhetetlen. Így volt ez a korai középkorban, így volt ez a tihanyi apátság alapításának idején és így van ez napjainkban is. Amikor újra lehetőséget kap egy közösség arra, hogy az ősi helyen éljen, szeretné életét alapelvei, hagyományai alapján formálni.

Az üres könyvtár képe többféle kihívást jelent. A könyvek hozzátartoznak az épített környezethez. Úgy is tekinthetjük a könyveket, mint műtárgyakat, amelyek a lelki-szellemi élet „berendezésének” kellékei. Elképzelhetetlen egy régi monostor az itt évszázadokkal ezelőtt használt könyvek látványa nélkül, és ugyanúgy elképzelhetetlen az itt megírt művek nélkül. A barokk kor jeles képviselője volt a XVIII. század második felében az apátság élén álló Vajda Sámuel, aki nemcsak a tempomot ékesítette igaz buzgósággal („dilexi Domine decorem domus tui” – szerettem. Uram, házad ékességét – így mondja a zsoltáros), hanem mély spiritualitással írta munkáit (többek között a három kötetes A’ mi Urunk Jesus Kristusnak élete; melyet a’ négy Evángéliumból egyet tsinálván, rendbe szedett, és sok idvösséges tanúságokkal meg-bővített, fő-tisztelendő Vajda Samuel Szent Benedek Szerzetén – lévő Tihanyi Kalastromnak Apátura. Posonyban, Landerer Mihály János betűivel, 1773.) Szegényebb volna a szobám, ha nem állna a polcomon ez a metszetekkel gazdagon ellátott munka. De nem ez kell, hogy kezem ügyében legyen; a mindennapi élet enélkül is élhető. Nagy kihívást jelent: mit szabad gyűjteni, illetve mit szabad elfogadnia egy könyvtárnak, amely szerzetesi könyvtár, és történetesen Tihanyban van, a magyarságnak ezen az ősi helyén.

Meggyőződésem, hogy mindent, ami Tihanyra vonatkozik, érdemes gyűjteni. Mindent, ami a szerzetességre vonatkozik, különös tekintettel a bencések magyarországi működésére. Modern teológiai alpmunkákat. Kézikönyveket. S ekkor merül föl a probléma: mi az, amit digitalizált formában érdemes vagy kell tartani?

A kérdés megkerülhetetlen. És minél inkább elmélyedünk a kérdésben, úgy tűnik, mintha fölöslegessé válnának a hagyományos könyvek. Egy ilyen apró könyvtárnak lehetne (lehetett volna) múltja, de a semmiből újrateremtett könyvtárnak más a feladata. Nem tud közkönyvtárként működni. Ugyanakkor a számtalan érdeklődést, megkeresést valamiképpen mégis fogadni kellene: a monostor sokak számára szellemi igazodási pont is legyen.

A könyvtárral párhuzamosan megjelenik az internet mint új lehetőség, a saját honlap: a látogató a honlapon „barangolva” előbb-utóbb hozzá kell, hogy jusson egy „virtuális” könyvtárhoz, amelynek kapcsolódási lehetőségei eljuttathatják Európá vagy akár a világ más földrészein lévő nagy apátságok gazdag anyagához.

A barangolás, az információgyűjtés után (legyen ez véletlenszerű vagy tudatos) azonban mégis csak az a megoldás egyelőre (s úgy hiszem, még nagyon sokáig): vegyen ki a könyvtárból egy könyvet, és azt elejétől végéig olvassa el!

Az MKE 38. Vándorgyűlése

Másodszor volt a Vándorgyűlés házigazdája Kecskemét, pontosabban a kecskeméti Katona József Könyvtár. Ennek új épületét, ezt az országosan, sőt nemzetközi szinten is ismert új épületet 1996-ban adták át a városnak, megyének, országnak, és – teljesen természetes, a következő évben ez lett a Vándorgyűlés helyszíne. Az első ottani találkozó alkalmából a résztvevők elsősorban az új épületet bámulták meg, ezáltal az már mindenki számára ismert volt, most arra kerülhetett sor, hogy a műhely legutóbbi tíz évének csak felsőfokokban említhető eredményeit csodálhassák meg a résztvevők. Kiemelten dicsérte a könyvtárat, tevékenységét maga a miniszter. Hiller István is a plenáris ülésen elhangzott beszédében.

A központi téma miben- és milyenlétét Bakos Klára, az MKE elnökhelyettese fogalmazta meg ezáltal is a legpregnánsabb módon. Az ő szavait teljes terjedelmében idézzük:

„Hatalmas léptekkel halad előre a világ, a változások állandósulnak mindennapjainkban. A gazdasági-társadalmi modernizációs folyamatban Európa-szerte reformok sora fogalmazódik meg, az idő fontos tényezővé lényegül, illékonyága ugyanakkor rendkívüli konkrétsága ütemtervekben, határidőkben jelenik meg számunkra. A felzárkózás, az alkalmazkodás, a lépéstartás szükségszerűvé válik. A projektek feszes rendszerében markánsan jelenik meg az állampolgár, akinek elvárásai a közszolgáltatásokkal szemben folyamatosan növekednek.

Ebben a makrokörnyezetben, az EU-képes, nagy lélegzetű reformok megvalósításához csatlakozva, tárguló szolgáltatói szemlélettel kell magát megfogalmaznia a könyvtárnak. Ha a legfontosabb területeken betölti szerepét, akkor a társadalmi és személyes fejlődés intézményeként működik, és a közösségben zajló változások pozitív tényezője lehet, hozzájárulhat egy jól tájékozott társadalom megteremtéséhez és fenntartásához, az életminőség javulásához.

A könyvtárak évek óta tudatosan, a szakma által elfogadott stratégiára építve valósítják meg országos szinten közfeladatot ellátó működésüket. Ennek a koncepciónak és folyamatnak eleme többek közt a tudásközpontok létrehozása, a digitális megosztottság felszámolásának elősegítése, az informatikai írástudás megtanítása, a falvak, kistelepülések könyvtári ellátása, a hozzáadott értéket nyújtó szolgáltatások (e-közszolgáltatások, teleházak, e-Magyarország pontok) működtetése. A magyarországi könyvtári rendszer élő, eredményeket felmutató, működő hálózat, információszolgáltató hely, tudásközpont, amely esélyt teremt és lehetőséget biztosít az állampolgár számára jogai gyakorlásához. Az Információs Kommunikációs Technológia fejlesztése következtében az a közösségi hely, amelyre nemcsak bátran lehet, de szükséges is építeni a további fejlesztések során.

A magyar könyvtárügyben folytatódnia kell az elmúlt évek dinamizmusának. Döntenünk kell, leszünk-e a folyamatok mozgatói, a változások előmozdítói vagy csak az események passzív szemlélői.”

A fentiekből világos, miről is volt szó a Vándorgyűlésen. Az alapkérdést némileg leegyszerűsítve így fogalmazhatnánk meg: az államnak, kormánynak, önkormányzatnak kapcsolatba (mondjuk, e-kapcsolatba) kell lépnie az állampolgárokkal. Az állampolgároknak kapcsolatba kell lépniük, kapcsolatban kell maradniuk (például e-kapcsolatban) az állammal, a kormánnyal, az önkormányzatokkal. A kapcsolat közvetítője, szervezője, betanítója, integrátora a könyvtár kell hogy legyen. Miképpen? Erről szolt a Vándorgyűlés.

Az igen határozott kérdésfeltevéshez képest, azt állandóan szem előtt tartva alakították ki a szervezők a Vándorgyűlés programját. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy ennyire adekvátn megtervezett, fölépített, ennyire logikus, tárgyyszerű rendbe szedett vándorgyűlési program még nem volt. Arról volt szó, hogy a jelenlévők, a szakma megtudja, mit vár az egyik, mit a másik oldal. A szervező középnek (a könyvtárnak), mindenekelőtt ezt kell tudnia. Szót, méghozzá tekintélyes méretű, igazi nagyelődadás-formátumú szót kapott hát a Vándorgyűlésen Lengyel László (az Országos Könyvtári Kuratórium tagja, a Pénzügykutató Rt. elnök-vezérigazgatója), Fodor István (az Ericsson Magyarország elnöke), Majtényi László (volt ombudsman, az Eötvös Károly Intézet elnöke), Lóczi Péter (az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium főtanácsadója). Az Oktatási és Kulturális Minisztérium első emberét, Hiller István minisztert nem számítom a „külsők” közé, hisz’ javíthatatlan vándorgyűlés-járó: mint expozéjában hivatkozott is rá, édesapja már kilencéves korában elvitte Vándorgyűlésre.

Az e-kormányzás szolgáltatásai az állampolgárnak az Európai Unióban és a tagországokban; Az elektronikus információszabadság – Adatszolgáltatás és adatvédelem; A közszolgáltató személy kompetenciái – hangzottak Fodor István, Majtényi László és Lóczi Péter előadásainak címei, vagyis ezek az előadások valóban körbejárták mindazt, amit „felülről” tudnia kell a könyvtárosnak.

A Vándorgyűlés programjában Hiller István miniszter nem előadással szerepelt, mindössze az ígértetett meg, hogy üdvözlí a plenáris ülésen résztvevőket. Nos, az üdvözlésből előadás lett. A miniszter mindenekelőtt méltatta a Magyar Könyvtárosok Egyesületét, annak munkáját. Szolt arról, hogy mekkora szüksége van a minisztériumnak az ilyenféle szakmai, civil szerveződésekre. Az MKE, mondotta, a legnagyobb tradíciójú és az egyik legtöbbet, legintenzívebben dolgozó ilyen szervezet. És hogy munkájára a jövőben még nagyobb szükség lesz, mint eddig volt, azt azzal illusztrálta, hogy az új körülmények, a megváltozott feltételek közt egyre nagyobb a súlya a szakmaiságnak. A költségvetési összegek szűkössége mindenképp az európai uniós pénzek (sok milliárdról van szó) megragadására kell hogy ösztönözzön. A kultúra az Európai Unión belül nem szűnik meg nemzeti lenni. És ehhez ragaszkodnunk is kell, ehhez mérten kell kialakítanunk nagyobb, regionális és országos szakmai programjainkat. Ilyen a most vita alatt álló PORTÁL program, amely új feladatmeghatározásokat, új irányokat jelöl ki. Szolt a miniszter arról is, hogy az esélyegyenlőség megteremtése illúzió. Ő személy szerint az esélykülönbségek mérséklését látja reális, kitűzhető célnak. Ezen kell munkálkodniuk a könyvtárosoknak, saját szakmai eszközeikkel. De gondolniuk kell arra is, hogy immáron

felnőtté, nagykorúvá vált az a nemzedék, amely a rendszerváltás táján született. Olyan nemzedékről van szó, amely szabad országban, demokráciában szocializálódott, amelynek nemcsak a külföldi utazások természeteseek, de az is, hogy az interneten a világ bármely országának embereivel léphet kapcsolatra. Ám e nemzedéken belül is igen eltérőek az esélyek, a lehetőségek. Annál is inkább, mivel Magyarországon a városi struktúra is sajátosan alakult. A főváros és az utána következő legnagyobb városok közt óriási a különbség. Hát még a kistelepülések és a városok közt! Ezzel a kérdéssel csak úgy lehet szembenézni, hogy a hálózatiságot kell előtérbe állítani. Szólt a miniszter a Közkincs programról is. Mindezt pedig azzal is alátámasztotta, hogy kifejtette: ami a feudalizmus idején a föld volt, minden gazdaságnak és kultúrának az alapja, az a mai világban az információ. Ezért is kiemelt a könyvtár és könyvtárosok szerepe.

A Vándorgyűlés második napján is folytatódó plenáris ülés utolsó előadója Skaliczki Judit volt. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Könyvtári Osztályának vezetője bejelentéssel kezdte mondandóját. Mint mondta, ezt a fórumot tartja a legalkalmasabbnak arra, hogy közölje a szakmával: a minisztériumban csaknem húsz főosztály szűnt meg, vált osztállyá. Köztük az eddigi Könyvtári Főosztály is osztállyá minősítettet. Ez azonban – hangsúlyozta az osztály vezetője – nem jelent „visszaminősítést”. Ő maga, főosztályvezető-helyettesi rangban, amiként eddig, ezentúl is részt vesz minden vezetői értekezleten, minden döntéshozásnál, minden költségvetési tárgyaláson. Közvetlenül a szakállamtitkárhoz tartoznak, és a változásból mindenkor a lehető legjobbat fogják kihozni, a szakma érdekérvényesítésében nem lesz változás. Skaliczki Judit a továbbiakban a közszolgáltatás és a közigazgatás területén lezajló, részben még várható változásokról szólt. Minden közérdekű szolgáltatás közszolgáltatásnak minősül, mondta, ami azt jelenti, hogy megszervezéséért, finanszírozásáért az állam és az önkormányzatok a felelősek. A könyvtár fenntartása és fejlesztése stratégiai kérdés. A jogi keretek megfelelőek, nincs olyan jogszabály, amely akadályozná a könyvtárak közszolgáltatási funkcióját. Más kérdés, hogy ma az intézmények jó része finansziális problémákkal küzd. Emlékeztetett a főosztályvezető-helyettes asszony arra, hogy már a hetvenes évektől állandóan elvontak pénzeket a kulturális területtől. A nagyszerű új könyvtár-építések mellett az a probléma, hogy az új épület és a benne folyó munka finanszírozása, fenntartása ütközik nehézségekbe. A hatásköri törvény azonban egyértelműen megállapítja, hogy nyilvános könyvtári szolgáltatást köteles nyújtani az állam és az önkormányzatok. E téren nincs változás. Ami a közigazgatási változásokat illeti, Skaliczki Judit ismertette a három lehetséges modellt. A klasszikus, amely az erős államra, a gazdag jogi megalapozásra épül, az angolt, amely a szolgáltatóállam koncepcióját képviseli, a magánszektorra jellemző mentalitással és piacosítással, valamint a németet, amely a vállalkozói modellre épül, és nyitottá teszi a bürokráciát a versenyre. Nem foglalt állást egyik modell mellett sem, a különbségeket és a különböző előnyöket-hátrányokat ecsetelte. Mint mondta: mi a szolgáltató állam modellje felé haladunk, és ebben a könyvtárosok jelentősen megelőzték a különböző állami ágazatokat. Beszélt az előadó arról is, hogy központi kérdés a politika, az elit politikusok megszólítása. Nem egy-egy miniszterrel, egy-egy kormánnyal kell számolni, hanem a politikai elit egészével. Ezt kell megszólítani, ennek kell fontosságunkat, nélkülözhetetlenségünket, stratégiai szerepünket felmutatni. Annál is inkább, mivel nem a magunk, hanem az állampolgár érdekében tesszük ezt.

A politikai elit – sajnos – hajlik arra, hogy ne a már meglévő hálózatokra, például a könyvtári hálózatra bízsa a felmerülő új feladatokat, azokra, akik abban már járatosak és megfelelő infrastruktúrára támaszkodhatnak, hanem új hálózatokat generáljon. Hiány és pazarlás egyszerre lép fel így.

Skaliczki Judit beszélt arról is, hogy nehéz idők előtt állunk, létszámleépítések várhatók, komoly összevonásokra kerülhet sor. Ebben a helyzetben azonban sem a mindent megoldunk hurráoptimizmusa, sem a semmit sem érdemes tenni pesszimizmusa nem lehet adekvát magatartás. A szakma – mondotta – remek etikai kódexszel bír, és a két szélsőség közt hatalmas sáv húzódik: középen kell állanunk. És van kitörési lehetőség, a PORTÁL program épp erről szól.

E sorok szerzője semmiképp sem szeretne abba a hibába esni, amely a mindenkori magyartanárokra oly jellemző, vagyis hogy mindig az épp bemutatott író, költő a legnagyobb, a legjelentősebb. Ám azt hiszi, hogy a 38. Vándorgyűlés e gyűlések történetének egyik legfontosabbja, legtanulságosabbja volt, amelynek hozadéka egyelőre szinte beláthatatlan. Ezt igazolhatja az a cselekvési program is, amelyet a Vándorgyűlés elfogadott és minden könyvtárnak, könyvtárosnak ajánl. Az alábbiakban ennek a szövegét tesszük közzé:

Az etikai kódexben lefektetett alapértékekre támaszkodva, a társadalmi igények változásait figyelembe véve, a társadalmi változások könyvtári megválaszolását segítve a Vándorgyűlés az alábbi cselekvési programot javasolja a könyvtárak számára:

Csatlakozunk a minisztérium által meghirdetett PORTÁL programhoz.

Gyakorlati teendőinket az alábbiakban látjuk:

- A digitális írni-olvasni tudás tanítása, fejlesztése a könyvtárakban.*
- Az elektronikus ügyintézés tanítása, segítése a könyvtárakban (államigazgatási, banki ügyintézés, adóügyek, felsőoktatási ügyek elektronikus intézése stb.).*
- A helyi társadalom segítése a lokális információk összegyűjtésével, megőrzésével, szétsugárzásával. Legyenek a könyvtárak közösségi pontok, a közösség emlékezetének tárházai.*
- A kulturális turizmust segítse a könyvtár a helyismereti gyűjteményekben tárolt értékek hiteles, szakszerű, vonzó megjelenítésével. Legyen a könyvtár segítőtje a helyi kulturális értékek közkinccsé tételének.*
- Az egyenlő bánásmód elveinek érvényesítéséért tett könyvtári erőfeszítések folytatása.*
- Az időskorúak szervezett segítése a könyvtár saját eszközeivel, a digitális megosztottság megszüntetése.*
- A gyerekek és fiatalok tudatos állampolgári létre felkészítése.*
- A gyerekeken és fiatalokon keresztül a családok és a lakóhelyi közösségek elérése.*
- A hátrányos helyzetűek segítése.*
- A könyvtárak partnerségi kultúrájának fejlesztése, erősítése a könyvtári rendszeren belül és kívül egyaránt.*
- A használók színvonalas ellátása érdekében a könyvtári infrastruktúra folyamatos fejlesztése.*

(VK)

Könyvtár-filozófiai kézirat a (piac)gazdaság, a (köz)könyvtár-politika és a kultúra viszonyának újraértelmezéséhez

Termelés, kultúra, felépítmény

A közkönyvtárakról szóló cikksorozatomban* záróköveként, a könyvtárakat mint gazdasági–társadalmi képződményeket, a piacgazdaság mechanizmusának rájuk érvényes vetülete szempontjából kívánom elemezni, bemutatva működésüknek szükségszerű mozzanatait, amelyeknek ebben az alapvetően fogyasztói szemléletű gazdasági rendszerben kell a kultúra egyetemességéből adódó értékrendet sugározniuk és megtalálniuk kultúraátadó és megőrző funkcióikat. Ezen kívül összefoglalom a közkönyvtárakról szóló elmélkedéseimet és koherens egésszé, elméleti és gyakorlati szintézisben kívánom összegezni könyvtáraink megörökölt művelődési funkcióit, feladatait a rendszerváltó időszak utáni társadalmi–gazdasági szükségletrendszer kiváltotta információs paradigma új szakmai követelményeivel összhangban. Hangsúlyozom, hogy *kontinuitást* keresek a kultúrát megőrző és az információátadó könyvtári funkciók között, ami azt is jelenti egyben, hogy korunk korszerű szemléletű és gyakorlatú közkönyvtári alapvetése a könyvtári szolgáltatások e két végpontjának dialektikus viszonyában és egymásba való átmenetükben jelenthetik teljességben a jövő könyvtárát. Ennek a feladatnak a módszerére kitérve annyit jegyeznek meg, hogy a művelődési és informálódási tevékenységek sarokpontjai között csak folyamataiban megragadni képes szemlélet tudja felmutatni e két végpont közötti egymásrautaltságot és a folytonosságot, azaz a szocializmusból megörökölt közművelődési szemlélet megújítását, összekapcsolását a korszerű információátadásban átalakult megszüntetve–megőrző koncepciójával. A könyvtár gazdasági–társadalmi környezete általi meghatározottságának vizsgálata azért is fontos szempont törvényszerűségeinek megismerésében, mert a kultúra maga sem választható el a szűkebb és tágabb értelemben vett gazdasági–társadalmi alakzattól, hiszen a könyvtár és benne maga a kultúra is a mindenkori társadalmi rendszer felépítményei. Természetének ismerete így segítheti azt a célt, hogy a fenntartói intézményekkel kapcsolatban lévő könyvtári menedzsment a lehető legnagyobb hatékonysággal védje könyvtárai érdekeit; támogatásuk fontosságáról szakmai, gazdasági, társadalmi szempontok érvrendszerével győzve meg a mindenkori közhatalmat, közgondolkodást.

* Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005/12., 2006/3.

Felépítményről a kultúrának mint a gazdasági alap viszonyainak fejlettsége által meghatározott társadalmi jelensége értelmében beszélünk. Ez csak a kultúra törvényszerűségeinek *meghatározottsága* szempontjából jelenti a „felépítményi” jelleget, de semmiképpen sem másodlagosságra vagy fontossági sorrendre utal. Ellenkezőleg: a kultúra minden generációnak elsődlegesen elsajátítandó feladatot jelent; azaz egy állandó tanulási folyamatot, mert a kultúra tágabb, illetve szűkebb értelmében is az életben való boldogulásnak *conditio sine qua non*-ja. E tapasztalásból látjuk indokoltnak hangsúlyozni a közkönyvtári rendszer fontosságát, hiszen ez az a kulturális intézményhálózat, amely a mindennapi életvitel szükségleteihez a legközelebb álló, mindenkinek a kiszolgálását felvállaló általános tartalmú, közvetlenül elérhető gyűjtemény. Prioritási szempontjait – a lakóhelyeket behálózó struktúráján túl – csak növeli, hogy feladatköre messze túlnő a közvetlen kulturálódási szükségletek horizontján, és jelentős mértékben kiveszi részét a szellemi újratermelésben, az élethosszig tartó tudatos önművelésben, tanulásban. Így kapcsolódik rá más tartalmú és típusú intézményhálózatokra. Fontos lenne, ha a szakma (újra) ki tudná alakítani azt a könyvtári, könyvtárosi imázst, amelyben a könyvtár, a könyvtáros közvetítésével egy település szellemi központjává, találkozási helyévé válhat. Annál is fontosabb az ehhez szükséges anyagi–politikai támogatás megszerzése, mert a „korszerű” igények kielégítése mellett, mint a tanulás és informálódás, a hagyományos közművelődési szükségletek és funkciók is kezdenek újjáéledni egy már teljesen megváltozott társadalmi struktúrában, nem utolsósorban a tanulási, informálódási igények tartalmi nivellálása következtében. Így a modern közkönyvtár immár ezt a kettős – a kultúrát megőrző–átadó minőségi, valamint az információs–fogyasztói mennyiségi – szükségletet egyszerre kiszolgáló feladatkört kell, hogy ellásson. Tartalmilag ez a tanulásnak, művelődésnek, informálódásnak, szórakozásnak elegyét képező, komplex kulturálódási szükségletben ölt testet, függetlenül attól, hogy e tevékenységek közül ki-ki éppen melyik aspektusát preferálva veszi igénybe a könyvtárat. A legújabb komplex közkönyvtári fejlesztések e tevékenységek széles skáláját figyelembe vevő módon tervezték meg a könyvtárárúteleket, valamint a szolgáltatások tartalmi felépítését, hierarchiáját. Korábbi cikkeimben elemeztem ezen intézménytípusok tevékenységi, szolgáltatási szerveződését, a változó és komplex olvasói szükségletek függvényében. Megállapítottam, hogy a tömegesen jelentkező tanulási szükséglet kiváltotta könyvtárhasználat új utakat, kihívásokat és lehetőségeket teremtett a könyv–könyvtár–könyvtáros–olvasó viszonyrendszerében. Láttuk, hogyan valósul meg ezen új, komplex igényrendszer kielégítése bizonyos új könyvtári struktúrákban. A változó társadalmi rendszernek a közművelődés szempontjaiból történő elemzésekor visszatérő jelenségnek tapasztaltuk a közösségi kultúraelsajátítás igényét. Azt az alapvető társadalmi törvényszerűséget, hogy a kultúra sohasem csak az egyén saját szükségleteinek kielégítését jelenti, hanem mindig felfedezhető benne az össztársadalmi célok és értékek általánosítható jegyei. Ilyen alapvető igény a kultúra közösségi elsajátítására, megélésére való törekvés, hiszen a kultúra teljes mértékben a társadalmi közösség produktuma. Felépítményi jellege a társadalmi–gazdasági viszonyok elsődlegességéből adódik. Ebből kiindulva érthetjük meg, hogy a könyvtárak – mint a kultúrákövetítés intézményei – szintén ettől a viszonytól meghatározott szükségletre kell, hogy reflektáljanak állományaikkal, szolgáltatásaikkal. De nemcsak reagálnak, hanem alakítanak is, hiszen a kultúrá-

lódás oda-visszaható folyamataiban az olvasó és a könyvtár találkozási pontjánál, a könyvtáros közvetítő tevékenységének segítségével óhatatlanul nyújtanak valami többletet a kultúráról, mint amennyit a használó pusztán csak saját szükségleteinek kielégítéséből nyerne. A könyvtár mindig megtestesíti az adott társadalom kultúráról alkotott képét, és ezzel kifejezi a kultúrának abban a társadalomban betöltött szerepét. A modern könyvtár találkozási hely; nemcsak a kultúra és olvasó egyéni, de olvasó–olvasó közösségi szükségleteiben is. Ennek újrafelfedezéséhez kell tehát megvizsgáljunk közkönyvtárainknak a piacgazdaságban betöltött kiegyenlítő, megőrző, és a korszerű ismereteket átadó multifunkcionális szerepét a használó, a szolgáltatások, a könyvtáráépület és a könyvtáros új típusú viszonyrendszerében. E feladat megértésének elengedhetetlen előfeltétele a társadalmi–gazdasági viszony elemzése, hiszen a könyvtár és a könyvtáros is ebben a rendszerben szolgáltat, még ha nem is a primer termelői szférában. Arra vállalkozom e cikk keretein belül, hogy a piacgazdasági mechanizmusok könyvtárat is érintő tényezőit ismertetve pozitívan összegezzem azokat az ellentmondásos folyamatokat, amelyek a kultúra és gazdaság viszonyának kölcsönhatásaiból fakadnak.

Kulturálódás, áruvilág, (könyvtári) közösség

A rendszerváltozás nyomán a legnagyobb szakmai kihívás a könyvtárpolitikában végeredményben az volt, hogy a kínálativá, versenyképessé alakított társadalmi rendszerben ismét piaci áruformát öltöttek az anyagi javak, beleértve a kultúrát is. Ezzel párhuzamosan a folyamatos forráshiánnyal küszködő fenntartók számára komoly tehertétellé lett a könyvtárak megnövekedett dologi, beszerzési kiadásainak finanszírozása. A korai rendszerváltó időszak „vadkapitalista” szemléletének ellenhatásaként eleinte inkább az a pesszimista szemlélet dominált, amely a piacgazdaságra való áttérést elsősorban negatív tézisként, regresszív társadalmi és kulturális perspektívaként vetítette előre a könyvtárak szempontjából. Ezt látszott erősíteni a rendszerváltó időszak utáni kulturális élet mostoha anyagi támogatása, amely a kultúra finanszírozását csak sokadlagos, ezért sokszor maradékelven közelítette meg. A gazdaság mennyiségi tényezőinek változása (anyagi gyarapodása, oktatás fejlesztése) – még ha területileg és társadalmilag aránytalanul is – mégiscsak elindított egy perspektivikusabb szemléletű közbeszédet a kultúráról. Az a tény, hogy az országban megvalósult sok színház, könyvtár felújítása, illetve felépült a Nemzeti Színház és Hangversenyerem, valamint nagyszabású képzőművészeti kiállítások az egész országot megmozgatták, azt bizonyítják, hogy van igény és lehetőség összekötni a piacgazdaság eredményeit a kulturális élet elmélyítésével. Bizakodásra ad okot az is, hogy egy-egy vezető üzletember, befektetőcsoport, cég szintén lát perspektívát az értékes kultúrába invesztálni. Létrejöttek tehát olyan szellemi–kulturális centrumok, amelyek a tőke centralizálásának logikáját követve akumulálják az értékeket és a használóikat. Egyre markánsabb szociológiai jelenségként írhatjuk le azt is, hogy a társadalmi fejlődés dinamizmusa egy szűkebb, polgárosodottabb társadalmi rétegnél már „kitermelte” azokat az életvitelbeli normákat és szükségleteket, amelyek elkerülhetetlenül utat nyitottak a magasabb kultúra szükséglete felé. Reményeink szerint ennek elmélyítésében és kiterjesztésében a könyv-

tár is egyre több feladatot, megbecsülést és természetesen támogatást fog élvezni. Fontos továbbá, hogy a könyvtári szakma maga is értékcentrikusan gondolkozzék a kultúráról.

Ennek a bizalomnak és értékvilágnak folyamatos megnyeréséhez azonban fontos ismernünk a dologi világ árujellegének, anyagi, szellemi újratermelésének XXI. századi törvényszerűségeit. Csak a kultúra gyakorlati, (különösképpen a könyvtárakban történő) elsajátítása vezethetett oda, hogy megérthessük a kultúra árujellegeből fakadó igazi természetét: az áruviszonynak mint mennyiségnek a minőséggé válását. A modern fogyasztói társadalom kultúrszemlélete áruviszonnyá üresítette az emberi viszonyok kulturálódási vonatkozásait is. Azonban épp az árujelleg az, amely megmutatja (gyakorlati elsajátítása által) egy (kulturális) árucikk megkettőződött (társadalmi) természetét, valós társadalmi hasznát. A „termék” pusztából fakadó használati értékét, valamint a társadalmi szükséglet által meghatározott csereértékét. Ebben a relációban van értelme beszélnünk arról, hogy az áru, elsajátítása által megszünteti azt a külsődleges társadalmi viszonyt, amely áru mivoltából fakad. „Visszatér” használójához, aki mint fogyasztó kielégíti szükségleteit általa. E viszonyrendszerben teljesedik ki a kultúra fétisjellege is, amelynek valamilyen szintű intézményi feloldása a közkönyvtárak voltaképpen fő társadalmi feladata. Paradox módon, tehát épp a kultúra fetiszizálódása az a mozzanat, amely a külsődleges, árujellegeből fakadó rendszerben általános viszonyt hoz létre fogyasztók és a kultúra között, igényelve egyben az áruviszony megszüntetését. Az áruviszony egyetemességéből adódóan emancipálja a használói szükségleteket, mivel már ebben a mozzanatban megjelenik elsajátításának egyetemes aktusa; az áruviszony leküzdésének legfőbb célja: javai igazságos elosztásának, hozzáféréseinek megvalósítása. Az áru jelleg megszüntetése tehát magában a dolognak a természetében. a kulturális termék élvezetében adja vissza áru mivolta által elidegenített eredeti természetét: az ember szellemi javainak értékelvű elsajátítását. Önmagában persze az áruviszony még nem egyneműsíthetné magukat a kulturális szükségleteket, és nem vezetne értékelvű kulturálódáshoz. Ez a mozzanat a kultúra mennyiségi és minőségi viszonyainak törvényszerűségéből olvasható ki, amely szükségszerűen irányul az érték felé. A tömegkultúra és a magaskultúra egymással szemben tételezett dichotómiáját csak abban az esetben haladhatja meg a kultúráközvetítés könyvtári gyakorlata, ha értékelvű állománnyal nivellálja használói érdeklődését minőségi irányba. A mennyiségi oldal növekedése szükségszerűen kell tehát, hogy elvezessen a minőségi kulturálódáshoz. Mit jelent ez a kultúra előállítói, terjesztői, fogyasztói gyakorlatában? A kulturális szolgáltatói és fogyasztói szféra gazdagodása, a tömegkultúra homogenitásától halad a „magas kultúra” heterogén, mindenkit egyéenként megszólító értékvilágába. A tömegkultúra jelenléte természetesen nem tűnik el, hanem a szűkebb körű „magas kultúra” kevésbé rentábilis kiadványainak anyagi háziséul szolgálhat az értékszemléletű kiadói gyakorlatban. Ezt a jelenséget hatványozottan lehet érezni a zenei világ kultúrtermékeinél: a „könnyűzenei” ágazat bevételei lehetővé teszik pl. kortárs zeneszerzők életművének (amúgy eleve ráfizeteses) kiadását. Ezt, a mennyiségtől a minőség irányába történő fejlődést a közkönyvtárak is megtestesítik állományukkal, könyvtáraik értékirányban elkötelezett szakmai munkájával. A szabad olvasói attitűdben létrejött érdeklődést fontos feladat és felelősség elvinni a magasabb értékű kultúrához. Fontos látni azokat a motivációkat, eszközöket és szükségleteket, amelyekkel a kultúra szellemi újra birtokba vétele

(immár a piacgazdaságot felülmúlva) kötődik a közkönyvtári intézményhálózat-hoz. Ez egyszerre jelenti az áruviszonyból fakadó elidegenedés megszüntetését, valamint az olvasók mennyiségi kulturális szükségleteinek minőség felé történő nivellálását. A közkönyvtár mindenkor demokratizmusa tehát egy olyan szolgáltatásrendszerben lehet hatékony, amely az *egyenlő bánásmód* elvont jogi kategóriáját a kulturális esélyegyenlőség irányába terjeszti ki, megfelelő mennyiségű és minőségű állomány szabad rendelkezésre bocsátásával.

A könyvtár, miáltal részese a társadalmi újratermelésnek, maga is egyre nagyobb támogatást kell hogy élvezzen, hiszen ezek egymást erősítő folyamatok. A társadalmi fejlődés logikája is megkívánja ezt a figyelmet: tudás, ismeret, műveltség nélkül nem lehet előrelépni, össztársadalmi feladatokat kitűzni. Ebben a kontextusban fontos újragondolni az oktatás és közművelődés kapcsolódási lehetőségeit. A rendszerváltozástól eltelt tizenhat éves időszakban a kultúrpolitika egyre inkább felismerte, hogy a könyvtári intézményrendszer (és természetesen a kultúra) olyan társadalom(át)alakító tényező, amelyet nem lehet maradéktalanul kezelni, hanem tudatos politikával, állami feladatvállalás keretében alapvető társadalmi érdek a támogatása. Ezen kívül a politika által kitűzött össztársadalmi feladatok, úgymint az élethosszig tartó tanulás programja, kikerülhetetlenné tették a könyvtárügy újraértékelését mint a gazdasági újratermelésében áttételesen hasznot hozó ágazatát. Ezek után vázolom azt a konkrét társadalmi szükségletrendszert és attitűdöt, valamint intézményi modellt, amely sikeresen ad randevút az új használói rétegeknek és megújult igényeiknek.

A modern kor biblioplázája: a fogyasztás meghaladása és a társadalmi szintézis lehetősége

Előfeltevésként tételeztük tehát, hogy a (poszt)modern kor sem érthető meg az áru természetének elemzése, (használati) értékéből fakadó jellegének vizsgálata nélkül. Elemeztem ennek a folyamatnak az anyagi–szellemi vonatkozásait, feltártam az áruviszony belső logikáját, szükségszerű fejlődési irányát. A globalizáció korában fontos, hogy ne felejtsük el azokat a kritikai gazdaságtani eszméket, amelyek nem a piacgazdaság abszolút módon való megszüntetését, hanem a meghaladását szolgálják. Azért is fontos ez a módszertani kiindulópont, mert a globalizáció csak annyiban változtatta meg a tőkés termelés természetét, amennyiben kiterjesztette határait és átjárhatóbbá (globálisabbá) tette áramlását. Ebben a globális rendszerben a kultúra újra áruvá vált; azaz a kereslet, kínálat és nem utolsósorban a reklám függvényében meghatározott természetű dologgá. Könyves kultúránk is teljes mértékben átalakult e szerint az igény szerint, felmutatva fejlődésének kezdetén ebből fakadó gyermekbetegségeit. De bizakodásunk alapját képezheti, hogy mai állapotban, az egészséges verseny a könyvek tartalmi voltára is kiterjedt a könyvpiacra. Ennek egyik fontos előfeltétele a polgári könyvkultúra fejlődése, anyagi, társadalmi bázisának növekedése. Az a trend azonban, hogy kevesebben vesznek, de több könyvet, mint a megelőző időszakban, rá kell irányítsa figyelmünket a kulturális újraelosztás és fejlődés egyenlőségére, torzulásaira és egyben a közkönyvtári rendszer megerősítésének szükségszerűségére. Az értékorientált könyvgyűjtés, a bibliofil szellemiség (egyelőre csak szűkebb

körű) felfedezése mindenesetre biztató jele a társadalom szellemiekben is gazdagodó fejlődésének. Ezen olvasói kör fejlődő szükségletei és igényei is befolyásolják könyv és könyvtári kultúránkat. Ma már elmondhatjuk, hogy ismét megjelent egy könyvgyűjtő réteg, amelynek tagjait éppen könyvtárhasználatuk, tanulmányaik ösztönözték (a családi indíttatás mellett) saját, házikönyvtáraik tudatos kialakítására, fejlesztésére. A könyvtár, használatának tartalmi mélységeitől függetlenül is sugall egyfajta értéket: a (rendszeresen) gyűjtött anyag megfelelő elrendezése, valamint egy-egy figyelemfelkeltő, személyes könyvtárosi könyvajánlás, mind-mind hozzájárulhat a könyvkultúra iránti szellemi, érzelmi viszony kialakításához. Tehát a közkönyvtár már történelmi létrejötté idejétől, pusztán létezésével is sugall és nyújt a közízlést alapvetően befolyásoló értékrendszert. Továbbra is nagy tehát a könyvtáros szakma felelőssége, hogy erre az előnyre építve egyre több olvasót nyerjen meg folyamatos használónak.

Természetesen e problémák és szükségletek szolgáltatói, gyűjtőköri, munkaszervezési szempontjai hatványozottan jelentek meg a közkönyvtárakban is a piacgazdaság időszakában. A rendszerváltozás kezdeti gyermekbetegségeit, úgy tűnik, kezdik kinőni könyvtáraink, megvíva harcaikat a fenntartói, szakmai, kulturális közbeszéd fórumain. Ma már a könyvtár (kultúr)politikai tényezővé vált, hiszen az ország versenyképessége és általános szellemi színvonala növelésének közvetlen eszköze. Nem szabad azonban úgy gondolnunk, hogy nincs további erőfeszítésre szükség könyvtáraink elismertetésére. A magyar könyvtári menedzsmentnek és könyvtári politikának minden eszközt, kapcsolatot, szakmai kompetenciát, humán és anyagi értéket egy új könyvtári imázs kialakítására, népszerűsítésére, megújítására kell fordítania. E komplex szemléleti, szervezeti, szakmai átalakítást igénylő munkának legfontosabb ítése természetesen maga a használói környezet. Az a környezet, amely sok tekintetben együtt él a könyvtár gondjaival, de tükrözi is egyben a társadalmi környezet egyenetlen anyagi, kulturális fejlődésének jegyeit: a különböző szintű és igényességű használói érdeklődést, amely együtt jelenti a modern könyvtár heterogenitását. A kulturális–gazdasági újratemelésbe – piacgazdasági viszonyok között – szervesen bekerült könyvtári rendszer egyrészt hasznos és hatékony munkával próbálja kielégíteni használói környezetének új típusú szükségleteit, másrészt meg kell küzdenie „eredeti” identitásáért, amely mindig tartalmazott emberi–közvetítő mozzanatokat.

Mégis, hol tudnánk tételezni mindehhez egy utópikus irányultságot a mai könyvtárügy rendszerén belül, amely nem silányítja szellemi-információs gyárrá öncélú, mennyiségi, fogyasztói jellegűvé magát a kulturálódást, felülmúlva a piaci szempontok kiváltotta használói attitűdöket és figyelembe véve az emberi személyiség sajátosságait is? A kérdésre való helyes válasz nem fogalmazható meg a fogyasztás egydimenziós értelmezésére szűkítve, hanem annak társadalmi–gazdasági törvényszerűségeinek fent kifejtett megismerése vezethet új utakra. Láthatjuk, hogy a fogyasztás, amely a globalizáció korában a szükséglet fogalmának szinonimájaként egysíkúan, csak a termék elsajátítása felől vizsgálja a gazdaságot, teljesen negligálja a tárgyi–emberi lényeg objektivációjának termelési–társadalmi feltételeit, szükségletkielégítő lényegét. Ilyen alapokon a fogyasztásellenes szembenállás ellentmondásos, hiszen egy szükségszerű dolog, az ember lényegének elidegeníthetetlen velejárója ellen küzd. A társadalmi anyagcsere, az emberi szükséglet tárgyi volumene jelenti magát az emberi kultúrát. Nem a fogyasztás ellen

kell tehát küzdenünk, hanem az anyagi termelés elidegenített formái ellen, amelyek ellentmondásos viszonyokat hoznak létre a termelés létrehozói és fogyasztói oldalán. Hogyan lehet ebben a társadalmi–gazdasági környezetben szigetné a mai könyvtár szervezeti, használói kultúrája? Úgy, hogy mint közszolgálati, népjóléti intézményrendszer a magántőke természetét megszüntetve–megőrző módon alakítja át közösségi tulajdonná az állam közvetítésével, mint a magánszféra adóiból fenntartott a közintézmény. Ennek minősége függ a mindenkori reálgazdaság fejlettségétől, mennyiségi viszonyaitól, gazdagságától, hiszen egy fejlődő gazdaság többet adózik, ebből többet lehet közszolgáltatásokra, így kultúrára is költeni. De fontos az is, hogy a politika döntéshozói is prioritásként kezeljék a kultúra ügyét, hiszen ez valóságosan hosszú távú beruházás! Az állam újraelosztó szerepe tehát a kultúra esetében abszolút értelemben „minőségi” döntéseket kell hogy eredményezzen. Az államnak a magán- és köztulajdon közötti közvetítő, átalakító szerepe különösen szembeötlő a könyvtárak támogatásánál. Az állam esélyegyenlőséget teremtő szerepe döntő a kultúra támogatásában. Mennyiség így alakul minőséggé. A közszolgálat legfontosabb feladata ebből a szempontból tehát a kulturális javak és szükségletek társadalmilag ellenőrzött allokációja.

Gondolatmenetünkbe illesszük be tehát konkrét könyvtári példaként elképzeléseink gyakorlati illusztrálására a Fővárosi Szabó Ervin Központi Könyvtárat. E „bibliopláza” – hasonlóan a többi ilyen rendszerű könyvtárhoz – mint újfajta kulturális központ és „szellemi-információs gyár” tartalmazza mindazon jelenségeket, irányultságokat, amelyeket a piacgazdaság sajátos társadalmi környezete a kultúraelsajátítás közkönyvtári mozzanataként elvár. A használói környezet sokszor eleve valamilyen csereviszonyt vár el a könyvtártól, a (versenyképes) tudás, az információ közvetlen társadalmi hasznát. A kultúra elsajátításának áruformában történő törvényszerűségeinek azonban a könyvtár falain kívül kell rekednie, hiszen mint jóléti intézménynek mindig ezen áruviszony *ellensúlyozása, meghaladása* is célja. A könyvtár mint adókból fenntartott intézmény maga is a mennyiség minőséggé válásának tárgyasult példája. A dologi viszonyrendszer kultúrában is megjelenő társadalmi különbségeit tehát nem megszünteti, de legalábbis időlegesen *meghaladhatja* ez a könyvtári rendszer. Vizsgáljuk meg, hogyan segítheti ebben való törekvésünket a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár száz év alatt felhalmozott és átörökölt szellemi hagyománya.

A Szabó Ervin-i szellemi hagyaték továbbvitelének helyes útja lehet, ha korunk kulturálódási–információs szükségleteinek feljebb már kifejtett megkettőződtségében vizsgáljuk magának a társadalmi környezetnek az egyén és közösség kettősségének könyvtári vonatkozásait. E kettősség tudományos aspektusait nagy vonalaiban a szociológiai és filozófiai szemlélet egysége és egymásrautaltsága jelenti, és ezt a tudományos orientációt képviselte maga Szabó Ervin is, aki a társadalomtudományok általános és komplex alkalmazását elméleti munkásságában is megalapozta. Szociológiára mint a filozófiai tudomány egyik „gyermekére” tehát nemcsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai gyűjtőköre, szakkönyvtári jellege, szociológiai hagyományai miatt van szükségünk, hanem mint általános „pozitív” tudományra, diszciplínára is, amely alapvetően *méri, feldolgozza* a társadalmi, használói trendek számszerűsíthető adatait. Ehhez a szociológiai munkához szervesen kell hozzáillesztenünk azt az absztraháló, a társadalmi jelenségeket ellentmondásaikban feltáró és leíró filozófiai módszert, amely nem

elégzik meg a társadalmi jelenségek pusztá érzékelésével, hanem mélyebbre hatolva feltárja a modern könyvtárhasználat mennyiségi és minőségi viszonyai közötti törvényszerűségeket. Deskripció (leírás) és absztrakció (elvonatkoztatás) módszertani egységeként modellálhatjuk tehát helyesen a könyvtár társadalmi környezetének szerkezetváltozásait. A szociológiai módszerekkel mért és elemzett könyvtárhasználati mutatóknak a filozófiai absztrakció adhat minőségi relevanciát. Ezzel azt is tételeztük egyben, hogy a könyvtárhasználat pozitív számai nem fejezhetik ki abszolút érvényűen valós természetét, hiszen a verseny a minőségért is folyik, nem csak a mennyiségért.

Hol kell tehát ennek a célnak a megvalósítása érdekében „beavatkozni” a könyvtári munkaszervezésnek, a könyvtáros személyiségének a bibliopláza rendszerében? Melyek azok a neuralkikus pontjai e könyvtári struktúrának, amelyek célt tévesztve elszemélyteleníthetik használóit könyvtárosaitól, és „mennyiségi” értelemet adhatnak a bibliopláza fogalmának? A tömeges könyvtárhasználati igény önmagában pozitív fejlemény, és első megközelítésben nem szükségszerűen szinonim a tömegkultúra iránti tömeges szükséglettel. Tömeggé akkor válnak a használók, ha fogyasztói motivációk alapján használják a könyvtárat. E jelenség a piacgazdaság társadalmi–gazdasági alakzatát tekintve általánosnak mondható, hiszen a tömegtársadalmi környezetből nem közösségként, hanem maguk a használók is fogyasztókként, tehát saját egyéni érdekeik motivációival térnek be a könyvtárba. De a könyvtári munkaszervezet és állomány kialakításakor nemcsak a „van”-ra kell koncentrálnunk, hanem a „legyen”-re is, tehát egyfajta kulturális hagyományokon alapuló irányultságra, értéknivellálásra, közösségi megszólításra. E könyvtárhasználat külsődleges, felületi, egyéni érdekeltsgű (leginkább tanulási) olvasási kultúrájának motivációit a szabad, művelődési könyvtárhasználat dimenziói felé kell elvinni. Ezt elősegítheti a könyvtár térszerkezete, amely már valóságos közösségi megnyilvánulásokra is alkalmat teremt.

A könyvtárosi munka oldaláról akkor válik mechanikussá, tömeges termelési aktussá az olvasóval, dokumentumokkal való viszony, amikor könyvtártechnikai munkái elidegenítik e rendszer pozitív vívmányaitól, előremutató lehetőségeitől. A könyvtári munka megszervezésekor tehát ügyelni kell a különböző szintű könyvtári szakmunkák megfelelő mennyiségű és minőségű humánerőforrás-igényeinek elosztására, valamint a gépesítés fejlesztésére a munkavégzés hatékony kialakítása érdekében. Más-más szakmai kompetenciájú személyiség szüksége a kölesönzés technikai mozzanataiban való részvételre, és más a szaktájékoztatásra vagy a szabad olvasói érdeklődésen alapuló művelődési igények kielégítésére, illetve az „információs igények” kielégítésére. Fontos munkaszervezési szempont, hogy az olvasóval bchatóan foglalkozó, tudományos mélységű szaktájékoztatásra mindig maradjon idő és könyvtáros. A bibliopláza fogalmának helyes, pozitív feloldását, tehát olyan rugalmas szemléletű munkaszervezéssel üzemeltett könyvtári struktúra jelenti, amely maga is többszintűen működő, a munkaerőt, a könyvtári szolgáltatásokat, a gépesített technikát, valamint az állományt, a szükségletekből adódó elosztással, elrendezéssel korszerűen és hatékonyan kielégítő szervezet.

Könyvtár-politikai szempontból tehát fontos látnunk az állam újraelosztó, és a magánszemélyek (használók) autonómiáját megfelelő arányban megvalósító közszolgálati–könyvtári munka *közvetítő* szerepét. Sem az egyik, sem a másik túlsú-

lya nem szolgálja, inkább torzíthatja a modern könyvtár alapvetéseit. Ha az állam szerepét hangsúlyoznánk túl, az visszalépést jelentene a felülről irányított közművelődési szemlélet felé, de a tisztán egyéni igények kielégítésének is határt szab a közösségi érdeket, általános ízlést megtestesítő könyvtári kultúra azzal, hogy korlátozza, kizárja bizonyos témák, dokumentumok beszerzését, szolgáltatását. Ezzel az egyensúlyi szemlélettel menthetjük át a XXI. századra a közkönyvtár legjobb történelmi hagyományait, és újulhatunk meg, egyben a legkorszerűbb információs igényeket is kielégítve. Segítségül volt e feladat megoldásában, hogy a FSZEK Központi Könyvtár tere a közösség-szervező szükségletek kielégítését is megcélozta, és használóinak jelentős hányada közösséggé válva is használja a könyvtárat. A könyvtár szintbeli konstrukciója továbbá kiindulópontot is jelent az egyéni olvasói szükségletek továbbfejlesztéséhez. De egyéni céljai megvalósításakor, ha egyedül jön tanulni, irodalmat keresni, a legtöbb esetben találkozni fog csoport- és évfolyamtársaival a könyvtárban. A közösségi kulturálódásban rejlő lehetőségek a könyvtáros legfőbb szakmai céljainak, ideáljainak megvalósulását jelentik. Ennek felismerése és tudatosítása a könyvtáros feladata is, hiszen közvetítő funkciója hidat képez az áruvilág és az azt felülmúló szabad könyvtárhasználat között. A bibliopláza fogalma és gyakorlata tehát elvileg a használói környezet áruviszonyát a kultúrához pozitív módon szeretné meghaladni. Meghaladásról (azaz megszüntetve–megőrzésről) beszélünk, hiszen a meghaladás fogalmában tételezzük azt a dialektikus viszonyt, amely a használó könyvtári kultúra-elsajátításának legfőbb mozzanata: a kultúra lehető legkiegyensúlyozottabb, legigazságosabb és legszabadabb újrafelfedezése az áruvilág mennyiségi törvényeitől immár független könyvtári szolgáltatási rendszerben. Emberi és tárgyi vonatkozásaiban egyszerre szűnik meg tehát a „külvilág” elidegenedettsége, hiszen az ember eltárgyiasult viszonyai, valóságos értékeinek visszatükröződése. Ebben a mozgásban „térhet” haza az áru világából a dokumentum a használó privát szférájába, természetes közösségi terébe, és eredményezheti az egyén és közösség kultúra általi szintézisét.

A közszolgáltatás megújítása a könyvtárban: a hasznosnak tételezett társadalmi cselekvés alternatívája

Tanulmányom zárásaként és összefoglalásaként elevenítsük fel az írás főbb konklúzióit. A (könyvtári) tér mint az ember integráns társadalmi létezésének leképződése, minden történelmi korszakban kifejezi azt az értékvilágot, amely megalapozza és összetartja azt. Korunk olvasási–információs szükségletei olyan multifunkcionális, kultúrát szolgáltató épületegyüttesben nyilvánulnak meg, amelyek magukba foglalják a különböző szintű kulturálódási tevékenységeket, egyben integráló szerepüket térelményként is visszatükrözve. Ez utóbbi funkciója a gyakorlatban kiegyenlítő, szociális szerepeiben ölt testet, hármassá egészítve ki a modern könyvtár kettős pillérét: a kulturális, információs szükségletek mellett. A társadalom egyik fontos felépítménye, a politika nem tudta beváltani társadalomegyesítő elképzeléseit, részben a gazdasági alap ellentmondásos fejlődése következtében. Csak a kultúra és intézményei valósíthatnak meg egyfajta integrált társadalmi létet, amelyben a gazdaság és politika ellentmondásos minőségei idő-

legesen feloldódhatnak. A könyvtárnak ez az objektív értéke, úgy tűnik, *leront-hatatlan minőséget, ideált* hagyományoz használóira és dolgozóira.

A liturgia szó eredeti jelentése a görög *leitourgia* = a népert végzett közszolgálat. E kifejezés etimológiáján egy kicsit elmerengve, gondolatilag is összekapcsolhatóvá válik számunkra a könyvtári kultúraátadás általánosságának végső konklúziója: a kultúra intézményesített gyűjtésének, szolgáltatásának, emberi közvetítő mozzanata, amely megújított, modernizált tereiben válik híddá a kulturális hagyomány őrzésében és a jövő építésében. A XXI századi közkönyvtár, strukturális, személyzeti, állománybeli tudatos felépítése tehát mind egy irányba, a társadalom emberi, szellemi újrateremtésének mindig visszatérő egyetemes szükséglete felé konvergál. Csak ebből a kulturális, szellemi perspektívából érdemes a napi könyvtárszakmai feladatokat lebontani, megosztani, hatékonyabbá tenni. Ennek a végcélnak a felismerése, tudatosítása a minőségi könyvtári szolgáltatás középpontja, magja. Ehhez eszközként és nem célként tételeztük a mindenkori legmagasabb szintű könyvtári technológiát, amely a modern könyvtári szolgáltatás rendszeréből éppúgy kiküszöbölhetetlen, mint a mindennapi élet egyéb szféráiból. Öncélúvá e technológiát a fogyasztás egysíká, a termelési folyamatot csak részleteiben megragadó szemlélete teszi. A „kultúra temploma” elnevezést, amely leginkább egy olyan, mára letűnt könyvtári kultúrát juttat eszünkbe, ahol „hallani lehetett a papírlapozást is”, felváltotta a kulturális „fogyasztás” katedrálisa, a bibliopláza kifejezés. Ez a változás azért is tűnik helyes irányúnak, mert a „pláza-kultúra” közösségigényei hasonló szerepet töltenek be napjainkban, mint a középkori egyházi–templomi közösségek, épületek tereikhez kötött szerveződései. De más áthallásait is megfogalmazhatjuk végkonklúzióként e terminológiának: a középkorban a templomokba bemenekült emberek jogi és fizikai védelmet élveztek.** Manapság a bibliopláza tere véd a konkurencián alapuló embertelen verseny szemlélete és gyakorlata ellen. A közösségek természetes tereivé váló plázák – mint a „fogyasztás katedrálisai” – közül kiemelkedik a bibliopláza, mert itt a fogyasztás minőségileg alakul át, és öncélúságát a kultúrában feloldva terem magasabb egységet. Szellemi egységet éppúgy, mint társadalmi, hiszen a polgári társadalom belső fejlődésének logikája leginkább a kulturális szokásrendszer és millió körében egységesíti e fontos társadalomalakító réteget, (és nem a politikában). Az új polgári rétegek kulturális önmeghatározása fontos folyamat öntudatuk kialakulásában, fejlődésében. A könyvtárat használó fiatalokból kialakuló új polgári társadalom kulturális, könyvtárhasználati szokásait, indíttatását tekintve elsősorban az egyéni érdekeken alapuló motivációik határozzák meg, amelynek stációi a következők: tanulás–tudás–gazdagodás. Nekünk, könyvtárosoknak azonban még ennél a folyamatnál is messzebbre kell látnunk. Tételeznünk kell a polgárosodási folyamatokban végbemenő mennyiségi fejlődés mögötti minőségi lehetőségeket, amelyek csökkentik társadalmi különbségeit éppúgy mennyiségi, mint minőségi vonatkozásokban. Így a modern közkönyvtárhasználat három legfőbb fejlődési fázisát az alábbi ábrával illusztrálhatjuk: tanulás–polgárosodás–(köz)művelődés, (kulturálódás). E három mozzanatba sűrítve modellálhatjuk tehát

** A téma irodalmi, szociológiai, művelődéstörténeti valamint művészeti feldolgozásait lásd Hugo, V.: A párizsi Notre-Dame, Hankiss E.: Az emberi kaland, Duby, G.: A katedrálisok kora és Toman, R. (szerk.): Gótikus stílus című munkáiban.

a használó útját a mennyiségi, egyéni érdekeltségű könyvtárhasználattól az általános érvényű szabad érdeklődésen alapuló, minőségi művelődéshez.

A fent kifejtett célok és ideálok megvalósításának gyakorlati cselekvési programját jelentheti egy újraértelmezett közszolgálati eszmeiség kialakulása. Kialakulásának szükségszerűségét az is előmozdítja, hogy a fogyasztói társadalom öncélú haszonelvűségéből egyfajta kitörési lehetőséget jelent a szabad könyvtárhasználat és a könyvtárban végzett munka egyaránt. Így a tisztán tanulási és szakmai motivációkon túl manapság egyre nagyobb hangsúlyt kell kapjon egy társadalmi–cselekvési alternatívaként tételezett művelődési és szakmai tevékenységi kör. A cikkemben kifejtett problémakör könyvtári–filozófiai kérdésfelvetése így a közszolgálati-ság gyakorlati megtestesülésében nyer feloldást. Korunk fogyasztói társadalmának öncélú gyakorlatával szemben értelmes, hasznos, perspektivikus alternatívaként állhat előttünk a társadalom és a politika által is felértékelt művelődési tevékenység-rendszer, amelynek új paradigmáihoz hozzájárulhat egy új típusú, filozófiaiilag is megalapozott közművelődési–közszolgálati szemlélet, amely gyakorlatával egyben megújíthatja az egész közszolgálati-ság szellemiségét is. Amíg tehát nem csupán mechanikus információ- és kultúraátadásról beszélünk, addig létezhet a könyvtári szakmának az az elidegeníthetetlen értéke, hogy tudatosan vagy akár tudattalanul is hatva az olvasóra *maradandó értéket* adhat a kezébe, mielőtt végleg „tengerbe rejténénk könyveinket”. Így viheti tovább a könyvtár(ügy) történetének ellentmondásos, visszaesésekkel járó folyamában saját történeti lényegét: az emberi szellemiség legjavának közvetítését.

Balogh András

Zalaegerszegen júliusban

Zalaegerszegen az egyik legforróbb nyári napon utaztam le. (Már ha a hetekig tartó kánikula idején egyáltalán beszélhetünk a legforróbb napról.) Az állomáson várt rám Kiss Gábor, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója. Szerencsére hamar megérkeztünk a könyvtárba, és a kissé hűvösebb irodában beszélgettünk.

– A megyéről rengeteget tudnék beszélni – kezdte Kiss Gábor Zala bemutatását – mivel helytörténeti könyvtárosként kezdtem a pályámat, és a publikációim egy része is kifejezetten helytörténeti jellegű. A megyetörténettel és a megye nevezetességeivel való foglalkozás mai napig a munkám része. Talán természetes, hogy mindenki a maga területét tartja a legizgalmasabbnak. Így elmondhatom, hogy ennek a megyének is megvannak a maga érdekességei és jellegzetességei, amelyek a helytörténeti munkánk, a gyűjteményépítés szempontjából is nagyon fontosak.

Az első és legfontosabb az a tény, hogy a történelmi Zala vármegye a mai területénél jóval nagyobb kiterjedésű volt. A kelet–nyugati irányban elnyúló történelmi megye mai területén kívül magába foglalta a Balaton-felvidéket Balatonfüredig, Felsőörsig; nyugaton hozzá tartozott az 1920-as trianoni békeszerződéssel az akkori Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt Alsólendva környéke és a Csáktornya központú Muraköz is.

Hálózati munkánkat az befolyásolja leginkább, hogy ez egy aprófalvas településszerkezetű megye. A városok döntően kisvárosok. Például Zalakarosnak még 2000 lakosa sincs. Zalaegerszeg, Nagykanizsa és Keszthely a három igazán nagy város. Közülük is lélekszámát tekintve kiugró az első kettő 60, illetve 55 ezer lakossal. Ezek a városok területszervező erőként jelennek meg. A megye három súlypontja az észak- és a dél-zalai térség, valamint a keleti, Keszthely „gravitációs központtal”. Ebben a közegben dolgozunk; tehát nálunk az elsődlegesen felmerülő kérdés az, hogyan lehet olyan megyében a szolgáltatást igazán jól megszervezni, ahol annyi kistépülés és kisváros van, mint nálunk. A válasz egyértelműen az összefogás és az együttműködés. A lehetőségek szerinti legtöbb forrást próbáljuk megtalálni és kihasználni azért, hogy minél jobb legyen az ellátás színvonala.

– *Hogyan fejlődött az elmúlt évtizedek alatt a könyvtári ellátórendszer?*

– A megyében a hetvenes évektől kezdve működik az az ellátó rendszer, amely a városi könyvtárak munkáján alapult. Ezekben az években a településeken egy új intézménytípus jelent meg, az ÁMK, amely felfogható a klubkönyvtár továbbfejlesztett változataként, vagyis a kultúrát a legszélesebb értelemben próbálja

összefogni. A többfunkciós iskolai és közművelődési könyvtárak is létrejöttek, amelyek a kistelepülések ellátásában jó megoldásnak tűntek, hiszen az önálló általános iskolák 60 százaléka még ma is közös funkciójú könyvtárral rendelkezik. A községek letéti ellátása viszont ebben az időben alig fejlődött. A kisközségek könyvtárai elavult könyvek tárházai lettek. A polcok zsúfoltak, a könyvtárhelyiségek fűtetlenek voltak, és kevés ülőhelyet tudtak biztosítani. Ezen a helyzeten próbáltak javítani 1978-tól. Ez már a sokadik kísérlet volt arra, hogy megoldják a kistelepülések ellátását. Ebben az aprófalvas megyében ekkoriban sok községi intézmény a legalapvetőbb könyvek beszerzésére is képtelen volt, ugyanakkor e könyvtárakban halmozódott fel sok, tartalmilag elavult vagy az adott helyen fölösleges, de másutt használható könyv. Ezeknek a gondoknak a megoldására szerveződtek meg – országos kezdeményezés hatására is – az ellátóközpontok a kistelepülések színvonalas könyvtári ellátására. Az ellátóközpontok négy városi könyvtár köré szerveződtek, figyelembe véve a helyi sajátosságokat, lehetőségeket. Ezekhez a könyvtárakhoz 30, 40, 50 vagy még több település tartozott. A tanácsi rendszer szétesése után megint változás következett. 1992-ben kötött szerződést a megyei könyvtár öt városi könyvtárral a megye községi könyvtárainak ellátására. Megállapodtunk az ellátandó területek nagyságában, a térítés mértékében. A megyei könyvtár kialakított egy finanszírozási szisztémát, amelynek összegét és formáját a megyei közgyűlés jóváhagyta. A megyei támogatás az infláció mértékével évről évre nőtt. Kezdetben, 1992-ben ez az összeg 2,6 millió forint volt, majd 1996-ban négymillió, 2002-ben pedig már 6,08 millió. A Zala megyei nyilvános közkönyvtári hálózat az országban egyedülálló módon úgy szerveződött újjá, hogy megállapodásokkal garantálták a működését, és megteremtették ennek az anyagi támogatottságát is. Minden községi könyvtárnak van egy felelőse, akár ellátórendszeri tag, akár nem. A mi könyvtárunk ettől kezdve a koordinátor szerepét töltötte be, felügyelte az ellátórendszeri és hálózatgondozói tevékenységet, ellenőrizte, illetve segítette a feladatok végrehajtását, és ellátta néhány település közvetlen hálózati gondozását is. Az időben megszületett döntések hozzájárultak ahhoz, hogy az országos helyzethez képest kis veszteség érte a könyvtárügyet, néhány kisebb könyvtár szűnt meg, inkább a közigazgatási és tulajdonosi változások okoztak stagnálást és működésképtelenséget több helyütt. Ebben a rendszerben dolgoztunk idáig, most pedig – a tavalyi évtől, de talán inkább az ideitől kezdve – áttérünk a kistérségi formára. Úgy gondolom, nem sokban fog különbözni a mostanitól, mégis színvonalasabb lesz az ellátás.

– *Miben látja a legnagyobb különbséget?*

– Ahogy annak idején a tanácsi rendszerből az önkormányzati rendszerbe átvettük a könyvtári együttműködést, most a kistérségi rendszerben kell megtenni ugyanezt. Még ebben az évben 6,4 millió forintot ad a megyei önkormányzat, jövőre pedig a kistérségek igényelhetnek az államtól normatív finanszírozást. Ez lesz az anyagi bázisa ennek a tevékenységnek. A szakmai része nem annyira változik, hiszen a lényeg, hogy a településeken egyre jobb szolgáltatásokat kell elérhetővé tenni. Tehát azt kell majd sokkal jobban csinálnunk, mint amit idáig tettünk, még jobban kihasználva az internet, a számítástechnika lehetőségeit. A hagyományos szolgáltatásokról egyre inkább az elektronikus szolgáltatásokra kell áthelyezni a hangsúlyt. Ez a jövő – egyre világosabban látjuk.

– *Mi szükséges ehhez a változáshoz?*

– Mindenképpen szemléletmódbeli változás. Szükséges volna, hogy a települések még inkább magukénak tekintsék a könyvtárukat. De az is, hogy mi, a könyvtárosok folyamatosan készenlétben legyünk, és a változásokat azonnal tudjuk akceptálni. Bár régen sem lehetett szundikálni, hiszen az már a messzi múlté, hogy a könyvtáros csendesen élédegél a könyvek között.

– *Már a '80-as évek végén – az országban elsők között – programokat készítettek a könyvtári szolgáltatások modernizálására, az információszolgáltatás megújítására. Jelenleg is az egyik leghangsúlyosabb feladatnak a szolgáltatás minőségének javítását tekintik. Bár ez nyilván egy folyamatos munka, mégis miben látja a legnagyobb különbséget a mai és a 25 évvel ezelőtti kihívások között?*

– Egész egyszerűen megváltoztak a felhasználói szokások. A könyvtárat személyesen felkeresők száma csökken. Ez részben a dokumentumkínálat romlásának következménye. Tény, hogy nem tudunk minden rétegnek megfelelő olvasnivalót biztosítani. Muszáj súlyoznunk és a tanulási igények, úgymond, mindent visznek; kénytelenek vagyunk elsősorban ezeket az igényeket kielégíteni. Ez nagy keserv – természetesen nemcsak nekünk, hanem minden könyvtárnak. Azt is látni kell, hogy az az olvasási kedv is csökken. A közvetlen használat csökkenő tendenciájának anyagi okai is vannak. A beíratkozás pénzbe kerül, és a családok megpróbálják úgy szervezni, hogy olyan családtag íratkozzon be, akinek ingyenes a könyvtárhasználat. Ezek után ez a személy – például a nagymama – viszi el a könyveket.

A másik oldala ennek a kérdésnek az, hogy rendkívüli módon erősödik a távhasználat. Éppen a napokban folyik egy vita a Katalisten az „Amit megérdemlünk...” címmel, amely érinti ezt a témát is. A távhasználat erősödése egyértelmű, ezt a statisztikák is kimutatják. Ezért fontos a honlap, a jó minőségű felület.

– *Önöknél hogy áll az elektronikus szolgáltatás helyzete?*

– Mi 1992-ben kezdtük el a katalógus elektronizálását, és 2000-ben jött el az a pillanat, amikor elmondhattuk, hogy készen vagyunk. Csak dicsérni tudom a kulturális minisztériumot és az NKA-t, akik ehhez az anyagi forrásokat biztosították. Aki időben lépett, az ő segítségük által ki tudta használni a lehetőségeket. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártól tudtunk venni olyan adatbázist, amelyből 100 ezer rekordot konvertáltunk. (Jelenleg 290 ezres az állományunk.) Most pedig egyre intenzívebben folytatjuk az analitikus feltárást. Ezekhez társulnak tematikus bibliográfiák (pl. Keresztury Dezső válogatott bibliográfia, Nádas Péter, Kossuth Lajos bibliográfia) A *Zalai életrajzi kislexikon*nak három egymást követő kiadása jelent meg, de '97-től elektronikusan ez is hozzáférhető. Az 1997-es év amúgy is döntő jelentőségű volt számunkra, hiszen azóta van honlapunk. A honlapot tavaly újítottuk meg egy pályázat keretében, új logónk lett, és teljesen új arculat tervezését kezdtük el. Ez a munka ma is tart.

– *Milyen az új design?*

– Nyugalmat, biztonságot és megbízhatóságot sugall. Pasztell színeket használtunk az új arculat megtervezésénél. A hajó a jelképünk, amely lendületesen halad előre. Persze a szirtek a víz alatt, sajnos, ott vannak...

– *Ha már a szirtekről esik szó: volt egy olyan megjegyzése a 3K egy nemrég megjelent számában*, hogy ha a gyűjtemény fejlesztésére fordítható források szűkössége tartós marad, akkor az egyik legfontosabb alapfeladatnak, a nyilvános könyvtári feladatnak nem fognak tudni megfelelni. Komolyan úgy véli, hogy ilyen aggasztó a helyzet?*

– Igen. Ez az egész könyvtári rendszernek a rákfenéje: pontosan az, hogy kevés dokumentumot tudunk vásárolni. Kedvezőtlen tendenciák jöttek az utóbbi időben, amelyek rontották a helyzetet. Ilyen volt például az áfa változása. Korábban vissza lehetett igényelni az áfa-t. Most ugyan ennek mértéke csak 5 százalék, de azt visszaigényelni nem lehet, amely ebből eredően 5 százalékos áremelkedést jelent. Igaz, hogy nagy kedvezményeket lehet kapni nagykereskedő cégektől, de ez sem segít. Azt kell látni, hogy a könyvbeszerzés dologi költség, és a fenntartók egyben kezelik a fenntartási költségekkel. Tehát nyilván az üzemeltetési költségek (amelyek a dologi költségek nagy részét teszik ki) befizetése után lehet szó minden más vásárlásról, hiszen, ha nincs kifizetve a víz, a gáz és a többi számla, akkor be lehet zárni az épületet. Hát ilyenfajta és még más szirtek között kell hajóznunk.

Nagyon jó ötletnek tartom az ODR-t. Ez a fajta „csere-bere” sok igényt ki tud elégíteni. Reméljük, hogy továbbra is kapunk hozzá anyagi támogatást. A nagy közös keresőfelületek is hasznosak, hiszen nagyon gyorsan el lehet jutni a lelőhelyhez; az is egyértelmű, hogy a digitalizált állományok iránt óriási az érdeklődés.

A szemléletváltás azt is jelenti, hogy a munkaerő-kapacitásunk egy részét, és nem is lebecsülendő hányadát, már nem az olvasók közvetlen kiszolgálása foglalja le, hanem az ilyenfajta munkák. Nálunk például most folyik a megyei folyóirat lelőhelyjegyzékének a megújítása. Ez a munka egy kolléga munkaidejének tetemes részét igénybe veszi. A könyvtárak fenntartóival is el kell fogadtatnunk, hogy ma már más munkafolyamatok vannak, mint évekkel ezelőtt, és az, hogy statisztikailag kevesebb a helyi könyvtárhasználó, az nem kevesebb, hanem más munkát jelent nekünk.

– *A könyvtárak szolgáltatásaikkal egyfajta közösségteremtő funkciót is betöltenek. Hogyan látja e feladat ellátásának a jelentőségét és lehetőségeit?*

– A könyvtár közösségteremtő funkcióját nagyon fontosnak tartom. Még maga az OSZK is egyre több olyan programot szervez, amely vonzza a közönséget. Azért is hangsúlyt kell, hogy kapjon ez a funkció, mert a rendszerváltás után szétesett a kulturális infrastruktúra, és a könyvtári hálózat az, amely még mindig a legnagyobb mértékben tudja a településeket lefedni a szolgáltatásaival. Az, hogy a könyvtári hálózat, a könyvtárak viszonylag kis forrásból sokat tudnak adni – óriási dolog. Ha csak azt nézzük, hogy vannak olyan kistelepülések, amelyek sokszor teljesen magukra hagyottak, nem rendelkeznek (mert nem is rendelkezhetnek) megfelelő szellemi kapacitással, viszont mások a nagy városok könyvtárosainak segítségével könyvtárat tudnak működtetni, akkor már nagyon sokat tett a könyvtári hálózat a társadalomért. Az a gondolat pedig nagyon is előre visz, amely a teleházak, könyvtárak és eMagyarország-pontok összpontosítását célozza, hiszen ezek nagyon jól együtt tudnak működni.

* Kiss Gábor: Stratégiai gondolkodás és tervezés a Zala megyei könyvtárakban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 5. sz. 29–36. p.

– A „Nagy Könyv”-program nyilván Önöknél is sok embert vonzott a könyvtárakba. Milyen visszhangja volt a megyében ennek a kezdeményezésnek?

– Nagyon örültünk a lehetőségnek – négymillió forint támogatást használhatunk fel a városi, és iskolai könyvtárak közreműködésével. Ebből 139 rendezvényt szerveztünk, csaknem nyolcezer résztvevőnek. olvasótáborokat, levelezős játékokat, vetélkedőket, író-olvasó találkozókat. Nagyon szeretnénk folytatni, mert az irodalmat csak a személyes élményeken keresztül lehet sikeresen propagálni, ennek a játéknak pedig tényleg sikere volt. Keszthelyen már könyvet is adtak ki az elhangzott előadásokból.

*A könyvtári séta során bejárjuk az 1967-ben épült könyvtárat. A megyei könyvtár a körzeti könyvtár jogutódjaként 1952-ben Zalaegersze-
gen, a Petőfi utca 20. szám alatt kezdte meg működését. Nagy előre-
lépést jelentett, amikor 1967-ben a 152 négyzetméteres épülethől a
Deák téri park nyugati oldalán épült lapos tetős, 1250 négyzetméteres
épületbe költözött.*

*Hamar kiderült, hogy ez a könyvtár is kicsi, így az állomány fokozatos
bővülésével egyre több külső raktárat kellett igénybe venni. Az épület
felújításáról, a tetőtérbeépítésről és a belső rekonstrukcióról – egy
nagy beázás után – 1991 őszén született fenntartói döntés. Balogh
Katalin tervei alapján 1992–1995 között folytak a felújítási munkála-
tok. Az épület átadására 1995. szeptember 5-én került sor. A könyvtár
ma is ebben a háromszintes, 1920 négyzetméteres épületben működik.*

– Gondolkoznak-e új épületben vagy pedig ennek az átalakítását, felújítását tervezik? – kérdezem a séta közben. Látom, hogy az új arculat, a pasztell színű feliratok nyújtotta látvány „keveredik” a régi bútorokkal, berendezési tárgyakkal.

– Az igazi probléma az volt, hogy nem lehetett folytatni a rekonstrukciót. A szőnyegek kopottak, sok minden felújításra szorul. Most már nagyon szűkös a hely, és a szolgáltatásokat is egyre nehezebb beceröltetni ebbe a térbe. A raktározási gondokat egyelőre úgy oldottuk meg, hogy magasabb polcokat vásároltunk, és ezzel sok folyómétert helyet nyertünk. Ezt lehetne folytatni. Át kéne alakítani egyes részeket, hogy funkcionálisan kihasználhatóbbak legyenek. Ez mind pénzbe kerül. Most bizonyos helyeken a festést a saját gondnokunk végezte, így csak az anyagárat költöttük rá. Az akadálymentesítés is megoldatlan. Már az is nagy dolog, hogy most nyertünk egy pályázatot – ehhez az önkormányzat is ad pénzt –, és egy rámpát tudunk készíttetni a bejáráshoz. Visszatérve a kérdéshez: új épületben nem gondolkozunk. De azt hiszem, ez elsősorban a fenntartó dolga lenne amúgy is. Úgy gondolom, nem területbővítésre volna szükségünk, hanem a jelenlegi terület átrendezésére, modernizálására. A tendencia olyan, hogy a helybenolvasás nem fog jelentősen növekedni, úgyhogy az olvasói tereket nem szükséges nagyobb mértékben bővíteni, csak funkcionálisan javítani.

– A selejtezéssel hogy állnak?

– A rendszerváltozás óta sokat selejteztünk. Ez nálunk nem gond. Mindenki tudta és érezte, hogy rengeteg feleslegünk van. Többes példányok tömege és politikai szempontból elavult dokumentumok nagy száma foglalta a helyet, komo-

lyan duzzasztva az állományt. Ezt a munkafolyamatot nem lehet úgy szabályozni, hogy melyik állományrészből mennyit kell kivonni, hanem a napi használat és a józan ész ad hozzá útmutatást. Természetesen a használati mutatókat is figyelembe vesszük ennél a munkánál. Néha nagy dilemma a selejtezés, hiszen a világháló, az ODR révén a könyvtár rejtett zugaiba is belátnak a felhasználók, és nemcsak a helyi igényeket, hanem akár több száz kilométerre élők kívánságait is ki kell szolgálnunk. Még a szépirodalomnál könnyebb a dolgunk, de a szakirodalomnál nehéz modellezni. Mondjuk, egy tíz évvel ezelőtti KRESZ-könyvet már nem tartok meg; de nem is egy olyan tudományág van, ahol nehéz a relevancia megítélése. Nincs kőbe vésett szabály, inkább a célszerűség az, ami vezeti az embert.

Közben visszatérünk az igazgatói irodába és a munkatársakról folytatjuk a beszélgetést.

– *Milyen csapat dolgozik a könyvtárban? Hogyan jellemezné a munkatársait?*

– Én az idősebb korosztályba tartozom, mert akik korban előttem vannak, azok is csak néhány évvel idősebbek nálam. Ereje teljében lévő, de fiatalokból is töltődő csapat a miénk. (Nem is szívesen mennek el tőlünk kollégák.)

Jómagam olyan típusú vezető vagyok, aki mindent megtárgyal, megbeszél, és azután annak mentén folyik a munka. Ez sok macerával jár, de úgy látom, eredményes és motiválja a dolgozókat. Többségében amúgy is húzós társaság, szakmailag igen jól felkészültek.

– *Mivel tudja igazán motiválni őket?*

– Értelmes emberek általában szeretik azt, ha komolyan veszik őket. Ez azt jelenti, hogy a megfelelő időben és helyen megbeszéljük a tennivalókat. Nálunk nincs merev rendszer, de azt tudják, hogy ez egy munkahely, és az utasításokat végre kell hajtani. Úgy érzem, hogy nem pusztán kötelességből végzik a munkát, hanem mert szeretik csinálni. Példának okáért Sebestyénné Horváth Margitnak mostanában jelenik meg a Könyvtári Intézet és a megyei könyvtár közös kiadásában könyve a kistélepülések könyvtári ellátásáról. Ezt nagyon nagy dolognak tartom, hiszen azt mutatja, hogy ténylegesen jó szakemberek dolgoznak itt. Vannak tartalékaink, ami azért is fontos, mert a változásokat is menedzselni kell.

Az anyagi motiváció nem könnyű. Nagyon szűkösek a forrásaink. Létezik egy két százalékos ösztönző bérkiegészítés, ezt annak alapján osztottuk szét, hogy minden dolgozó munkáját értékeltük. Iskolakezdesi támogatást, étkezési hozzájárulást és ajándékcekket adunk alkalmanként. Erre próbáljuk azt a kevés pénzt költeni, ami rendelkezésünkre áll. Tehát anyagilag nagyon csekély az, amit adni tudunk (hiszen nincs miből), viszont erkölcsileg, úgy gondolom, érzik a megbecsülést a kollégáim. A munkakapcsolatunk kölcsönösségen alapul, és ez ebben a pillanatban jól működik. Egy évben többször tartunk összdolgozói értekezletet, ahol meg tudjuk beszélni az aktuális feladatokat, problémákat. Általában kétszer tartunk összehívottan névnapokat is.

– *Ki szervezi e rendezvényeket, összejöveteleket?*

– Természetesen én is benne vagyok – anélkül nem is menne. De csapatmunka az egész. Tóth Judit, a helyettesem is nagyon aktív szervező. Persze vannak ke-

vésbé motiváltak, akik vonakodnak részt venni ezeken a rendezvényeken. aztán pedig ők érzik magukat a legjobban. A szakszervezet is tart egy oktatási célú napot, amelyet összekötünk egy tanulmányi kirándulással. Benne kell lenni a közösségben és tudni a tagjairól, a problémáikról, örömeikről. És ha gond van, segíteni kell...

– *Kényes kérdés a létszámleépítés. Úgy tudom, hogy Önöknél az elmúlt 15 évben 25 százalékos leépítés volt. Hogy ment ez végbe?*

– Ez a leépítés csak azért nem volt megrázkódtatás, mert lassan ment végbe. Próbáltuk kezelni a helyzetet, átszervezni a feladatokat. Sokkal rosszabb, ha drasztikusan, egyszerre történik az ilyesmi, mert az fejtelenségbe torkolhat. Jó szervezéssel így a szinte folyamatos leépítést könnyebben lehetett kezelni. Arra mindig is próbáltam vigyázni, hogy a szakalkalmazotti állomány ne sérüljön. Kicsit dinamizáltuk, gördülékenyebbé tettük a munkafolyamatokat. A megfelelő szervezés fél siker.

– *15 éve vezeti a könyvtárat. Hogyan néz a 2007-es kezdés elébe? Beadja-e újra a pályázatát?*

– Kissé szorongok... A megyei önkormányzatok helyzete egyre rosszabb, a régiós feladatellátás még nincs kitalálva. Mi ugyan dolgozunk ezen is, a kistérségi ellátás kialakításán is, de a jövő egyelőre elég homályos. Mire fogok programot készíteni, és ki fogja azt megítélni, meglesz-e a tevékenység anyagi alapja, a szükséges feltételek? Csupa kérdőjel...

– *Miben más a mostani helyzet a '92-es, első pályázásához képest?*

– Akkor is nagyon bizonytalan volt minden, de tudtuk, hogy mit akarunk, és ránk volt bízva a sikeres megoldás. Ugyanakkor nem volt ez az iszonyú restriktív kényszer, amely a spóroláson, elvonáson kívül nem ismer prioritásokat, és nem akartak mindenkit mindenivel összevonni. Komolyan vettek bennünket; ezt a respektust egyébként még őrizzük itt a megyében, de az újabb sütetű politikus-generációkat már elsősorban a hatalom és az ellenfelek kiszorítása érdekli.

– *Köszönöm a beszélgetést, és nagyon jó munkát kívánok Önnek és a könyvtár dolgozóinak.*

(Az interjú az Országos Könyvtári Kuratórium megbízásából 2006. július 21-én készült.)

Pegán Anita

A szakfelüyeleti vizsgálatokról

A 3K májusi és júliusi számában közöltünk írásokat a könyvtári szakfelüyeletről. Az alábbi beszámolóban Hajdú-Bihar megye eddigi szakfelüyeleti munkájáról olvashatunk összefoglalót. Azért választottuk ezt a megyét, mert itt a községi könyvtárak vizsgálata már befejeződött, és az utóvizsgálatok is folyamatosan haladnak. A cikk a vizsgálati anyagok teljes feldolgozása alapján készült értékelést tartalmazza, az eredményeket és a problémákat egyaránt érinti.

Községi könyvtárak szakfelüyeleti vizsgálata Hajdú-Bihar megyében

Az 1997. évi CXL. törvény 69. paragrafusában meghatározott általános célok szellemében, a 14/2001. (VII. 5) NKÖM rendelet feladat-, tartalmi és formai előírásai szerint végeztük el 60 községi könyvtár vizsgálatát 2002 és 2004 között. A szakmai ellenőrzések az információszerezés mellett információátadással és szakmai segítségnyújtással folytak, szívélyes légkörben és gördülékenyen.

A mostani összegzéshez* a könyvtárak szakfelüyeleti vizsgálatakor készült kérdőíveket dolgoztam fel – figyelembe véve a szakfelüyelelő dokumentált értékelő megállapításait, javaslatait is – az alábbi szempontok szerint:

1. A jogszabályok érvényesülése**,
2. a könyvtár szabályzatai,
3. működés,
4. szakmai követelmények.

1. Alapító okirat birtokában a fenntartók kérhették az MKM jegyzékére kerülést, és mivel csak így pályázhattak a központi költségvetés belügyminisztériumi és egyéb fejezeti összegeire, a képviselő-testületek kiadták az okiratokat. A szakfelüyeleti vizsgálatok lezárása után az egyetlen egyesületi keretek között működő

* A 3000 lakos feletti települések száma 10, 3000 lakos alatti települések (48) közül csak a két Könyvkölcsonző adatsora maradt ki.

** A jogszerezés érvényesülését az alábbi jogszabályok szerint vizsgáltuk:

1997. évi CXL. trv. a ...nyilvános könyvtári ellátásról,
217/1998. (XII. 30.) Korm.r. az Államháztartás működési rendjéről,
1998. évi XXVI. trv. a fogyatékos személyek jogairól,
1993. évi XLVI. trv. a statisztikáról,
6/2001. (I. 17.) Korm.r. a könyvtárhasználókat megillető egyes kedvezményekről,

kistelepülési könyvtárral teljeskörűen szerepelnek községi könyvtáraink a nyilvános könyvtárak jegyzékén. Ez a könyvtárakat olyan helyzetbe hozza, hogy róluk csak – alapító és felügyeleti szervként – a képviselő testület dönthet, azaz a helyi „alkudozási” folyamatban a könyvtáros képviselheti könyvtára, illetve az olvasók érdekeit.

Intézményi jelleg szerint önálló intézményként, jogi személyként működik a 3000 lakos feletti könyvtárak közül 6, a 3000 lakos alattiakból 23. ÁMK csak kistelepüléseken van, ott is 6 helyen, jellemzőbb az iskolával (20) és a művelődési házzal (13) összevont szervezeti keretek közötti működés. Az intézmények elnevezésében 3 esetben szerepelt a klubkönyvtár és ugyancsak 3 esetben a közművelődési megnevezés. A szakfelügyelet felhívta a figyelmet a szétvált közgyűjtésményi és közművelődési funkcióra, a könyvtár nevének megváltoztatására.

A könyvtárak részben önállóan gazdálkodó költségvetési szervek, többségükben részjogkörű gazdasági egységek, éves költségvetésüket gazdálkodó szervezetek kezelik. A gazdálkodási és pénzügyi feladatok ellátására, a két szervezet közötti munkamegosztás és felelősség rendjére vonatkozó megállapodást azonban a 3000 lakos feletti községekben mindössze 2, a 3000 lakos alattiakban 5 helyen találtak a szakfelügyelők.

Jobb esetben az előirányzatok feletti rendelkezési jogát a polgármesterrel közösen gyakorolja a könyvtáros, rendelkezési jogosultsága a dologi kiadások előirányzatára terjed ki, intézménye éves költségvetését a sarokszámok ismeretében maga állíthatja össze.

Ahhoz hogy a könyvtár betölthesse rendeltetését a település életében, könnyen hozzáférhetőnek kell lennie mindenki számára. Akadálymentes a könyvtár megközelítése a 3000 lakos feletti községek egyikében, a 3000 lakos alattiakban kilencben. Az akadálymentessé tétel 9 esetben az emeleti elhelyezés miatt nagy terhet jelentene az önkormányzatoknak. 24 polgármesteri hivatal azonban még napirendjére sem tűzte az akadálymentesítést.

A 3000 lakos feletti községekben minden szolgálati helyen van szakképzett könyvtáros, a 3000 lakos alattiakban csak fele-fele arányban. Nem könyvtári végzettségűek közül 10 pedagógus, 4 közművelődési előadó, 10 érettségizett adminisztrátor. 15 kettősfunkciójú könyvtárunkban egyetlen könyvtáros tanár besorolási van!

A fenntartó döntése alapján beíratkozási díj szedhető, ezzel a lehetőséggel a 3000 lakos feletti községekben kilenc, 3000 lakos alattiakban csak tizenegy intézmény él. Rendkívül alacsony beíratkozási díjakat szednek, egy naptári évre 56–100 forintot.

A könyvtárosok szerint a beíratkozási díj némelyeket távol tart a könyvtártól, nem mintha nem tudnák kifizetni, hanem értékrendjükben a könyvtári szolgáltatás hátrább sorolódik. (Ezért nem emelnek díjat a könyvtárak.) A 16 éven aluliak és a 70 éven felüliek minden szolgálati helyen mentesülnek a beíratkozási díj megfizetése alól. További mentességet közalkalmazottak, köztisztviselők, intézményvezetők és díszpolgárok, kedvezményeket 16 éven felüli tanulók, nyugdíjasok, munkanélküliek kapnak.

A személyes adatvédelemmel kapcsolatos könyvtári feladatokat csak részben látják el a könyvtárak. A 3000 lakos feletti községekben 6, a 3000 lakos alattiakban 23 helyen foglalták bele a könyvtárhasználati szabályzatukba a törvény ren-

delkezéseit, és járnak el aszerint az adatok kezelésében, feldolgozásában és biztonságát illetően.

2. Az adott intézmény alapító okirata határozza meg a feladatait, működési feltételeit, gazdálkodását. A szervezeti és működési szabályzat (SZMSZ) célja, hogy rögzítse az intézmény adatait és szervezeti felépítését, a feladat- és jogköröket, a könyvtár működését. A nyilvános könyvtárak e fontos dokumentuma a 3000 lakos feletti településeken 2-ben, a 3000 lakos alattiakban 11-ben nem készült el. Küldetésnyilatkozatot, jövőképet, amely a tevékenységek hosszú távú tervezését szolgálná a nagyközségekben is csak 6, a kistelepüléseken 11 helyen találtunk, a közzététel aránya még rosszabb. A könyvtárosok a közzétételről nem tudtak, elégnek vélik a személyes információt, nem gondoltak rá, mert a könyvtár léte, feladatköre hosszú ideje elevenen él a település lakóinak tudatában.

A gyűjtőkori szabályzat a könyvtár stratégiai tervének egyik legfontosabb eleme, hosszú távú érvényessége a gyűjtemény folyamatosságának biztosítója, mégis találtunk olyan nagyközséget, a kistelepülések közül 16-ot, ahol nem fektették le a gyűjtemény alakításának alapelveit. A szabályzat általánosságokat tartalmaz, holott a gyűjtőkör a dokumentumoknak (periodika, új médiumok is) tartalmi, formai, földrajzi és kronológiai szempontból meghatározott kategóriáinak együttese.

A könyvtárhasználók jogai és a könyvtárhasználat feltételei a 3000 lakos feletti településeken 8, a 3000 lakos alattiakban 29 könyvtárban olvashatók, a nagy nyilvánosság számára 19 helyen tették közzé az iratot. Jó ötlet a használati szabályzat rövidített változatának könyvjelzőként történő alkalmazása.

Átdolgozásra 2 alapító okirat, 11 SZMSZ, 14 küldetésnyilatkozat, 9 gyűjtőkori és 14 használati szabályzat esetében tettek javaslatot a szakfelügyelők. Az alapító okiratok nem sorolják fel az ellátandó könyvtári (pl. iskolai) alaptevékenységek körét.

Az SZMSZ-ekből hiányoznak a főbb működési szabályok, és a könyvtár jogszabályok szerinti alapfeladatainak részletes felsorolása.

A könyvtár céljait a könyvtári törvény, az eddigi tapasztalatok és elképzelések segítségével kell megfogalmazni. A misszió megfogalmazása alapvető célokat (a könyvtár létezésének értelme, milyen szeretne lenni a könyvtár) tisztáz, és segít a hosszú és rövid távú tervek meghatározásában, és összhangban kell lennie a fenntartó elképzeléseivel. A megfogalmazott misszió (küldetésnyilatkozat) annyit ér, amennyi abból a gyakorlatban megvalósul.

A gyűjtőkori szabályzatnak részletesen tartalmaznia kell a könyvtár alapfunkciójának megvalósulását segítő információhordozókat, a gyűjtés körét, a fő gyűjtőkörbe, illetve mellék gyűjtőkörbe tartozó dokumentumokat, külső forrásokat, a gyűjtés mélységét, a példányszámot, tipológiai és földrajzi szempontokat.

A könyvtárhasználati szabályzatokat aktualizálni kell. (ODR fogadó könyvtár, „magyar igazolvány”, számítógép- és internethasználat szabályozása, a könyvtárhasználat feltételei, adatvédelmi törvény rendelkezései). A szabályzat sokszorosítható, azaz közzétehető és kihelyezhető a lakosság tájékoztatására.

Munkatervek, beszámolók alig készülnek, a vizsgált 58 település közül mindössze 11 intézmény vezetője számolt be a könyvtári feladatok ellátásáról, a település kulturális életének helyzetéről a képviselő-testületnek évente, kétfévente. Az önértékelésekből azonban hiányzik a könyvtár működési feltételeire vonatkozó uta-

lás, a tervek és a tények viszonya, beszámolás és elemzés a végzett munkáról (állományalakítás, állományvédelem, nyilvántartások, feltárás stb.), értékelés az előző év teljesítményével, a hasonló nagyságú községek adataival (az állomány összetétele, az olvasók aránya, a forgalom intenzitása stb.).

A munkatervnek tartalmaznia kellene a feladatok konkrét meghatározását, a feladat végrehajtásáért felelős megnevezését, a feladat végrehajtásának határidejét, a végrehajtásra vonatkozó tájékoztatási kötelezettségeket. A gondosan összeállított munkaterv az ellenőrzés és az irányítás alapvető bázisa lehet.

A helyi közművelődési rendeletekben vázolni kellene a közkönyvtárak lehetséges szerepvállalását is a feladatok ellátásában.

3. A könyvtári szolgáltatási pontok közel vannak a közösség életének színhelyéhez, de az épületek rendeltetése kívülről nem szembeötlő. A könyvtár létét és a nyitvatartási időt feltüntető táblák is hiányoznak az épületek faláról. Önálló épületben 11 közkönyvtár működik, múzeummal 4, iskolával 13, művelődési házzal 14, teleházzal 6, egyéb szolgálatokkal (óvoda, takarékszövetkezet, posta stb.) 10 könyvtár osztja meg épületét. Külső, belső felújításra szorul a 3000 lakos feletti települések könyvtárainak fele, a 3000 lakos alattiak kétharmada. A gyermekeknek fenn kellene tartani egy olyan helyet – minimális elkülönítéssel, szép, de nem szokványos bútorokkal, stílusos dekorációval –, amelyet sajátjuknak érezhetnek, ahol kényelmesen és otthonosan mozoghatnak. Esetenként állományapasztással, belső átrendezéssel, korszerű bútorokkal, a szigetelés és az árnyékolás megoldásával, a raktár polcozásával is megfelelő szolgáltató és a helyben használat lehetőségét nyújtó terek alakíthatók ki.

Annak érdekében, hogy a könyvtári szolgáltatás lehető legkönnyebben legyen igénybe vehető, rendszeresen és az adott közösség lakói számára megfelelő időpontban kell nyitva tartani. 40 órát tart nyitva a 3000 lakos feletti és alatti települések könyvtáraiból hat-hat, 20–40 óra között négy-tizenhat. 10–20 órás nyitva tartású kilenc kistelepülés és heti tíz óra alatti tizenhat! Heti néhány órás nyitva tartással a nyilvános könyvtár eredeti funkciója is nehezen teljesíthető, nem válik a könyvtár további szolgáltatások kiinduló pontjává (információs szolgáltatások, helyismereti tájékoztatás, gyermekfoglalkozások, oktatás segítése, hátrányos helyzetűek ellátása). (Tény azonban, hogy a kistelepüléseinken – hétvégén – a nyitva tartási időn túl is kiszolgálják a bejáró középiskolásokat.) A nyitva tartás rendje a tapasztalatok alapján alakult ki, felmérést nem végeztek a könyvtárosok.

A könyvtáraknak hiányos a technikai felkészültsége a szolgáltatások igénybevételeire (telefon, internet, e-mail, fax). A saját gyűjteményében meglévő dokumentumokról sem tud közvetlenül szolgáltatni (másológép, szkennerek nincsenek). Irodai felszerelés a nagyközségek közül 2-ben, a kistelepüléseken 27-ben nincs. (Tizenháromban telefon sincs!)

A könyvtáraknak hozzáférést kell biztosítaniuk más könyvtárak és információs szolgáltatások forrásaihoz is. Az IFLA irányelvei szerint minden könyvtárban legalább egy nyilvános munkaállomás legyen, internet-hozzáféréssel és egy printerrel, amelyen nem kell osztózniuk a személyzettel. A 3000 lakos feletti települések közül háromnak, a 3000 lakos alattiak közül harminckettőnek nincs semmiféle informatikai eszköze, internettel rendelkező szolgálati pontja. (Az épületen belül működő teleházakkal való együttműködésben kiaknázatlan lehetőségek rejlenek!)

4. Az állományok nyilvántartása és feltártsága kielégítő, azonban precíz és naprakész vezetésüktől és szerkesztésüktől nem lehet eltekinteni. A nyilvántartások vezetése a nagyközségekben három, a kistélepusülésen 25 helyen szakszerűtlen. Nem felelnek meg a statisztikai adatszolgáltatásnak, gyakoriak a számszaki hibák és az elmaradások. A helyben használat nem regisztrált, az egyéb dokumentumok nem szerepelnek az összesített nyilvántartásban. Az olvasószolgálati nyilvántartások is hiányosak. A kölcsönző tasakok nincsenek érvényesítve; esetenként a személyi igazolvány száma is hiányzik róluk. Olvasói regiszter nincs, az állomány megőrzését szolgáló felszólításokat sem alkalmazzák rendszeresen a könyvtárosok.

A nyilvános könyvtári feladatkör ellátásához szükséges különböző típusú dokumentumok és a használatukhoz szükséges eszközök is hiányoznak. A vizsgálat évében egyáltalán nem vásárolt dokumentumot egy közkönyvtár, egy pedig nem vette állományba szerzeményezését.

A könyvtári állomány új dokumentumokkal való gyarapítása nem elegendő a közkönyvtári funkció ellátásához. Nincs mód a pedagógiai tevékenység támogatására, akusztikai és vizuális bemutatásra, hiányoznak a számítógépes információforrások is. Szinte kizárólag könyveket, főleg az általános tájékozódáshoz szükséges kézikönyveket, a helyi tantervben meghatározott házi olvasmányokat, a tananyagot kiegészítő vagy ahhoz kapcsolódó szépirodalmi műveket és ismeretterjesztő munkákat, mezőgazdasági témájú köteteket, szakácskönyveket és szórakoztató, romantikus, bűnügyi és kalandregényeket őriznek, szerzeményeznek. A könyvtárhhasználó joggal várná el, hogy a szabadpolcon lévő könyvek körülbelül egynegyede öt évnél frissebb kiadású legyen. A régebbi könyveket ki kell selejtezni, ha fizikailag megrongálódtak, elavultak, vagy nincs többé folyamatos érdeklődés irántuk. Kíváncsú, hogy a könyvtár különböző helyeiről egymás mellé kerüljenek a vonatkozó dokumentumok, és szigorúan ragaszkodni kell a használati állomány szisztematikus elrendezéséhez a polcokon. Az elektronikus formátumban lévő anyagok beszerzését növelni kell, bizonyos területeken nemcsak kiegészítik a könyvgyűjteményt, hanem a helyébe is lépnek.

A gyűjtemények katalogizáltak és cédulakatalógus formájában hozzáférhetők a használók számára. Számítógépesített katalógus építése két nagy- és két kisközségben is elkezdődött, illetőleg egy településen gyakorlatilag kész a számítógépes rögzítés. Virtuális bemutatkozásra egyetlen nagyközségi könyvtár használja az internet adta lehetőséget.

ODR-szolgáltatás igénybevétele a könyvtárosnak kell keresni a módot, hogy erről kellő figyelemfelhívó tájékoztatást nyújtson, ugyanis 15 kistélepuselési könyvtár nem vesz részt a könyvtárak közötti dokumentum- és információcserében.

A könyvtárak tudatosan nem szerveztek közhasznú információs szolgáltatást, bár az e kategóriába sorolható formák egy része náluk is előfordul (jogi-közületi felvilágosítás, gazdasági információk közvetítése stb.).

A közkönyvtár feladata, a településre és környezetére vonatkozó dokumentumok átfogó gyűjteményének megőrzése, ám nem tudatos és ebből kifolyólag hiányos is a helyismereti információk és dokumentumok gyűjtése. Átfogó kutatási célokat is szolgáló helyismereti gyűjteménnyel (régí és új kiadványok, helyi aprónyomatványok, fényképek, térképek, kéziratok, iskolatörténeti dokumentumok gyűjtése, sajtófigyelés) két nagyközségben találkoztunk.

Speciális szolgáltatás a 3000 lakos feletti települések felében, a 3000 lakos alattiak negyedében van; állandó kiállítás öt, könyvtárusítás négy, otthoni ellátás három, román nemzetiségi ellátás hat településen.

A vezető szakfelügyelő jelentésében két esetben javasolt levételt a nyilvános jegyzékről, hat esetben fogalmazta meg azt, hogy a könyvtár csak részlegesen felel meg a törvényben előírtaknak, a nyilvánosság követelményeinek, egy esetben pedig, hogy elfogadhatatlanok a körülmények. Módszertani munkánk kiemelt feladata lett a szakfelügyeleti ellenőrzések során feltárt hiányosságok felszámolásának segítése: mintaszabályzatok közreadásával, korszerű nyilvántartások készítésével (munkanapló, beíratkozási napló), a hétéves kötelező szakmai továbbképzésben való részvételre ösztönzéssel, akkreditált tanfolyamok (könyvtárosasszisztens, olvasószolgálati, gyermekek könyvtári ellátása), továbbképzések (helyismereti munka, minőségmenedzsment tréning, internetes adatszolgáltatás, muzeális dokumentumok, regionális és kistérségi ellátás témakörökben) szervezésével. Újabb két kistépülés ellátását biztosítjuk a megyei KSZR-en keresztül, gyakorlati segítséget adunk a munkadokumentumok javításához, a tervszerű állományapasz-táshoz, a számítógépes feltáráshoz. Szakmai útmutató készül a közhasznú információszolgáltatás kialakítása, megindítása érdekében is. Fokozott figyelemmel kísérjük a települések részvételét a különböző pályázatokban, és a pályázatok megírásában is segítséget nyújtunk. Az eredményes együttműködés céljából a fenntartókkal, a működtetőkkal, a gazdálkodó szervekkel partneri, személyes jó viszonyra törekszünk.

Azokon a helyeken, ahol a könyvtárnak társadalmi súlya van, ott látható és érzékelhető a felelősség és az igyekezet a fenntartó részéről az évtizedes elmáradások pótlására. Az utóvizsgálatokon tapasztaltak szerint az ellenőrzéseknek van súlyuk, a könyvtárra való odafigyelést mindenhol elértük, és jelentős változásokat is sikerült eszközölnünk a szakfelügyeleti vizsgálatok hatására:

- Új épületbe, jobb körülmények közé került 9 könyvtárunk;
- Bővítésre, épületfelújításra (akadálymentesítéssel) 14 önkormányzat talált forrást;
- Új bútorokat 4 település könyvtára vásárolhatott;
- Irodatechnikai eszközöket kapott 4 könyvtár;
- Számítógép és internet, eMagyarország pontok 24 településen;
- A dokumentumbeszerzési keret duplájára növekedett 6 községben;
- Részegységvezetői megbízatást kapott egy összevont intézmény könyvtárosa, rendszergazda álláshelyet létesítettek egy nagyközségben, 8 órást lett egy hat órában foglalkoztatott könyvtáros;
- Növekedett a heti nyitvatartási idő 7 kistépülésen;
- Könyvtárosdiplomát ketten, könyvtárosasszisztens-képesítést 12-en szereztek;
- Megtörtént a szabályzatok kiegészítése, megfogalmazták a küldetésnyilatkozatokat, és kifüggesztették a könyvtárakban;
- Számítógépes integrált rendszerben kölcsönöz két nagyközség, elektronikus katalógus létrehozásába kezdtek hatban;
- Helyismereti dokumentumok és információk gyűjtését 9, a közhasznú információszolgáltatást 5 település kezdte el;
- Derecske–Létavértes többcélú kistérségi társulás tagjai (11 község) elnyert pályázati támogatással a jövőben előnyösebb számítástechnikai feltételekkel

fognak rendelkezni, és a kistérségi nyilvános könyvtári ellátási rendszerbe tartozás új és magasabb szintű szolgáltatás lehetőségét is kínálja majd.

Összegzés

A könyvtári szolgáltatások minden településen elérhetők, azonban:

- Nem megfelelőek az állománygyarapítási lehetőségek (időszaki kiadványok, AV- és elektronikus dokumentumok hiánya).
- Nem azonos színvonalú a technikai és telematikai felszereltségük.
- Az elvárható minőségű tárgyi feltételrendszerrel sem rendelkeznek (felújításra váró épületek, korszerűtlen berendezés, megoldásra váró probléma az akadálymentesítés).
- Összevonások esetében két nem azonos szakértelemmel gondozott és működtetett részből állt össze, ez komoly nehézségeket jelent a kettős funkció megteremtésében. A közkönyvtári rész a könyvtár típusának és helyzetének jórészt megfelelő szakértelemmel működött, míg az iskolai könyvtár esetében komoly hiányosságok tapasztalhatók a leltári nyilvántartásban, az állomány feltárázásában. Az összevonások még szervezetenként sem történtek meg, az iskolai és a közművelődési könyvtár állományát, valamint a két könyvtár funkcióit sem egyesítették. A működési feltételek nem javultak, a kettős feladatnak sem elhelyezkedésben, sem a használat szempontjából nem tud megfelelni a könyvtár.

A nyilvános könyvtárral szemben támasztott törvényi követelményeket csak részben teljesítik, a hiányosságok egy része azonban viszonylag könnyen pótolható:

- Jogsabályok szerinti előírások rögzítsék az intézmény tevékenységi körét, szervezeti felépítését, a használatra vonatkozó szabályokat, ez a működés alapja.
- A küldetésnyilatkozatok az elérendő cél és a prioritások megfogalmazásával készüljenek.
- A könyvtár rendelkezzen önálló munkatervvel, önértékeléssel.
- Vegyen részt a könyvtárak közötti dokumentum- és információcserében.
- Tájékoztasson a könyvtár és a nyilvános könyvtári rendszer dokumentumairól és szolgáltatásairól.
- Legyen a település információs központja – helyismereti, közhasznú, és közeletről információk nyújtásával.
- Stratégiai tervben rögzíteni kell azokat az infrastrukturális garanciákat, amelyek a települési forrásközpont hatékony működéséhez nélkülözhetetlenek.
- A könyvtár közhasznú tájékoztatását a mezőgazdaságból élő lakosság esélyegyenlőségének javítására, az őstermelők termékeinek értékesítéséhez és a kiegészítő jövedelemszerzési lehetőségekhez szükséges ismeretek közvetítésére kell használni, kapcsolódva az önkormányzat kommunikációs rendszeréhez.
- A vezető társadalmi kapcsolata terjedjen ki a közösségben lévő minden szervezetre, szervezetre, intézményre, azokra, akik megértették a könyvtár fontosságát, felismerték lehetőségeit, hasznos segítőként, közösségformálónak tekintenek rá. Ezeken az alapokon szerveződhetnek a sikeres rendezvények, illetve a településen is túlmutató helyismereti munka.

Szilágyi Irén

A Veszprém Megyei Levéltár Szakkönyvtára*

A könyvtár története

A leltárkönyv első bejegyzése 1959 decemberében kelt, de a könyvtár alapjainak lerakása korábbra tehető, valószínűleg az 1950. évi 29. törvényerejű rendelet alapján történt, így az állami levéltárra alakulással egyidős.¹ Fennmaradt ugyanis egy 1959. évről készült statisztikai jelentés, amelynek megjegyzésében az szerepel, hogy az állományt újra leltározták.²

A ma 25 ezres gyűjtemény első kötetei az Országos Levéltár Központi Könyvtarán [továbbiakban: OLKK] keresztül kerültek az akkor még Veszprémi Állami Levéltár néven működő intézmény tulajdonába.

Az OLKK 1960. január elsejétől önálló hálózati központként látta el a levéltári könyvtárak felügyeletét, irányítását.³ Ez az intézmény szerezte be és osztotta szét a hálózaton belül az új megjelenésű műveket és a felszámolt (elsősorban szerzetesrendi) könyvtárak könyveit, figyelembe véve a területi levéltárak sajátosságait. Továbbá fizette elő a folyóiratokat, gyűjtötte össze az éves statisztikai jelentéseket, és foglalkozott a hálózat tagjainak problémáival. A központi ellátás miatt kevés tér maradt azonban a levéltári könyvtárak számára a gyűjteményük alakítására.

1961-ben került a levéltár élére Takáts Endre (1907–1984),⁴ aki minőségében és értékében jelentősen gyarapította az akkor alig több mint száz kötetes könyvtárat. Jó kapcsolatot tartva korábbi munkahelyével, a Soproni Levéltárral, sikerült az ottani duplum példányokból jelentősebb mennyiségű és tartalmában értékes könyvanyaggal gyarapítani állományunkat. Valószínűleg az ő nevéhez köthető a valamikori vármegyei levéltár addig hanyódó, a történelem viharait néhány kötet erejéig túlélő könyvanyagának leltárba vétele is. Bár ez a könyvanyag nem jelenthetett többet, mint a levéltári munkát segítő néhány, talán száz szakkönyvet csupán, de a megmaradt kötetek a jelenlegi állomány legértékesebb darabjai közé tartoznak.

Újabb komoly értékkel gyarapodott a könyvtár dr. Kredics Lászlónak, a Veszprémi Püspöki Könyvtár akkori könyvtárosának jóvoltából a '70-es évek elején, amikor az ott felhalmozódott többletpéldányokból számos olyan dokumentumot adott át jutányos áron intézményünknek, amelyek ma is szükséges és gyakorta forgatott darabjai gyűjteményünknek.⁵

Ugyanilyen jelentős volt az a gyarapodás, amelynek során a hajdani veszprémi kegyesrendi gimnázium tanári könyvtára került a polcainkra 1974-ben. Kiváló történeti műveket, folyóiratokat, máshonnan alighanem már be sem szerezhető sorozatokat adott át intézményünknek az utódintézmény, a Lovassy László Gimnázium.

* Elhangzott az MKE Veszprém Megyei Szervezetének 2006. március 22-ei, a Veszprém Megyei Levéltárban tartott, kihelyezett ülésén.

A levéltárak 1968-tól megyei fenntartásba kerültek.⁶ Ettől kezdve önálló beszerzést folytathatott a könyvtár is, megnövekedett költségvetéssel. Így volt lehetőség az Állami Könyvtárellátó Vállalaton keresztül beszerezni az új könyveket. Az Új Könyvek jegyzékéről történő megrendelés tulajdonképpen a mai napig meghatározó az állománygyarapításban.

Elődeim mindig is arra törekedtek, hogy a helyi kiadványok – mint a helytörténeti kutatás alappillérei – meglegyenek könyvtárunkban, de a köteleespéldánykörbe nem tartozván, csak folyamatos piacfigyeléssel, sokszor magánkapcsolatok révén sikerült megszerezni őket.

Az elmúlt évtizedek során több kisebb-nagyobb személyi hagyaték, adomány, valamint a felszámolt intézményekből bekerült kötetek növelték a könyvtár állományát.

A gyarapításban aktívan segédkeznek levéltáros kollégáim is, akik különböző konferenciákon, sőt magánútjaik során is megvásárolják – legalábbis jelzik –, ha gyűjtőkörbé tartozó kötetre bukkannak. Kiszállások (íratbegyűjtések) alkalmával is mindig körülnéznek, van-e hasznosítható könyv a „selejtezés láthatárán”. E tevékenység olyan sikeres, hogy a mai napig több folyóméternyi vár belőlük feldolgozásra. A Veszprém Megyei Levéltár iratanyagában a második világháború komoly kárt tett, ezért a szakkönyvtár nyomtatott anyaga próbálja pótolni a fehér foltokat.

Mindenképpen meg kell említeni azokat, akik ezt a hatalmas alapozó és gyarapító munkát az elmúlt évtizedek alatt végezték.

- Kiss Mária, a levéltár megbízott igazgatója (1959–1961),⁷ aki a könyvtári teendőket is végezte ebben az időszakban, majd a veszprémi levéltárat elhagyva a Szombathelyi Állami Levéltár igazgatója lett;
- Polgár Erzsébet, aki levéltári kezelőként dolgozott itt, de a könyvtárat is ő gondozta 1966-os nyugdíjba vonulásáig;
- Dobi Marianna szintén levéltári kezelőként vette át a könyvtár gondozását is Erzsébet nénitől, majd sokrétű munkája mellett könyvtárosi diplomát is szerzett;
- dr. Kredics László, aki a '70-es évek elejétől Mariannával, majd 1983-tól, mint önálló könyvtáros évtizedeken át meghatározta a könyvtár arculatát. 2001-es nyugdíjba vonulásáig.

Jómagam 2003-ban vettem át a levéltári könyvgyűjtemény kezelését. A legfontosabb feladat a könyvtár előkészítése volt az új székházba történő költözésre. A Várban a helyszűke miatt a két raktárhelyiségen kívül az irodák és a kutatóterem szinte minden kihasználható helyére tettünk könyveket, hogy elférjen az állomány. Ezt a sokféle szétszedett könyvanyagot kellett az eredeti raktári sorrendjébe visszarendezni és átköltöztetni az új helyére.

A levéltár költöztetése 2005 októberében–novemberében zajlott le. A könyvtár az első héten, öt nap alatt sikeresen átköltözött, köszönhetően azon kollégáim segítségének, akikkel együtt dolgoztunk ezen a feladaton.

A szakkönyvtár tágasabb, kényelmesebb helyre került az új épületben. Az iroda és a raktárhelyiség mellett folyóirat-olvasóval is bővült a könyvtári tér a korábbiakhoz képest. A raktár tömör állványos, és az elkövetkező, talán nyolc–tíz évre helyet biztosít a gyarapodásnak.

Egyetlen komoly gondot az elhelyezkedése jelent: az épület északi oldalán van, így sem az iroda, sem az olvasószoba nem kap elegendő természetes fényt.

A könyvtár mint a szolgáltatás

A könyvtár az intézmény szakkönyvtáraként működő zárt könyvtár. Elsődleges feladata, hogy az intézmény dolgozóinak munkáját, kutatásait segítse. Szolgáltatásait a kutatószolgálaton keresztül nyújtja a nagyközönség számára. Amennyiben bárki igénybe szeretné venni azokat, előbb kutatóként kell beíratkozni, nincs külön olvasói nyilvántartás.

A beíratkozás ingyenes, csupán személyi igazolvány szükséges hozzá. A leendő kutatót a kutatófelügyelő fogadja, és megbeszéli vele a kutatási témája helyi lehetőségeit. A megbeszélés során tisztázzák, hogy a kutató a téma szakirodalmában eléggé tájékozott-e vagy igényel-e szakirodalmat kutatómunkájához az iratanyagon kívül. Amennyiben szükséges a szakirodalom is, akkor találkozik a könyvtáros a kutatóval, és igyekszik a lehetőségekhez mérten kiszolgálni. A könyvtári anyag használatáról külön könyvtári betétlapot vezetünk a kutatási kérelemhez csatolva. Itt jegyezzük fel a kutató által használt könyveket, ami első-sorban a mi munkánkat segíti.

Az állomány nagy része raktárban van. A szabadpolcon a kutatóterem kézikönyvtára (törvénytárak; levéltári segédletek, fondjegyzékek; helységnévtárak; általános és szaklexikonok; nyelvészeti, helytörténeti és a családtörténeti kutatást segítő művek), valamint a helyi lapok és a kurrens folyóiratok vannak elhelyezve. Ezért a könyvtár használata során a kutatónak (a levéltári gyakorlathoz alkalmazkodva) őrtjegyket kell kitöltenie, minden általa igényelt könyvre. A kutatási szabályzatnak megfelelően egyszerre csak öt kötetet lehet igényelni.

Csak helybenhasználat van, nem kölcsönzünk. Kivételt képeznek a kollégák, akik munkájukhoz hosszabb időre is maguknál tarthatnak könyveket a munkahelyükön. A szigorú szabályozást az indokolja, hogy a könyvtár csak egy példányban szerzi be a könyvek többségét.

A könyvtár állománya jelenleg cédulakatalógus formájában, betű- és szakrendi katalógusban feltárt.

A levéltári könyvtárak technikai fejlesztését az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa (ÖLT) próbálta meg összefogni és egységes rendszerbe terelni. A program, amely az NKA Levéltári Szakkollégiumának pályázata alapján indult 1997-ben, a Budapest Főváros Levéltára (BFL) vezetésével valósult meg. Az ÖLT szerződést kötött a TextLib integrált könyvtári rendszer forgalmazójával, az Infoker Kiszövetkezettel, az A modul egyfelhasználós verziójának több példányban történő megvásárlására, majd azt az ÖLT felhasználási szerződéssel bocsátotta a levéltárak rendelkezésére 1998 márciusáig.⁸

Ennek megfelelően a levéltári könyvtárak többségében ezt az integrált könyvtári rendszert szereztek be. A Veszprém Megyei Levéltár Szakkönyvtára is ezt a rendszert használja, amelyet az 1999-es NKÖM telematikai pályázat keretében 2000-ben vásárolt meg.⁹ A számítógépes feltárás azonban csak 2003-ban kezdődött el. Az adatbázisban jelenleg körülbelül 500 kötet van. A szoftver továbbra is egyfelhasználós (vagyis csak a könyvtáros használja), de tervbe vettük a bővítését.

Az új levéltár kutatószolgálatának 2006. február 13-ai megnyitásával valósággal ránk zúdultak az érdeklődők. Ez részben a közel egy éves zárva tartással, részben pedig az új székház iránt tanúsított érdeklődéssel magyarázható. Az első két hétben annyi beíratkozott kutatónk volt, mint a tavalyi év első három hónapjában a bezárás előtt. A napi 10-15 felhasználó egy szabadpolcos könyvtár számára nem jelentős létszám, de itt a levéltárban, ahol mind a kutatható iratanyagot, mind a könyvek 90 százalékát a szolgáltató személyzetten keresztül lehet elérni, óriási terhelés. Mutatja ezt az is, hogy a Várban a kutatószolgálatot egy kutatófelügyelő (némi könyvtárosi segítséggel) látta el, az új székházban viszont a kutatófelügyelő mellett két levéltári kezelő és a könyvtáros segédkezik a kiszolgálásban.

Az új helyen bővültek a szolgáltatásaink is. A fénymásoláson kívül digitális másolatok, fényképek készítésével állunk kutatóink rendelkezésére. Azonban komoly problémát jelent, hogy a jegyzetelés mint anyaggyűjtési módszer kezd háttérbe szorulni a másolatkészítéssel szemben. Különösen a fénymásolás árt az iratoknak, a könyveknek. Ezért igyekszünk a másolatkészítést keretek közé szorítani. Az 1950 előtt megjelent könyvekből és a bekötött folyóiratokból csak indokolt esetben, a kötet állapotától függően engedünk fénymásolást. Komoly gondot jelent ugyanis az állomány állagának megőrzése. Sok kötetünk szorulna újrakötetésre, nem egy restaurálást kívánná, de ennek anyagi feltételeit a levéltár a költségvetéséből nem tudja megteremteni, pályázati lehetőségek pedig számunkra gyakorlatilag nem léteznek.

A könyvtári állománya

És mivel szolgálhatunk?

A könyvtár gyűjtőköre elsősorban a szakmai munkánkhoz kapcsolódó kiadványokra (levéltári, történeti, jogi, statisztikai művekre) és a helytörténeti dokumentumokra terjed ki. Ez utóbbi témakört a legszélesebben értelmezve mind földrajzilag (a megye területén érte a történelmi változások során valaha is idetartozó településeket), mind a dokumentumok fajtáit és típusait tekintve (egy intézményhez vagy településhez köthető minden nyomtatott kiadvány). Gyűjtjük továbbá a forráskiadványokat, cím- és névtárakat, de megtalálhatók az ország más levéltárainak, számos múzeumának kiadványai is nálunk. Ezek elsősorban cserekapcsolatokon keresztül kerültek állományunkba. Így a levéltári könyvtár állománya bizonyos mértékig alkalmas más megyék helyismereti anyagában való tájékozódásra is.

A levéltár nemzetközi kapcsolatokat is ápol, elsősorban a szlovákiai Vágsellye és a vajdasági Zenta levéltárával, valamint a révkomáromi Etnográfiai Központtal. Ennek köszönhetően a fent említett intézmények sok kiadványa is megtalálható könyvtárunkban.

A folyóirat-állományunk a lehetőségekhez mérten érinti a határterületeket is. Megtalálható itt a szakmai és a történeti kiadványokon kívül számos néprajzi, statisztikai, igazgatási, honismereti tárgyú országos terjesztésű folyóirat, és igyekszünk a megyei időszaki kiadványokat minél szélesebb körben beszerezni. Továbbá figyelünk a szomszédos megyék helyismereti lapjaira is.

Munkánkhoz elengedhetetlen a jogszabályokról való tájékozódás, ezért jelenleg is mintegy hétféle közlőnyt fizet elő intézményünk, amelyek természetesen a kutatók rendelkezésére is állnak.

A nyomtatott kiadványokon túl digitális kiadványokat is gyűjtünk.

Kutatóink közül a legtöbben családtörténet-kutatói szándékkal jelentkeznek az utóbbi években, de egy-egy intézmény, épület, település, esemény helyi vonatkozású kutatásához is hathatós segítséget tudunk nyújtani, karöltve a városban működő megyei könyvtárral, a múzeumi és az érseki könyvtárakkal.

Kamarakiállítás a könyvtár állományából

A tárlókban elhelyezett dokumentumokkal igyekeztünk metszetét adni a jelenlegi állománynak. Büszkéek vagyunk a tulajdonunkban lévő kétszázéves kiadványra éppúgy, mint a frissen beszerzett, elektronikus formában rögzített atlaszra.

Az első négy tárló feladata, hogy ízelítőt adjon a könyvtár értékes dokumentumaiból. Itt állítottuk ki könyvtárunk egyik legrégibb dokumentumát, a *Compendium oeconomica ruralist*, amelyet Budán nyomtattak 1797-ben.

Helyet kaptak olyan országos megjelenésű kiadványok, mint a *Rendeletek Tára* (Pest, 1871), amely a kezdetektől, 1867-től 1944-es megszűnéséig hiánytalan sorozatban megtalálható könyvtárunkban. Továbbá a *Tudományos Gyűjtemény* (Pest, 1817), amelyből szintén közel teljes sorozattal rendelkezünk, vagy az *Országos Kormánylap* (Buda, 1857) magyar kiadása.

A kiállításon látható *A Magyar Szent Korona Országainak helyiség és vasúti út térképe* (Bp., 1890), amelynek különlegessége, hogy A/5-ös könyvformátumra van összehajtván, ezért kemény táblás könyvnek gondolhatja a szemlélő. E tárlóba került *Az egész világ felülete* (Pozsony, 1843) című atlasz, amely az egyik legrégibb atlasz könyvtárunk tulajdonában, és – hogy a digitális dokumentumok is képviseljék magukat – itt található a *Magyarország első katonai felmérése* (Bp., 2004) című DVD.

Két tárlóban mutatjuk be a Veszprém megyére vonatkozó, vagy itt kiadott dokumentumokat, külön tárlóban elhelyezve a veszprémi nyomdatermékeket. Ezeknél a kiadványoknál is elsősorban a koruk volt a meghatározó szempont, a XVIII. század végétől az 1940-es évekig megjelentek láthatók itt, tematikájukat tekintve igen változatosan.

A megyei dokumentumok között található a *Zirc és Vidéke* című hetilap egyik 1940. évi száma; a *Veszprém vármegyei Hivatalos Lap* 4. évfolyama (1902); *A Devecseri Magán Koedukációs Polgári Fiu és Leányiskola értesítője az 1938–39. iskolai évről* (Veszprém, 1939); Darnay Kálmán *Sümegei kalauza*, (Sümeg, 1930); Bakonyváry Ildefoncz *A pápai katolikus gymnasium története* (Pápa, 1896), több más kiadvánnyal egyetemben.

A Veszprém városi kiadványok között került a kiállításra Gutheil Jenőnek a veszprémi 1919-es események egyedüli adatforrását jelentő műve, *A kommunisták uralma Veszprémben* (Veszprém, 1920); valamint több aprónyomtatvány, és olyan történeti jelentőségű kiadványok, mint a Ramasetter Károly nyomdája által kiadott *1847/48 országgyűlési törvényczikék* (Veszprém, 1861), vagy *A veszprémi választók névsora* 1922-ből. Helyet kapott egy kolligátum is, amelyben több, a Számmer Nyomda által kiadott könyvecske is megtalálható.

A következő nagyobb egység gyűjteményünk régmúltját mutatja be. A vármegyei levéltári anyag egyik megmaradt darabja Werbőczy István *Corpus Juris Hungarici* (Tyrnaviae, 1751) első kötete, amelyben már a XVIII. századból származik egy bejegyzés még latinul, majd két XIX. századi magyar bejegyzés is megerősíti, hogy a kötet a Veszprém vármegyei levéltár tulajdona.

Intézményünk valójában sosem törekedett könyvhagyatékok megvételére, de ha találkozik ennek lehetőségével, szívesen fogadja. Főleg személyi eredetű irathagyatékok átadásakor jutottunk hozzá könyvanyaghoz is, például Hungler József veszprémi tanár, történetkutató iratainak megszerzésekor, vagy Süle Sándor tanító, népművelő iratainak begyűjtésekor. Előfordult azért pusztán könyvtári anyag megszerzése is, például a Seewald-féle gyűjtemény megvásárlása, amely értékes balatoni tárgyú köteteket tartalmaz.

Két személyi hagyatékából került a kiállításra a következő tárló tartalma. Az egyik Széll Lajos Miklós, veszprémi tisztviselő hagyatéka, amelynek értékes részét képezi Oroszy Pál (1763–1833) táblabíró hagyatékának néhány kötete.

A másik személyi hagyatékok Kerecsényi József (1937–2002) néhány kötete. A szekszárdi születésű bányamérnök szakmai könyvhagyatékának jelentőségét¹⁰ intézményünk szempontjából az magyarázza, hogy megyénk jelentős mértékben érdekelt a bányászat történetében is.

Kiállításunkból nem maradhattak ki saját kiadványaink sem. A *Veszprém Megyei Levéltár kiadványai* sorozat jelenleg 17 kötetből áll.

Ezenkívül több segédletet (*Veszprém megyei állami anyakönyvi kerületek változásainak jegyzéke* [Veszprém, 1973], *Kataszteri térképek a Veszprém Megyei Levéltár Térképgyűjteményében* [Veszprém, 1991]) és aprónyomatványt is megjelentetett intézményünk.

Az utolsó tárlóban kívántuk bemutatni, hogy intézményünk egy kutatási téma feldolgozásához hányféle segítséget tud nyújtani. A téma ezúttal a balatonfüredi szőlész–borász képzés története. Kiállításunkon szerepel a fondjegyzékünk, amely az iskola történetére vonatkozó iratanyagban segít eligazodni, valamint a képzés történetével foglalkozó cikkek, kötetek és az iskola évkönyvei.

JEGYZETEK

- 1 A magyar levéltártörténet kronológiája 1000–2000. Szerk. Dóka Klára, Müller Veronika, Réfi Oszkó Magdolna. Bp. Magyar Országos Levéltár, 2000. 230. p.
- 2 Veszprém Megyei Levéltár [továbbiakban: VeML]: A levéltár saját iratai: 447/1959 lvt. sz.
- 3 Ugyanott 27/1960. lvt. sz.
- 4 A magyar levéltártörténet kronológiája 1000–2000. 244. p.
- 5 VeML: A levéltár saját iratai 883/1970. lvt. sz.
- 6 A magyar levéltártörténet kronológiája 1000–2000. 247. p.
- 7 Ugyanott 242. p.
- 8 VeML: a levéltár saját iratai: 1015/1997. lvt. sz.
- 9 Ugyanott 270/1999. lvt. sz. és a 349/2000. lvt. sz.
- 10 Hermann György: Kerecsényi József = Bányászat, 2002. 4. sz. 370. p.

Az Országgyűlési Könyvtár európai uniós letéti gyűjteménye

Az Országgyűlési Könyvtár Európai uniós letéti gyűjteménye 2006. január 30-án ünnepelte ötéves fennállását. Most az öt év tapasztalatairól, a gyűjtemény szolgáltatásairól, valamint a feldolgozó-szakreferensi munka főbb elemeiről beszélgettem Czákne Szomor Ildikóval, a gyűjtemény munkatársával.

– Kezdjük a kezdetekkel: a letéti gyűjtemény még az uniós csatlakozás előtt kezdte meg munkáját. Ez akkor nagy szó volt, hiszen Magyarország nem tagállamként kapta meg a letéti gyűjteményi státust. Milyen körülmények között alapították a gyűjteményt?

– A Magyar Országgyűlésben és természetesen az Országgyűlési Könyvtárban is kiemelt figyelmet kapott és kap az Európai Unió és Magyarország viszonya. A könyvtár uniós információs és dokumentációs tevékenysége már az 1960-as években elkezdődött. A könyvtár megvásárolta az uniós dokumentumokat, főként az európai integrációval kapcsolatos történeti, jogi és politikai műveket, angol, német és francia nyelven.

Az Országgyűlési Könyvtár 1997-ben kérelemmel fordult az Európai Bizottság X. Főigazgatóságához, hogy európai uniós letéti könyvtárat hozhasson létre. A könyvtár 1999 júniusában kapta meg a státust. Ténylegesen ez volt az első letéti könyvtár a régióban, amely az EU tagországain kívül jött létre. 2001. január 29-én hivatalosan is átadásra került az Országgyűlési Könyvtár európai uniós letéti gyűjteménye.

Az Európai Bizottság fő célként tűzte ki a letéti gyűjtemények dokumentumaihoz való ingyenes, szabad hozzáférés biztosítását minden érdeklődő számára. Ezt a könyvtárunk is fontos szempontnak tartja, és az olvasói igényeket figyelembe véve alakította ki tájékoztatását és nyitva tartását.

A dokumentumok Luxemburgból, az Európai Unió Hivatalos Kiadójától (EUR-OP) érkeznek egy példányban, ingyenesen, angol nyelven. A dokumentumok típusát tekintve monográfiák, periodikák, hivatalos közlönyök, a jogalkotás folyamán kiadott bizottsági dokumentumok, ismeretterjesztő füzetek és gyűjteményes munkák.

– A csatlakozás milyen változást hozott az életetekben?

– Magyarország 2004. május 1-jei csatlakozása változást jelentett a letéti gyűjtemény életében is. 2004 májusától az Európai Unió húsz hivatalos nyelven, köztük magyarul is kiadja a dokumentumait. Az angol nyelvű kiadványokkal párhuzamosan magyar nyelven is érkeznek dokumentumok. Az Európai Unió Hivatalos Lapjának C és L sorozata 2004. augusztus 1-jétől található meg magyar nyelven is a letéti gyűjteményben, az angol nyelvű *Official Journal of the European Union* című

hivatalos lap fordításaként. A *Hivatalos Lap* S sorozata, amely a közbeszerzési tendereket tartalmazza, CD-ROM-on érkezik hetente kétszer a letéti gyűjteménybe, és ingyenes hozzáférésünk van az Európai Unió TED adatbázisához, amelyben napi frissítéssel találhatjuk meg magyar nyelven is a pályázati felhívásokat.

Az Európai Unió hatályos joganyagát, elsődleges és másodlagos jogforrásokat az unió húsz hivatalos nyelvén az Eur-Lex adatbázisban kereshetjük. Ezen a lapon, de külön adatbázisban a luxembourgi Európai Bíróság jogeseteihez, teljes szövegű elérések, angol, francia és már magyar nyelven is lehetőségünk van hozzáférni. Azért emelem ki a hatályos joganyag és jogesetek magyar nyelven való elérését, mert olvasóinknak fontos szempont a saját anyanyelven való hozzáférés.

– *Hogyan történik a beérkező anyagok feldolgozása?*

– A Luxemburgból érkező kiadványokat az Országgyűlési Könyvtár CORVINA Integrált Könyvtári Rendszerében dolgozzuk fel. Katalógusunk a www.opac.ogyk.hu internetcímen található.

A gyűjtemény munkatársai az Országgyűlési Könyvtár által vásárolt idegen nyelvű, európai uniós témában megjelent, valamint az EU hivatalos kiadójától érkező tanulmánykötetek esetében analitikus feltárást is végeznek. A kiadványok retrospektív analitikus feldolgozása a 2000. évig készült el

– *Kik használják a gyűjteményt?*

– A gyűjteményt 80 százalékban egyetemi, főiskolai hallgatók használják, de nagy számban keresnek meg bennünket oktatók, kutatók, országgyűlési képviselők, szakértői, bizottsági munkatársak és a közigazgatásban dolgozó kollégák is.

– *Melyek azok a témakörök, melyekre a legtöbben kíváncsiak?*

– A tematikus megoszlást elemezve a következő témák váltották ki a legnagyobb figyelmet: környezetvédelem, foglalkoztatáspolitikai, szociálpolitika, médiapolitika, adatvédelem, terméklefelelősség, versenyjog, sportpolitika, a bővítési folyamat mindenkor helyzete, a jogharmonizációs kérdések, és még sorolhatnám a témákat, mert nagyon változatos a referenz munkánk. Természetesen sok kérdés érkezik az általunk ma már „rutinnak” nevezett körből: konkrét direktívák, határozatok, jogesetek, szerződések, egyezmények.

– *Az évek alatt a tájékoztató munkában milyen változások történtek?*

– A kezdeti általános tematikájú tájékoztatást egyre gyakrabban váltja fel a konkrétabb, specifikusabb, részterületekbe menő referenz kérdések megválaszolása.

A szakolvasóteremben található uniós kiadványok és az Országgyűlési Könyvtár állományából válogatott dokumentumok mellett a tájékoztató munkánkhoz ma már nélkülözhetetlen az adatbázisok használata. Könyvtárunk saját adatbázisait is előszeretettel veszik igénybe az olvasóink, ilyen például a Magyar Jogi, a Külföldi Jogi, a Világpolitikai, a Külföldi Sajtófigyelő és a Hazai Sajtófigyelő adatbázisokat. Ezekon kívül az Európai Unió hivatalos adatbázisait (Eur-lex, Pre-lex, ScadPlus, TED) és az Országgyűlési Könyvtár által előfizetett adatbázisokat (pl. EBSCO, European Sources Online, Dantenet, Westlaw International, Bruxinfo, Európa Szerver) használják nagy gyakorisággal.

Másik forrást is megemlítek, ami a tájékoztató munkát segíti. Az Magyar Országgyűlés Európai Ügyek Bizottsága tevékenysége 2004. május elseje óta jelentősen bővült. A bizottság nemcsak a belső jogalkotásban vesz részt, hanem a közösségi jog kialakításában is, a tervezeteken keresztül véleményt formálva. Az európai uniós dokumentumok, jogszabálytervezetek a Külügyminisztériumon keresztül érkeznek az Európai Ügyek Bizottságához, ahol bekerülnek a Parlamenti Információs Rendszer külön adatbázisába. Ez az adatbázis csak az intraneten, a Parlament belső hálózatán keresztül érhető el. A Parlament könyvtára lévén mi is hozzáférhetünk és használhatjuk tájékoztató munkánkhoz.

– *A tájékoztatásban nyilván a világhálót is használjátok. Mesélnél erről?*

– Az Országgyűlés európai uniós honlapján (<http://www.parlament.hu>) a letéti gyűjtemény is helyet kapott, öt címszó alatt adunk információt az érdeklődők számára. Megtalálhatóak itt az Európai Unióval kapcsolatos újdonságok, beszámolunk az Európai Parlament és az Európai Bizottság fontosabb híreiből, eseményeiről, a szervezetek munkájáról. Havonta készítünk bibliográfiát, magyar és idegen nyelvű könyveket, valamint az időszaki kiadványokat dolgozunk fel a letéti gyűjteményben használt tematikus csoportosítást követve. Elkészült a 2003–2005. közötti időszakra vonatkozó kumuláció is. Uniós linkeket adunk meg és a fontosabb szerződések teljes szövegű elérését.

A személyes tájékoztatás és az interneten való bibliográfia közreadása mellett e-mailben, telefonon és faxon érkező kérdésekre is válaszolunk.

– *Az Európai Unióról számos konferenciát tartottak az elmúlt tíz évben itthon és az uniós tagállamokban egyaránt. Ezeken lehetőségük van részt venni?*

– Igyekeztünk figyelemmel kísérni az unióban történeteket. Számos előadáson vettünk részt, vagy tartottunk előadásokat. Több alkalommal szervezett a könyvtárunk szakmai fórumot. Lehetőségünk volt részt venni tanulmányutakon uniós tagállamokban is. Ezáltal betekintést nyerhettünk, hogy a különböző tagállamokban hogyan történik az uniós joganyag beültetése a nemzeti joganyagba. Ez tagállamonként változó képet mutatott.

– *Mi a 2006. év kiemelkedő feladata számotokra?*

– A letéti gyűjtemény 2006. évi munkáját az Európai Bizottság D-tervéhez igazítjuk, szem előtt tartva célkitűzéseit. A D-terv, Demokrácia, Dialógus és a Diskusszió címmel hirdette meg uniós kommunikációs cselekvési tervét, amely az Európai Unió demokratikus intézményei és polgárai között jön létre. Ez egy már korábban létező program kiegészítése, amely az európai polgárok szélesebb körű tájékoztatását jelenti az uniós döntéshozatali folyamatokról. 2006. február 1-jén jelent meg az Európai Bizottság kommunikációs stratégiája *Fehér könyv az európai kommunikációs politikáról* címmel. Igyekszünk ennek a programnak aktív részesei lenni, és az Európai Unióról való tájékoztatást minél szélesebb körben és mélységben is kielégítően elvégezni.

– *Köszönöm a beszélgetést, és jó munkát kívánok!*

PA

A Hirsch-indexről

Még javában tart a kutatásban tevékenykedők és a tudományometriával foglalkozók berkeiben a vita a szakmai tevékenység számokban kifejezhető értékeinek – az impact factornak és az idézettségi összegnek – a tudományos tevékenységet egyértelműen minősítő voltáról, máris itt a következő kihívás: a Hirsch-index (h-index).

Abban mindenki egyetért, hogy szükség van olyan módszerre, amely a tudományos tevékenységet objektíven értékeli. A kérdés fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az e témával foglalkozó közlemények sokasága. A tény, hogy e tevékenység minősítésére újabbnál újabb módszerek jelennek meg, azt sugallja, hogy mind ez idáig egzakt megoldás nem született. Valószínűnek tartjuk, hogy az eddig megismert tudományometriai módszerek konszenzusa jelenti majd a megoldást. Lehet, hogy a Hirsch-index az utolsó láncszem ebben a folyamatban? A megjelenése óta tartó feszült érdeklődés ezt sugallja.

Mit is jelent a Hirsch-index (h-index)?

Jorge E. Hirsch amerikai fizikus a szülőatyja. 1974-ben kezdte pályafutását a Buenos Aires-i egyetemen tanársegédként. Évekig a Chicagói Egyetem tudományos kutatója volt. Jelenleg a Kaliforniai Egyetem Fizikai Intézetének professzora. Elismert fizikus, publikációinak száma megközelíti a kétszázat. (<http://hcr3.isiknowledge.com/author.cgi?id=771&cb=3553>).

Nagy valószínűséggel azért is foglalkozott az egyéni tudományos teljesítmény értékelésének kérdésével, mert meggyőződése, hogy a publikációk száma önmagában nem minősíti a kutatót. Még a cikkekre való hivatkozások nagy mennyisége sem jelent feltétlen magas minőséget. (Gondoljunk csak az önidézettség, a „self-citation” lehetőségére.)

2005 nyarán az interneten tette közzé elképzelését a tudományos kutatómunka értékelésének új lehetőségéről. Mondhatjuk, hogy szinte azonnal felfigyelt rá a világ. Novemberben már a Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS, 2005. november 15-én) hasábjain olvashattunk módszeréről. A PNAS a világ egyik legidézettebb multidiszciplináris tudományos folyóirata. Az 1916-ban alapított folyóirat impact factorai az utóbbi öt évben meghaladták a tízes értéket.

Hirsch professzor a h-index értéket a tudományos eredmény nagyon pontos mutatójának tartja. Sok-sok általa kiválónak tartott, hasonló szakterületen munkálkodó kollégájának számította ki h-indexét, és úgy tapasztalta, hogy minél jelentősebb a szakember tudományos teljesítménye, annál magasabb a h-indexe.

Most bemutatott módszere algoritmus alapú számításon alapul, amelynek lényegét a következőképpen lehet összefoglalni. Az adott szerző által publikált cikkeket a rájuk való hivatkozások száma szerint csökkenő sorrendbe állítják. A kutató h-indexe h értékű, ha van legalább h darab olyan cikke, amelyre h számú hivatkozás történt. Ebből következik, hogy a többi cikkre történt hivatkozás nem éri el a h

értéket. (Pl. egy kutató h-indexe 15, ha van legalább 15 olyan cikke, amelyek mindegyikére minimum 15 hivatkozás történt.)

A hivatkozások összegyűjtésére forrásul az Institute for Scientific Information (ISI) Web of Knowledge platformon keresztül elérhető Web of Science adatbázis szolgál. A Science Citation Index Expanded, a Social Sciences Citation Index és az Arts & Humanities Citation Indexek által alkotott Web of Science adatbázis már jól ismerik a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros olvasói. Magyarországon az adatbázishoz való hozzáférést az Oktatási Minisztérium nemzeti programja, az EISZ biztosítja a felsőoktatás hallgatói, oktatói és kutatói, valamint tudományos kutatóintézetek munkatársai számára (<http://eisz.om.hu/>).

Egy nagy amerikai egyetem kutatóinak tudományos tevékenységét elemezve a következő tipikus h-index értékeket számította ki Hirsch professzor:

fokozat	h-index
docens	10–12
professzor	10–18
Amerikai Fizikai Társaság tagja	15–20
Amerikai Nemzeti Tudományos Akadémia tagjai	Minimum 45

Érdekességképpen megvizsgálta az utóbbi húsz év fizikai Nobel-díjasainak h-indexét is, és úgy találta, hogy azok maximális értéke a 35-ös és a 39-es mérőszám között mozog. Említésre érdemes még, hogy a h-index értéke tudományterületenként is jellemző lehet. Például a biológia és az élettudományok területén jóval magasabb értékek mérhetők, mint a fizika esetében. De a művészetek területéről is lehet példát hozni. Dr. Braun Tibor tudománymetriával is foglalkozó kutató a „Mozart-év” kapcsán az Arts & Humanities Citation Index-ből gyűjtötte ki a nagy zeneszerző leidézettebb műveit.

Wolfgang Amadeus Mozart legidézettebb művei
(Az A&HCI alapján 1976–1990)

	Címkv	(Köchel jegyz.sz.)	Idézetek száma
1.	Varázsfuvola	620	370
2.	Don Giovanni	527	354
3.	Figaro házassága	492	316
4.	Così fan tutte	588	233
5.	Szöktetés a szerájból	384	162
6.	Idomeneo	366	143
7.	Titus	621	125
8.	La finta gardinicra	196	52
9.	Requiem	626	40
10.	Mitriadesz, Pontusz királya	87	37
11.	Zaide	344	34

	CÍMKV	(Köchel jegyz.sz.)	Idézetek száma
12.	Lucio Silla	135	30
13.	C-dúr (Jupiter) szimfónia	551	25
14.	Bastien és Bastienne	50	22
15.	G-moll szimfónia	550	21
16.	A színigazgató	486	20
17.	A-dúr zongoraszonáta	331	17
18.	La finta semplice	51	17
19.	Esz-dúr szimfónia	543	17
20.	C-dúr vonósnégyes	465	16

Forrás: (<http://www.kfki.hu/~cheminfo/osztaly/archivum/braun.html>)

A Hirsch-index tudományometriai megítélése nem a mi feladatunk, de mint az információ közzétételében részt vevő szakembereknek, tudnunk kell róla.

A magyarországi kutatóknak eddig is sok fejtörést okoztak a következő kérdések, amelyeket leegyszerűsítve így tehetnénk fel:

- Sokat publikálnak vagy keveset?
- Hol tegyék közzé kutatási eredményeiket?
- A publikációk száma vagy a folyóiratok „színvonala” – amelyekben cikkeik megjelennek – a döntő a tudományos megmértetés szempontjából?

A különböző kutatási területek, témák méretei közötti aránytalanság áll fenn. Ez azt jelenti, hogy vannak olyan témák, amelyekkel a világon csupán néhány tudós foglalkozik. Az ezen eredményekre való hivatkozás is lényegesen alacsonyabb lehet, mint azoknak a témáknak az esetében, amelyeket akár több tízezren is kutatnak. Ugyanakkor könnyen belátható, hogy a „kis” és „nagy” témák tudományos jelentősége egyforma is lehet. (És akkor még nem is beszéltünk a „divatos” és kevésbé „divatos” kutatási területekről.)

További vita tárgyát képezi a publikációkban szereplő önidézetség (self-citation) kérdése. Jorge E. Hirsch is foglalkozik ezzel a h-index értékének kiszámításakor. A magyar kutatók többnyire az önidézetek figyelmen kívül hagyása mellett foglalnak állást. Véleményüket Vértes Attila a következőképpen fogalmazza meg: *„A hazai tradíciókat figyelembe véve, azt javaslom, hogy mi egy módosított H indexet (H') használjunk, amely csak az idegen idézeteket veszi figyelembe.”* (Magyar Tudomány, 2006. 167. [3]. 366.)

Az alábbi irodalomjegyzékből is kitűnik, hogy a kutatók világszerte értékelik a h-indexet, és bár megoszlanak róla a vélemények, szerepe máris jelentős.

- Ball, P.: Index aims for fair ranking of scientists. = Nature, 2005. 436. (753). 900. p.
- Bencze Gy.: H-index: Egy új javaslat az egyéni tudományos teljesítmény értékelésére. = Magyar Tudomány, 2006. 166. (1). 88–91. p.
- Bornmann, L., Daniel, H. D. : Does the h-index for ranking of scientists really work? = Scientometrics, 2005. 65. (3). 391–392. p.

- Braun T.: A természettudományos alapkutatás minőségi és mennyiségi mérlegelésének néhány lehetőségéről. Ésszerű tudománymetria. = <http://www.kfki.hu/chemonet/osztaly/archivum/braun.html>
- Brähler, E., Decker, O.: Der Hirsch-Index. = Psychother Psych Med. 2005. 55. 451. p.
- Delayed impact. = Nat Cell Biol. 2005. 7. (10). 925. p.
- Dumé, B. : Number theory. = <http://physicsweb.org/articles/news/9/8/9>
- Egloff, B.: Some remarks on 'Impact Factor' . = Psych Rundsch. 2006. 57. (2). 116–118. p.
- Frangopol, P. T.: The Hirsch index – a new scientometric indicator for the evaluation of the results of a scientific researcher. = Rev. Chim. 2005. 56. (12). 1279–1281. p.
- Giles, J.: How the topics were ranked. = Nature. 2006. 441. (7091): 265. p.
- Hirsch, J. E.: An index to quantify an individual's scientific research output. = PNAS. 2005. 102. 16569.
- Kelly, C. D.–Jennions, M. D.: The h index and career assessment by numbers. = Trends Ecol Evol. 2006. 21.(4). 167–70. p.
- Moed, Henk F.: Hirsch Index is a creative and appealing construct but be cautious when using it to evaluate individual scholars. = http://www.cwts.nl/moed/Comments_on_Hirsch_Index_2005_12_16.pdf
- Rehfeld, J. F.: The H-index, a smart bibliometric parameter. = Ugeskr Laeger. 2005. 167. 4479.

Gracza Tünde–Somoskövi Istvánné

IBM PC – 25

Kommunikációs mérföldkő – avagy hogyan tovább?

Könyvtárhoz igen közelálló téma az emberi kommunikáció fejlődése, hisz magunk is ebben az ügyben utazunk, eközben az új megoldásokat saját érdekünkben érdemes minél jobban kiaknázunk. Emlegetjük a négy-öt nagy kommunikációs forradalmat: beszéd, írás, könyvnyomtatás, elektronizáció, számítógép.

Néhányat emeljünk ki az utóbbi másfél száz év kommunikációs újdonságaiból:

- 1844 – távíró,
- 1876 – telefon,
- 1877 – fonográf,
- 1896 – rádió,
- 1935 – fax,
- 1939 – televízió,
- 1945 – ENIAC számítógép
- 1947 – tranzisztor,
- 1961 – lézer,

- 1965 – e-mail,
- 1972 – Xerox Alto személyi számítógép (ennél használták először a „personal computer” kifejezést),
- 1973 – mobiltelefon,
- 1974 – Altair 880,
- 1977. június – Apple II,
- 1977. december – Commodore PET,
- 1979 – Atari 400/800,
- 1984 – Apple Macintosh.

A világsajtó – a Time-tól a CNN-ig – témája e hetekben, hogy az IBM épp 25 éve, 1981. augusztus 12-én rukkolt elő azzal a személyi számítógépével (IBM 5150), amely – túlzás nélkül – végső soron forradalmasította, mert demokratizálta a számítástechnikát. Becslések szerint ma a világon a 6,5 milliárd lakos egy milliárd személyi számítógépet használ, természetesen igen aránytalan eloszlásban (ezt szokták digitális szakadéknak nevezni). Az USA-ban és a legfejlettebb észak-európai országokban száz lakosra 70 készülék jut, míg például Franciaországban 35, Brazíliában 7, Kínában pedig 3. Sokan már több időt töltenek gépük előtt, mint alvással, nem is beszélve a családról...

Voltak már az IBM PC előtt is próbálkozások: párat fentebb említettünk. Érdekes még a Commodore család: a VIC-20, amely elsőként érte el az egymillió eladott példányt (nem csoda, hisz első ízben 300 dollár alatt szabták meg árát), vagy – e sorok jegyzőjének oly emlékezetes – C 64 (1982). 1985 nyarán vettünk mi is egy „komondort” fiainknak az NSZK-ban járva – meglepő-e, hogy ma mindketten informatikusok? A C 64 minden idők legsikeresebb (egyedi) számítógépe: 20 millió példány felett adtak el belőle...

Maga az IBM is tett 1981-ig több kísérletet, mégis ez a mára 25 éves „ketyere” vált világsikerré és meghatározó mérföldkövé: a bézs színű készüléket induló árként 1565 dollárért dobták piacra (ez mai értékén közel négyezer dollár), 16 KB RAM-mal. Egyrészt (relatív) olcsósága miatt – erre még visszatérünk –, másrészt mert rugalmas architektúrája (azaz több forrásból jövő részegységei és programjai) és egyéb adottsága – nem utolsó sorban minősége! – miatt szabványként elfogadták („IBM-kompatibilis”!). Az üzleti körök is – amelyek az elődöket játékszernek minősítették – szinte azonnal „lecsaptak” rá, és egyfajta státusszimbólum lett (minden használati értéke mellett) a nagyfőnökök irodájában...

Nem érdektelen történet a sikeres gép konkrét „világra jötte” sem. A nagygépekkel sikeres mamutcég, az IBM ugyanis kicsit „elaludt” személyi számítógép ügyben – nagy szervezetek ismert hibája ez! –, s azután az első próbálkozások túl drága, vagyis eleve halálra ítélt változatokat hoztak, mert követték a megszokott rutint. De az IBM képes volt – legfelső szinten! – túllépni saját árnyékán. Floridában (Boca Raton) leültettek egy tizenkét fős fejlesztő csapatot Don Estridge vezetésével: nem kellett se költségvetéssel, se beszámoló jelentések írásával nyűgölgődniük. A Project Chess fedőnéven futó „hadművelet” résztvevőinek egy tennivalójuk volt: piacképes (olcsóbb) árú gépet fabrikáljanak maximum egy éven belül. E célból szabad kezet kaptak ahhoz, hogy nem csupán IBM-alkatrészekkel és programmal gondolkodhatnak (ez óriási „szentségtörésnek” számított!), hanem bárholnan és minél jutányosabban beszerezett elemekkel (így került sor például az Intel 8086 processzor

beépítésére). Továbbá a végeredményt sem kellett titokként kezelniük: minden nyilvánosságra került, tehát a szoftverfejlesztők javíthatták a megoldásokat...

Jellemző az operációs rendszer megoldása is: az először megkeresett Digital Research nem mutatott érdeklődést, mire a fejlesztők rábukkantak a Microsoft cégre, ahol az ifjú főnök, B. Gates (született 1955. október 15-én, 1980-ban tehát 25 éves volt) – tudván-tudva, hogy maguk ilyen gyorsan nem boldogulnak a feladattal – sebtében megvette az üzlet érdekében egy szülővárosában működő minicég, a Seattle Computer Products célnak épp megfelelő szoftverjét (ez lett a PC-DOS, később MS-DOS).

Gates 1982-ben már úgy nyilatkozott egy PC-s lapban, hogy az IBM-projekt „izgalmas játék” volt, különben pedig a jövő nem a vasé, hanem a „puha” terméké, a szoftveré. Mint tudjuk, ez bejött neki. Gates 2006. június 15-én bejelentette, hogy visszavonul (2005-ben 40 milliárd dollár vagyon, száz országban 61 ezer alkalmazott) a cég közvetlen vezetésétől, hogy kiteljesítse emberbaráti alapítványának munkáját. Az IBM pedig 2005-ben adta el a kínai Lenovo cégnek (!) a személyi számítógépes üzletágat. Ilyen értelemben egy korszak zárult le.

A személyi számítógép – főként az internet legújabb hátszelével – mára „össznépi” kommunikációs eszközzé vált, amellyel vásárolunk és levelezünk, tehát üzleti és magánügyeinket intézni, szervezni tudjuk. Ezzel együtt jövője több mint kétséges. Több okból is: a gyors kommunikáció gondolata nem fér össze a helyhez kötöttséggel, vagyis a nyertes készüléknek hordozhatónak kell lennie. Erre kiválóan alkalmas a laptop, nem véletlenül ennek részaránya fokozatosan növekszik az eladott számítógépek körében. (Amerikában a felsőoktatási hallgatóknak ma-holnap harmada már ilyenrel jár-ke.)

A legújabb fejlemények azt mutatják, hogy a PC-én talán túllépett az idő. Az utóbbi évtized a mobil telefóniáé, mert ez még olcsóbb, még egyszerűbb, még inkább hozzáférhető a szegény Afrikában és a közepesen szegény Közép-Európában egyaránt – a gazdagokról nem is beszélve. Ilyen értelemben is korszakváltást élünk át. Amit nekünk, könyvtárosoknak is meg kell értenünk, s tenni azért, hogy a mobilos olvasóknak minél több számukra kedves szolgáltatást kínáljunk fel – az IBM-mintát követve mindenféle ortodoxiától mentesen...

Sonnevend Péter

Váratlan események egy könyvtár életében

Veszélyhelyzetek, gyors megoldások

Mi is a teendő, amikor egy gyűjteménykezelő vagy könyvtáros belép a raktárba, és olyan látvány fogadja, amire nem számított? Talán „ötfelé” is futna, ehelyett dermedten áll a meglepetéstől, és hirtelen nem tudja, mit tegyen, pedig a cselekvés gyorsasága és a megoldás kiválasztása döntő lehet.

A következőkben két megtörtént tanulságos esetet ismertetek.

Feljegyzés a Különgyűjteményi Főosztály vezetőjének

2004. november 17-én a Könyvtár déli szárnyán, az 5. emeletről a 3. szintre lemenőben a következőket észleltem. A lépcsőfordulóknál elhelyezett, dekorációként alkalmazott bambusznádból készült képeretekeken rovar-rágcsálék, valamint rovarrágás-kép (járat) nyomait fedeztem föl. Azonnal felmértem az elhelyezett képek állapotát a 8. emelettől kezdve a 3. szintig. A kereteket vastagon beborító fapor felületét frissen kikelt mozgó rovarok lepték el, amelyek már enyhe légmozgás hatására is fölrepültek. Elhelyezkedésük, terjedésük jól látható volt a falon, a dekorációk közelében is. Az állományvédelem érdekében azonnal cselekedni kellett. Az akkor éppen nem fellelhető felelős vezető hiányában, mint állományvédelmi restaurátor-szakember a munkaköri leírásomnak megfelelően jártam el (erről értesítettem a Nemzetközi és kulturális-kapcsolatok iroda munkatársait). A képeket sürgősen el kellett volna távolítani az épületből, de ezt megakadályozta az, hogy már a falról történő óvatos elmozdítás esetén is, valamint szállítás közben a szárnyas rovarok azonnal szétrajzottak volna a folyosókon, a raktárak bejáratánál.

A 24 db képet polietilén fóliával burkoltuk be Kálmán Péterné restaurátorral, majd a fólia alá rovarirtó szert permeteztünk be. Ezzel a művelettel próbáltuk megakadályozni a rovarok további, a könyvtár, a raktárak területén történő elterjedését, károkozását. A rovarirtó szer hatására a bambusznád üreges részéből nagyobb mennyiségű fapor, lárvák és kifejlett rovarok hullottak ki a rögzített fóliába, felhívva a figyelmet a helyzet komolyságára. A rovarminták és a kirepülési nyílások vizsgálata alapján megállapítottam, hogy a bambusznádban kikelt rovarok egyike a különösen nagy kárt okozó kopogó bogarak (Annobiidae) családjába tartozik. A másik fajta hártvány szárnyú rovar szemrevételezés útján számomra ismeretlen volt, ezért egy szakembernek adtam át a mintát meghatározásra. A befóliázott képeket több alkalommal is megvizsgáltuk. Ahol mozgást észleltünk, ott ismét bepermeteztük rovarirtó szerrel. A harmadik napon a biztonság kedvéért a tárgyakat körbecsomagoltuk még egy réteg fóliával légmentesen; s ezt követően kerültek eltávolításra az épületből. Az égetés a leghatékonyabb módszer az ilyen eseteknél.

Megállapítható, hogy a kiállítást rendezők jóhiszeműen jártak el a bambusznád dekorációként történő alkalmazásakor, mert nem volt előre látható, külső nyomok nem utaltak arra, hogy a nád belsejét lárvák lepték el. A könyvtári tartózkodásuk alatt a jó minőségű táplálék és az optimális hőmérsékleti tartomány 20–30 °C (aktivitási zónájuk 10–40 °C között) kedvezett elszaporodásuknak.

Ez az eset felhívja a figyelmet arra, hogy faanyagok is csak fokozott ellenőrzés mellett (megelőző vizsgálat, fertőtlenítés után) kerüljenek be a könyvtárba. Ellenkező esetben komoly veszélynek van kitéve a gyűjtemény. A jövőben az ilyen esetek megakadályozása végett felül kellene vizsgálni az eddigi szabályzatot, amely meghatározza, hogy a kiállítási tárgyak és egyéb anyagok milyen módon juthatnak be az Országos Széchényi Könyvtárba. Továbbá, a raktárakba esetleg berepült rovarok miatt, a mostani időszaktól

kezdvé fokozottabban kell figyelniük a raktárosoknak, a gyűjteménykezelőknek és könyvtárosoknak az állomány épségére.

Ádám Ágnes

könyv-, papír- és farestaurátor

Budapest, 2004. november 25.

A jelentés részletesen ismerteti a történeteket és a megoldást; mindezt most okulásként adtam közre. Valóban komoly gondot okozhatnak az intézményekbe, kívülről ellenőrizetlenül bekerülő anyagok, tárgyak (pl. bútorok), és esetleg kockázattal járnak. Az ilyen esetek súlyos károkat idézhetnek elő, ezért a megtörtént esetekből a tanulságot le kell vonni.

Meg kell jegyezni, hogy a fent említett esetben nem műtárgyak estek a rovarok áldozatául. Elsődleges cél a fertőzés épületben történő elterjedésének megakadályozása volt, ezért alkalmaztunk rovarirtó sprayt közvetlenül a tárgyra irányítva is. A rovarirtó spray-k pontos összetételét nem ismerjük. Nem állítható biztonsággal, hogy nem okoznak-e esetleg elszíneződést a bőr-, vászon- és papírányagban azonnal vagy a későbbiekben, ezért nem javasolható direkt módon történő használatuk.

Mindenképpen fontos a megelőzésre is gondolni. A berepülő rovarok ellen lehetséges megoldás a sűrűszövésű háló és a rovarcsapdák (pl. ragasztólapok, vagy azok fénycsapdákkal kombinálva) elhelyezése. A betolakodó láthatatlan „látogatók” ellen nehéz védekezni. Amennyiben fertőzés nyomai észlelhetők, rovarirtással foglalkozó szakemberekhez kell fordulni, például az ÁNTSZ-hez. Az internet segítségével is lehet találni közeli telephellyel rendelkező, rovarirtással foglalkozó, valamint irtószeret gyártó cégeket (pl. Bábolna Bio Kft.).

Szükséges és hasznos, ha az intézményben dolgozik állományvédelemmel foglalkozó szakember, restaurátor, de mindenképpen nélkülözhetetlen legalább egy, gyors döntésre és cselekvésre képes, határozott könyvtári szakalkalmazott.

Remélhetőleg nem fordulnak elő gyakran „ilyen történések”, de nem árt „eset” nélkül is tájékozódni az elképzelhető megoldásokról.

Csőtörés a könyvtárban

„Nyolcmillió forintos kár érte az Országos Széchényi Könyvtárat, mert egy nem használt vízvezeték megrepedt, és több ezer dokumentum elázott” – adták híről a napilapok 2006. január 10-éhez képest kissé megkésve. A bajt egy beépített szekrény mögötti vízvezeték okozta, amely nem szerepelt az intézmény tervrajzán. Ugyan már régen használaton kívül volt, mégis éppen hétévégen kellett megrepednie. A dolgozók csak kedden fedezték fel, amikor a víz a negyedik emeletről lefolyva már áztatta a második emeleten lévő muzeális raktár állományába tartozó könyveket és hírlapokat. Vajon ismerik-e a kollégák az intézményük csőrendszerét, az elfeledett vagy éppen működő vezetékek útját?

Közel 2500 könyv, köztük századfordulós, a két világháború előtti és utáni népszerű olvasmányok, színvonalas, ritkaságszámba menő tankönyvek és 1200 kötetnyi, érdekes kortörténeti információkat tartalmazó hírlap sérült meg. A megbecsült kár értékét meghaladja egyes könyvek pótolhatatlansága. Szerencse a sze-

rencsétlenségben, hogy a helyszínen tartózkodó restaurátorok és a köteteket szakemberei azonnal cselekedtek. A raktárból folyamatosan, gyors egymásutánban érkeztek a víztől csöpögő könyvekkel teli ládák. Vajon hány kilogrammot nyomhattak (valószínűleg sokszorosát az eredeti súlynak), és hogy milyen fizikai megterhelést jelentett a nagyméretű, nedvességgel telítődött újságkötetekkel történő munka, arról igazán Samkóné Patyi Julianna, a Kötészet osztályvezetője és munkatársai tudnának beszámolni.

A szétterítve, levegőn történő szárítás a legkíméletesebb módszer, hátránya viszont az, hogy rendkívül munkaigényes, nagy helyre van szükség hozzá, és nem utolsósorban egészségkárosító veszély is fennállhat.

A Restauráló műhely előtti folyosóra kezdtük először kirakosgatni egyesével a köteteket (aztán már egyre jobban terjeszkedtünk), az előzőleg már a padlóra kitergetett kéznél lévő, jó nedvszívó képességű újság- és itatospapírokra. Nagy mennyiségű lerakat számára más, megfelelő üres helyiség ilyen hirtelen nem állt a rendelkezésünkre. Némileg ugyan közlekedési zavarokat okoztunk, de emiatt senki sem panaszkodott, sőt, látva a helyzet komolyságát, egyre több kolléga ajánlotta föl a segítségét. Valóban elkeserítő látványt nyújtottak a károsodások. Óvatosan megpróbáltuk felállítani és az állapotukhoz mérten, legyezősíten az elázott dokumentumokat. Ez nem ment könnyen, hiszen az őket ért nedvesség hatására feloldódtak a könyveket összetartó ragasztóanyagok, meggyengültek a lapok, és többszörösen megemelkedett súlyuknál fogva összeroskadtak. Igyekezünk kellett, mert a penészek, gombák, baktériumok veszélye fenyegetett.

A legfontosabb az volt, hogy a szétterített anyag levegő segítségével, minél gyorsabban megszáradjon. A folyosón hiányzott az elegendő légmozgás, ezért felhívást tettünk közzé, amelyben kértük a könyvtárban fellelhető ventilátorokat a rendelkezésünkre bocsátani. Igazán eredményes volt az akció, mert hamarosan érkeztek a legkülönbözőbb változatok, a mini asztaltól kezdve egészen a nagyméretűig. (Ki gondolta volna, hogy ilyen sok ventilátor van a könyvtárban?) Hatalmas tekercsekben érkeztek alátétnek a hullámpapírok, amelyekkel felváltottuk a már átnedvesedett, újrafelhasználásra alkalmatlan, kidobásra ítélt újságpapírokat. (Egyébként szárításra sürgős esetekben szétnyitható ruhaszáritó rács is alkalmas.) Újra és újra átforgatva szellőztettük a könyveket, amelyek állandó légmozgás „keresztvizében” álltak, közben kiemeltük azokat a darabokat, amelyek úgynevezett mázolt, krétapapírból készültek és fotókat is tartalmaztak. Közülük már jó néhány példány összetöbbszörödött és szétválaszthatatlannak tűnt. Nem mondtunk le ezekről sem, különös gonddal próbáltuk meg szétbontani a lapokat egymástól vékony, lapos könyvkötő csont segítségével. Sajnos, itt már történtek jóvátehetetlen károk. Azok a darabok, amelyek összeragadva száradtak ki, azok megmentése már lehetetlenné vált. A második napon kezdtünk elfáradni a térdepeléstől, a hajolgatás és a huzat alaposan megviselt bennünket, de folytatni kellett a földön lévő anyag állandó mozgatását. A jobb állapotban lévő, könnyen száradó kisméretű, vékony papírborítású könyveket elkülönítettük, így lassan, de nem túl látványosan csökkent a kezelésre váró kötetek száma. Gyorsaságunknak és a folyamatos ellenőrzésnek köszönhetően megelőztük a fertőzést, viszont, annak ellenére, hogy az ajtók, ablakok tárva-nyitva álltak, mégis állott, dohos, telített, nem túl kellemes fülledt szag terjengett a levegőben. A nyirkos lapok közé szívópapírokat tettünk, amiket időnként cserélgettünk. A kézi hajszáritók is jó szolgálatot tettek,

bár arra nem volt idő, hogy teljes kötetet szárítsunk ki a segítségükkel, de így is meggyorsítottuk a nedvesség elpárolgását. Préseléssel, lennehezítéssel, és bármilyen hihetetlen, de vízzel történő „újraspricnizéssel” próbáltuk a már száraz, erősen deformálódott, megvetemedett táblák, könyvtestek alakját, eredeti formáját visszállítani. Szomorú, de jónéhány könyvben már visszavonhatatlanul nyomot hagytak azok a festékek, amelyek a vászon-, bőr-, festett papírborítókából, az előzékekből, metszésekből és a nedvességre érzékenyen reagáló tulajdonosi pecsétekből folytak ki. A fémkapcsok, amelyekkel összefogták az íveket, szétmállottak; csúnya, barna korrózióterméket, rozsdafoltokat hagyva maguk után.

Egyre több különleges könyvet fedeztünk föl, hiszen elkerülhetetlen volt, hogy ne figyeljünk föl kézbevételekor a címre és a tartalomra. Ez az információ azonban inkább sokkoló volt, mert munkánk közben tudatosult bennünk, hogy milyen értékes könyvek (versek, orvosi, gazdasági, földrajzi dokumentumok, tankönyvek, szépirodalom, krimi stb.) megmentésén fáradozunk. Így időnként sóhajtozva, sajnálkozva kiáltottunk föl: nézzétek, ez is milyen érdekes, de kár érte! Az asztalon egymásra tornyozott, menthetetlennek tűnő, még „lucskos”, „feladott” kötetek, a borítójukból kiesett, szétszakadt testek, hullámos vízfoltos lapok, felázott táblák döbbenetes képet mutattak. Próbáltunk minél több könyvet megmenteni a kidobástól vagy a drága (előreláthatóan több millió forintba kerülő) liofilizációs eljárástól, ezért időnként „visszacsentünk” egy pár darabot: „ezt még megpróbáljuk kiszárítani, hátha sikerül”.

A liofilizálás fagyasztva szárítást jelent. A manapság használt, gyakorlatban bevált legkorszerűbb és legkíméletesebb speciális eljárás, amely hőérzékenységek esetében is megóvjaa az anyagot a penésztől. Az erősen nedves köteteket polietilén zacskókban kell elhelyezni, felfűtkezni és „gyorsfagyasztani” mínusz 20 és 28 °C közötti hőmérsékletre. Az így stabilizálódott, fagyott állapotú dokumentumok hosszú ideig biztonságban tárolhatók, őrizhetők. A fagyasztótérből hűtőkoCSI szállítja a könyveket a liofilizáció, azaz a szárítás helyszínére, ahol tartószerkezetekre, illetve tálcákba kerülnek. A hirtelen fagyasztás következtében keletkezett kis kristályok vákuum, szublimáció hatására szilárd állapotból gőz formájában párolognak el. Tehát a módszer lényege a nedvességtartalom vákuum térben történő gyors elszívása. A víz további károsodás okozása nélkül távozik el a testből. A könyvtárban elázott könyvek jelenleg lefagyasztva várják további sorsukat. A helyben kiszárított, megközelítőleg 2000 darab kötet különböző sérüléseiről kimutatást készítettünk. Felmértük, hogy a közeljövőben milyen helyreállítási munkák várnak a szakemberekre.

Akik értékekre vigyáznak, azoknak váratlan események megoldására is készenlétben kell állniuk. A műhelyben összehangolt munkával sikerült szakszerűen ellátni a könyveket, valamint többletmunkával a költséges liofilizálásra váró dokumentumok számát csökkenteni. Kritikus helyzetekben, tapasztalt, gyorsan reagáló és önálló cselekvésre képes csapattal eredményt lehet elérni. Tanácstalansággal és időhúzással a károk nagymértékben megsokszorozódhatnak.

Ádám Ágnes

Debreceni cívis szótár

Bizonyára sokan meglepődnek majd, ha mindjárt az első sorokban bevallom: elfogult vagyok ezzel a kiváló könyvvel, mégpedig, és ezt már a minősítő jelző is elárulja, pozitív irányban. A recenzensek nemigen szoktak ilyesmit leírni – állítólag nem illik –, de azért bármelyik olvasó könnyedén meg tudna nevezni olyan könyvismertetéseket, kritikákat, amelyekből igencsak kiérezni a szubjektív érzéseket, netán indulatokat. Személyes elfogultságomnak két nyomós oka van. Először is: éppen negyven esztendeje élek Debrecenben, azóta jó és rossz sorsom egyaránt ehhez az ellentmondásos városhoz köt, és gondolkodásomba, szóhasználatomba akaratlanul is beleivódik az itteni mentalitás, szójárás hatása. Ráadásul olyan tájon, olyan Tisza parti faluban nőttem fel, ahol a most ismertetendő szótárban található szavak, kifejezések jelentékeny hányada a köznapi beszéd eleme volt, tehát a vaskos kötet lapozgatása közben (idősödő fejjel talán már nem szégyen: bizony-bizony növekvő nosztalgiával) lépten-nyomon a viharos gyorsasággal eltelt gyermek- és kamaszkor jutott eszembe, szinte otthon érezhettem magam. A másik ok: noha nem nyelvész-ként, hanem helytörténeti kutatóként és könyvtári helyismereti munkatársként hivatásszerűen és nagyon sokat foglalkoztam és foglalkozom a cívisváros históriájával, közelmúltjával és jelenével, továbbá a két rokon terület elvi-elméleti kérdéseivel, ezért meg merem kockáztatni azt az elismerő kijelentést, hogy Kálnási Árpád szótára az utóbbi évek helytörténeti-helyismereti irodalmának egyik legértékesebb és egyik legrokonszenvesebb alkotása.

A korszakos jelentőségű felvilágosodás kori kezdetek után a helyi jelenségek (lokális történelem, nyelvjárások, természeti sajátosságok stb.) iránti tudományos érdeklődés a reformkorban lendült fel ismét. Az öntudatára ébredő nemzet legjobbjai, szellemi kiválóságai az önismeret fontos elemének tekintették a helyi információk számbavételét, felszínre hozatalát. A kezdeményezések élére az Akadémia (akkori nevén Magyar Tudós Társaság) állt. Pályázataiban, kiadványaiban egyaránt tükröződik az imént említett szándék. Nem véletlen, sőt bizonyos értelemben jelképesnek mondható, hogy viszonylag korán, már 1838-ban, a Tudós Társaság működésének nyolcadik esztendejében megjelent a *Magyar tájszótár* első kötete: sajnálatos tény, hogy folytatása elmaradt, a jegyzék második fele csak kézíratos formában volt hozzáférhető. A magyar tudományosság újabb felfelé ívelő periódusában, a tizenkilencedik század végén a dualizmus időszakának egyik legképzettebb nyelvésze, ifjabb Szinnyi József (a könyvtárosok mindegyike által jól ismert nagy bibliográfus fia) sok évi szorgos munkával már befejezhette mindmáig nélkülözhetetlen, mintaadó opusát, a szintén *Magyar tájszótár* (1893–1901) címet viselő két kötetet. Voltaképpen ennek kibővített, az 1890–1960 közötti évtizedekben a nyelvtudomány művelői, az etnográfusok és a számos amatőr kutató által összegyűjtött anyagból kiegészített folytatása az *Új magyar tájszótár* (főszerkesztője B. Lőrinczy Éva); ennek első kötete 1979-ben látott napvilágot, de közzététele még nem fejeződött be, mert az utolsó (ötödik) része különböző okok miatt késik.

Közben, az első világháborút, még inkább a trianoni traumát követően érlelődött meg az a felismerés, hogy az országos tájszótár után, illetve mellett a történelmi és természeti körülmények folytán zártabbá vált tájegységek, egyedi vonásokat felmutató városok nyelvi anyagát is célszerű és indokolt számba venni, szótárba rendezni. Csűry Bálint, a debreceni egyetem professzora, a néprajzkutatás kiemelkedő személyisége fogalmazta meg először ennek szükségességét és elvi alapvetését, és rögtön gyakorlati példát is felmutatott, a *Szamosháti szótárt* (1935–1936). (Mellesleg neki is volt némi köze a könyvtárügyhöz: apja volt annak a Csűry Istvánnak, aki évtizedeken át vezette a debreceni egyetemi könyvtárakat, és könyvtártudósként is meghatározó szerepet játszott.) Csűry Bálint kezdett hozzá az első magyar városi szótár, a debreceni munkálataihoz; ösztönzésére és az ő irányításával tanítványai már a harmincas évek derekától nagy igyekezettel és lelkesedéssel gyűjtötték az adatokat, és néhány kézműipari ág, továbbá a földművelés szókincse nyomtatásban is megjelent. A professzor korai halála, majd a második világháború után az egyetemi tanszék kutatási irányának módosulása félbeszakította az ígéretes vállalkozást; a mag azonban máshol kicsírázott: a műfaj első hazai terméke a Bálint Sándor szerkesztette *Szegedi szótár* (1957) lett.

Repültek az évek, és úgy látszott, mintha az ötlet feledésbe merülne. Szerencsére csak látszott, mert a debreceni tudósok és lokálpatrióták egy része életben tartotta. S a nyolcvanas évek végén (elmerenghetnénk azon, hogy miért éppen ekkor, illetve volt-e ennek társadalmi-politikai indítéka...) újra megindultak a munkálatok. Kálnási Árpád, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének docense – ereje teljében lévő, negyvenegynéhány éves nyelvész – vállalta, hogy feléleszti Csűry Bálint örökségét. Mozgósította hallgatóit, közel száz adatközlőt kérdeztek meg (maga a szerkesztő is számos interjút készített), és természetesen felhasználta a korábbi gyűjtések, publikációk eredményeit is. Öröndetes tény, hogy a fiatalok, vagyis az egyetemisták között informatikus könyvtáros–magyar szakos hallgatók is voltak, sőt egyiküknek, Kenéz Tündének egy rokonszakma szavait feltáró dolgozatát (*A debreceni könyvkötészet szókincse*) az intézet önálló füzetben is közreadta.

Kálnási Árpád magáévá tette az eredeti gondolat, a Csűry-féle felfogás lényegét: Debrecen (elsősorban református kollégiuma, majd egyeteme, valamint a céhes ipar mesterei és kreszkedői révén) a Tiszántúl, az Alföld, sőt a Dunántúl, a Felvidék és Kárpátalja magyarságának művelődésére igen nagy hatással volt (és szoros kulturális kapcsolatban állt Erdéllyel), és ez a nyelvi jelenségekben, a szókincsben, a szólásokban szükségszerűen tükröződik, mint ahogy a kölcsönhatás is. Vagyis a cívis szótár alapja, segédlete lehet az összehasonlító nyelv- és művelődéstörténeti vizsgálatoknak. Ugyanakkor hozzájárulhat a sokszor (nem egyszer pejoratív felhanggal) emlegetett „debreceniség” sajátos jelenségének megértéséhez. Tehát az adattár remek példája az országos és a lokális szerves, elválaszthatatlan egybefonódásának, amelyet egyébként a helyismereti könyvtárosok olyan gyakran hangoztatnak. A szerkesztő ragaszkodott a hajdani, még a kezdet kezdetén, elődje által megjelölt címhez is. Tette azt annak tudatában – mint ahogy az előszóban világosan kifejti –, hogy a cívis kifejezés más alföldi városok őslakos polgárainak megnevezésére is szolgál; mindazonáltal a hazai köztudatban leginkább és legmaradandóbban a debreceniekhöz kötődik, a cívisváros kifejezés mintegy Debrecen szinonimája.

A *Debreceni cívis szótár* terjedelmében és tartalmában egyaránt impozáns teljesítmény. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének gondozásában és sorozatában közzétett kiadvány kereken 830 oldalt számlál, és miután ebből a tényleges szótári rész több mint nyolcszáz lap, amelyek egyenként átlagosan kb. huszonöt tételt tartalmaznak, a kézikönyvben mintegy húszezer szócikk található. Az informatika korának igényeihez igazodva a kötet anyaga interneten is elérhető: <http://mnytud.arts.unideb.hu/sorozat/dcsz> (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szintén rábukkanhatunk). Szakmai, azaz nyelvtudományi erényeit és esetleges hibáit a nyelvészek hivatottak kimutatni, de azt a laikus szemlélő is megállapíthatja, hogy igényes, korrekt munkáról van szó, színvonala méltó az eddig elkészült lokális és országos tájszótárakéhoz. Kálnási Árpád meghatározása szerint az összeállítás „XX. századi élőnyelvi anyagot tartalmazó városi népi nyelvi szótár.” Tehát a történeti, a köznyelvi és az irodalmi szókincs kimaradt – teljes összhangban a ma elfogadott tudományos állásponttal. Így is rendkívüli adatbőség jellemző: a szavak többsége mellett (után) gazdag válogatás olvasható a kapcsolódó szólásokból és közmondásokból, továbbá a néprajzi, folklór vonatkozásokról. Csak egy példa a sok közül: a *komatál* jelentése alighanem széles körben ismert (a gyermekágyas asszonynak a keresztcsülők vagy jó ismerősök ebben vitték az ételt), azt viszont csak kevesen tudhatták, hogy egy ilyen nevű gyermekjáték is létezett (a kislányok kört alkottak, és egy zsebkendőt vittek egymásnak, miközben az igazi élethelyzetet utánzó versikét mondogattak). Ily módon a mű a helyi, tágabban a magyar néphagyományok megismerésének, ápolásának, megőrzésének hatékony segédeszköze lehet. Egyúttal felbecsülhetetlen értékű művelődéstörténeti kincsesbánya. Bárhol üjtük fel a kötetet, szinte mindegyik hasámban felfedezhetünk egy-két kultúrhistóriai csemegét. Egyebek között pontosan tetten érhető az a vitathatatlan hatás, amelyet a város kolégiuma gyakorolt a népi gondolkodásmód formálódására, konkrétan kimutatható a diáknyelv bizonyos kifejezéseinek megváltozott tartalommal történt és olykor különleges hangulatot árasztó beágyazódása a cívisek szóhasználatába. Csak játékos tréfa volt, amikor a fiatalok *megfrundcvancigolták*, vagyis megnyaggatták, kevésbé durván megkínózták valamelyik társukat. Ennél enyhébb eljárás lehetett, bár büntetés számba ment, ha valakit *datívszba* tettek, vagyis kezét, lábát fogva háttal a föld felé a levegőbe lendítettek (persze, azért ketten a dereka alá nyúltak, hogy fékezzék a leesését). Minekutána Debrecen hosszú ideje a magyarországi reformátusság egyik szellemi és adminisztratív központja, érthető módon rengeteg a vallási étellel és az egyházi tevékenységgel összefüggő kifejezés, példamondat, néprajzi magyarázat. Mi, könyvtárosok – és most nem a személyes, hanem a szakmai elfoglaltságból fakadó megjegyzés következik – sajnálattal vesszük tudomásul, hogy ugyanakkor a nagyhírű debreceni könyvkultúra, a közel négy és fél évszázados múltra visszatekintő helyi nyomdászat élő szókészlete (kivéve a már említett, szintén híres könyvkötészetét) háttérbe szorult. Holott még néhány évvel ezelőtt is hallhattuk a mesterségükre büszke és kényes szedőktől és könyvtervezőktől – hogy csak egyetlen példát hozzak fel bizonyítékként – a kifejezetten cívisvárosi eredetű, a tizenhetedik század közepén üzletileg igen sikeres, ám nemegyszer igénytelen, gyatra nyomtatványokat kibocsátó helybeli tipográfus, Karancsi György nevét leki-csinylő, elmarasztaló éllel megőrkítő *Karancsi-nyomás* szóösszetételt.

Mindez természetesen mit sem von le a *Debreceni cívis szótár* kivételes érdemeiből, már csak azért sem, mert egy ilyen típusú összeállítást, gyűjteményt – bár-

mennyire közhely, de így van – voltaképpen sosem lehetne befejezni, hiszen mindig újabb és újabb szavak, kifejezések kerülnének a javaslatok közé. Könyvtáros szemmel elsősorban azt kell látnunk, hogy Kálnási Árpád és munkatársai jóvoltából egy nagyszerű, könnyen áttekinthető, a fentebb jelzett hatásrendszer folytán az ország valamennyi táján, településén forgatható, ajánlható, vagy ahogy a debreceniek mondanák: *haszonra való*, ennél fogva nélkülözhetetlen tájékoztatási segédlet született. Örüljünk neki.

Bényei Miklós

FOTÓK: ÁDÁM ÁGNES

